

Ilkka Kanervan ulkopoliittinen toiminta 1979-1995

MANOLIS HUUKI

Pro gradu -tutkielma

Poliittinen historia

Turun yliopisto, syksy 2022

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

HUUKI, MANOLIS: *Ilkka Kanervan ulkopoliittinen toiminta 1979-1995*

Pro gradu -tutkielma, 113 s.

Poliittinen historia

Syksy 2022

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkasteltiin kokoomuslaisen Ilkka Kanervan (1948-2022) ulkopoliittista toimintaa kansanedustajana vuosina 1979-1995. Kansallinen kokoomus oli oppositiopuolue vaalikausina 1979-1987. Vaalikausina 1987-1995 puolue oli kahdesti hallitusvastuussa ja Kanerva ministerinä Holkerin ja Ahon hallituksissa. Kanerva oli jo teini-ikäisenä kiinnostunut ulkopoliitiikasta ja hänen kiinnostuksensa asiaan jatkui koko hänen elämänsä aikana.

Kanervaa lähestyttiin henkilöhistoriallisella tutkimusmenetelmällä. Tavoitteeksi asetettiin osa- ja viipale-elämänkerrallinen tutkimus, jossa rajaus koski hänen ulkopoliittista toimintaa vuosina 1979-1995. Tutkimuksessa etsittiin vastausta siihen, mitä ja millaista ulkopoliittista toimintaa Kanervalla oli ja muuttuiko se tutkimuksen aikarajauksessa. Tutkimuskysymyksissä ulkopoliittiseksi toiminnaksi määriteltiin kaikki sellainen toiminta, joka oli kytköksissä ulkopoliittisiin kysymyksiin: kuten puheet, Kanervan ulkopoliittiset ehdotukset ja matkat ulkopoliittisista syistä. Lisäksi selvitettiin, muuttuiko Kanervan ajattelutapa tai toiminta vuosina 1979-1995.

Tutkimuksen primääriaineistoiksi rajautuivat haastattelut, Nykypäivän artikkelit, puoluevaltuuston ja ulkoasiainvaliokunnan keskustelupöytäkirjat. Haastatteluilla kartoitettiin Kanervan ja muiden kokoomuksessa toimineiden aikalaisten näkemyksiä Kanervan ulkopoliittisesta toiminnasta. Kanervan toimintaa kokoomuksessa tutkittiin puoluevaltuuston aineistosta. Vastaavasti ulkoasiainvaliokunnan aineisto avasi Kanervan ulkopoliittista valiokuntatyöskentelyä. Kanervan osallistuminen puoluevaltuuston kokouksiin väheni 1990-luvulla. Aikarajauksen loppuvaiheiden selvittämiseksi aineistonkeruuta laajennettiin sanomalehti Nykypäivään.

Kokoomuksen vuodesta 1966 jatkunut oppositiokausi johtui puolueen ulkopoliittisen kelpoisuuden kyseenalaistamisesta. Presidentti Kekkonen, muut puolueet ja Neuvostoliitto estivät ulkopoliitiikkaan vedoten pääsyn hallitukseen. Kanerva pyrki toiminnallaan saamaan kokoomuksen hallituskelpoiseksi. Tavoitteen saavuttamiseksi hän tuki vahvasti Paasikiven-Kekkonen linjaa. Kanerva auttoi kokoomuksen puoluejohtoa saavuttamaan Kekkonen, muiden puolueiden ja Neuvostoliiton hyväksynnän hallitukseen pääsille tukemalla virallista ulkopoliitiikkaa.

Kanerva kanta ulkopoliittiseen linjaan muuttui kylmän sodan lopussa. Hän tuki puolueen EY-linjaa ja hylkäsi Paasikiven-Kekkonen-linjaa koskeneen puolueettomuuskäsitteen vuonna 1991 korvaten sen sotilaallisen liittoutumattomuuden käsitteellä.

Asiasanat: Ilkka Kanerva, Suomen ulkopoliitiikka, Kansallinen Kokoomus, kylmä sota, Kekkonen

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
1.1. Kanerva tutkimuksen kohteena ja tutkimuskysymykset	5
1.2. Aineisto ja aikaisempi tutkimus.....	6
1.3. Metodi	9
2. Kokoomusnuorten taustatilanne 1970-luvulla.....	12
2.1. Aikalaisnäkömisiä Kanervan toiminnasta	16
2.1.1. Kimmo Sasi	16
2.1.2. Ben Zyskowitz.....	18
2.2. Kekkonen ”kuningastien” vaikutus sisäpolitiikkaan.....	22
2.3. Kuohuva ja muuttuva yhteiskunta 1960-luvulla.....	24
2.4. Remonttimiehet, Kanerva ja Kokoomusnuoret 1969–1981.....	30
3. Kanervan ulkopoliittinen toiminta oppositiossa 1979-1987	36
3.1. Kanervan poliittiset vaikuttamiskanavat	36
3.2. Ulkopoliittikka puoluevaltuuston puheenaiheena 1980-luvun alussa	38
3.2.1. Kanerva ministeriksi?.....	41
3.2.2. Ulkopoliittikan linjauksia.....	47
3.2.3. Kekkonen jälkeen – Kanerva ja presidentinvaalit 1982	58
3.3. Muutoksen aika 1980-luvulla	64
3.3.1. Ulkopoliittikan merkitys normalisoituu vaalikaudella 1983–1987	64
4. Kokoomuksen paluu hallitusvastuuseen 1987-1995.....	73
4.1. Kanervan ministerihaave toteutuu.....	73
4.2. Kohti länttä 1989-1990.....	79
4.3. Kokoomus ottaa vastuun länsi-integraation edistämisestä	83
4.4. Puolueettomuus muuttuu sotilaalliseksi liittoutumattomuudeksi	89
5. Akateemisen lopputyön johtopäätökset	90
5.1. Kekkonen näkemys Kanervasta.....	94
5.2. Kanervan kannat muutoksessa - opportunistia vaiko realismia?	96
5.3. Kanervan poliittinen tyyli.....	105
5.4. Jatkotutkimus aiheesta.....	106
6. Lähdeluettelo.....	109

Kansliaministeri Ilkka Kanerva keväällä 1988. Kuva: Tony Elf/Porvarillisen Työn Arkisto

1. Johdanto

” [...] On myös syytä todeta, että se ulkopoliittinen linja, jota kansallinen kokoomus virallisissa lauselmissaan edustaa ja toteuttaa, on sopusoinnussa maan virallisen ulkopoliittisen linjan kanssa. Puolueemme tavoitteena on tukea vilpittömästi maan kansallista ulkopoliitiikkaa ja sen johtajaa [presidentti Urho Kekkosta. MH].”¹ – Ilkka Kanervan puheenvuoro eduskunnan vuoden 1977 tulo- ja menoarviota koskeneessa täysistunnossa 22.10.1976

Tässä poliittisen historian pro gradu -tutkielmassa on tutkittu Ilkka Kanervan ulkopoliittista toimintaa vuosien 1979-1995 välisenä aikana. Ulko- ja turvallisuuspoliittiset kysymykset olivat hänelle koko poliittisen uransa aikana keskeisimpiä politiikan osa-alueita, joihin hän otti kantaa, ja joiden parissa hän työskenteli kansanedustajana. Lähes kuusi vuosikymmentä kestäneen poliittisen uransa aikana hän keskittyi eniten ulko- ja turvallisuuspoliittisiin asioihin. Hän oli ensimmäisen eduskuntavaalikauden sivistysvaliokunnan jäsenyyttä lukuun ottamatta kansanedustajauransa aikana joko ulko- tai puolustusvaliokunnan jäsenenä. Poliittiset puheenvuoronsa eduskunnassa käsittelivät myös hyvin pitkälti ulkopoliitiikkaa.

Ilkka Armas Mikael Kanerva syntyi 28.1.1948 Lokalahdella, Varsinais-Suomen maakunnassa. Kanerva oli koko elämänsä ajan aktiivinen yhteiskunnallinen vaikuttaja. Kosketuksen yhteiskunnallisiin asioihin hän sai Turun yliopistossa tultuaan valituksi Turun yliopiston edustajistoon kokoomuslaisena ehdokkaana. Nuoruusvuosina hän oli mukana kokoomuksen nuorten liiton (jatkossa kokoomusnuoret) puheenjohtajana vuosina 1972-1976 vaikuttaen kansallisen kokoomuksen poliittiseen linjaan 1970-luvulta eteenpäin. Hänestä tuli syksyllä 1975 myös kokoomuksen kansanedustaja. Myöhemmin kansanedustajan urallaan Kanerva oli ministerinä Holkerin, Ahon ja Vanhasen hallituksissa kolmella eri vuosikymmenellä. Ministerintehtäviensä lisäksi hän oli pitkään eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäsen ja poliittisen uransa myöhemmässä vaiheessa myös puolustusvaliokunnan puheenjohtaja.

¹ VP 1976, 2100.

Kanerva valittiin Varsinais-Suomen vaalipiiristä 12. perättäiselle kaudelleen Suomen eduskuntaan kevään 2019 eduskuntavaaleissa. Hän jatkoi työtään kansanedustajana ja toimi viimeiseksi jääneenä kautenaan eduskunnan puolustusvaliokunnan puheenjohtajana. Kanerva menehtyi pitkälle edenneeseen, vakavaan sairauteen 14.4.2022.

1.1. Kanerva tutkimuksen kohteena ja tutkimuskysymykset

Tutkimusaiheeksi valikoitui Kanervan ulkopoliittinen toiminta vuosien 1979-1995 välisenä aikana. Ulkopoliittinen toiminta valittiin tarkastelukohteeksi, koska Kanerva oli julkisuudessa tunnettu ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan liittyneistä asioista. Tutkimusongelmiksi määritettiin jo pro gradu -seminaarivaiheessa seuraavat kysymykset:

- 1. Mitä ja millaista Ilkka Kanervan ulkopoliittinen toiminta oli vuosien 1979-1995 välisenä aikana?*
- 2. Muuttuiko Kanervan ulkopoliittinen toiminta tai ajattelutapa aikarajauksen 1979-1995 välillä?*

Ensimmäisellä kysymyksellä tarkoitetaan kaikkea sellaista toimintaa, joka on kytköksissä ulkopoliittisiin kysymyksiin: puheita, Kanervan ulkopoliittisia ehdotuksia, matkoja ulkopoliittisista syistä. Muutoksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yleensäkin hänen ajattelutavan mahdollista muutosta niin kokoomuspuolueen kuin Suomen virallisen ulkopoliittisen linjan osalta.

Kanerva toimi myös muissa luottamustehtävissä, kuten Suomen Urheiluliiton puheenjohtajana vuosien 1990-2005 välisenä aikana. Hänelle tärkeitä aiheita sisäpolitiikassa olivat etenkin liikenne- ja työvoimapolitiikkaan liittyvät asiat. Näitä asioita hän hoiti oltuaan Holkerin hallituksen (1987-1991) liikenneministeri vaalikauden viimeisen vuoden aikana. Ahon hallituksessa (1991-1995) Kanerva oli puolestaan koko vaalikauden hoitamassa työministerin tehtävää. Nämä muut aiheet

todettiin tutkimuksen kartoitusvaiheessa myös olennaisiksi Kanervan poliittisessa toiminnassa, mutta pro gradu -tutkielmalle liian laajoiksi.

Tutkimuksen aikarajaukseksi määrittyi kartoitusvaiheessa vuodet 1979-1995, koska vuoden 1979 vaalien jälkeen Kanerva uusi eduskuntapaikkansa ja hänet valittiin eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäseneksi. Hän oli valiokunnan jäsenenä keväeseen 1987 asti, jolloin hänet valittiin ensimmäistä kertaa ministeriksi. Hän oli vuodesta 1987 aina vuoteen 1995 asti ministerinä.

Sisältö esitellään vaalikausittain ja tärkeimmät havainnot on tiivistetty jokaisen osion alkuun. Ensimmäisenä tulee vuosien 1979–1983 vaalikausi, sitten 1983–1987, 1987-1991 ja 1991-1995. Aiheet käsitellään temaattisesti niin, että puoluevaltuuston arkistolähteet käsitellään jaksotettuna vaalikausittain, sitten ulkoasiainvaliokunnan aineisto ja viimeisenä kokoomuksen puoluelehden Nykypäivän lehti uutiset. Puoluevaltuuston ja ulkoasiainvaliokunnan aineistossa oli säännönmukaisuutta joka vuosi. Kokoomuksen puoluevaltuusto käsitteli syksyisin toimintasuunnitelmaa seuraavalle vuodelle ja keväällä edellisen vuoden toimintakertomusta. Ulkoasiainvaliokunnassa oli vuosittaisia vierailuja muun muassa Yhdysvaltoihin. Nykypäivässä oli epäsäännöllisemmin Kanervaan liittyneitä uutisia.

1.2. Aineisto ja aikaisempi tutkimus

Tutkimuksen primääriaineiston muodostavat suoritettavat haastattelut, kokoomuksen puoluevaltuuston keskustelupöytäkirjat, ulkoasiainvaliokunnan keskustelupöytäkirjat ja Nykypäivän uutisartikkelit. Haastatteluita on seitsemän kappaletta. Kaikilla on kokemusta poliittisesta toiminnasta joko järjestö- tai eduskuntatasolla. Haastateltavat valikoituivat sen perusteella, että he tunsivat Kanervan. Haastateltavilta kysyttiin heidän näkemyksiään Kanervasta ulkopoliittisesta toiminnasta ja miten he kokivat Kanervan toimineen vuosina 1979-1995. Eduskunnan arkistosta

pyydettiin kahdesti Kanervan veteraanikansanedustajan haastattelua, mutta sitä ei saatu käyttöön tätä tutkimusta varten.²

Kokoomuksen puoluevaltuustoa koskenut primääriaineisto kerättiin kokoomusta paljon tutkineen Turun poliittisen historian professori Vesa Vareksen ohjeiden perusteella³. Aineisto kerättiin syksyllä 2019 Porvarillisen Työn Arkistosta. Puoluevaltuuston aineisto muodostaa tutkimuksen tärkeimmän kokonaisuuden, koska kokoomuksen sisällä tärkeimmät suuntaviivat on tehty puoluevaltuustossa. Nykypäivästä etsittiin Kanervan antamia mielipidekirjoituksia tai lehtihaastatteluja.

Ulkoasiainvaliokunnan keskustelupöytäkirjoista etsittiin Kanervan kantoja ulkopoliittisiin kysymyksiin sekä sitä, mihin asioihin hän otti kantaa. Ulkoasiainvaliokunnan jäsenet olivat useista puolueista ja siten Kanervan kannanottojen sävyt poikkesivat siitä, miten samoja asioita oli käsitelty kokoomuksen puoluevaltuustossa jäsenten keskuudessa. Tutkimuksen aikarajauksen jälkimmäisillä vaalikausilla (1987-1995) hän oli ministerin tehtävissä. Tutkimuksessa oli mahdollista vertailla puoluevaltuuston ja ulkoasiainvaliokunnan aineistoja sekä Kanervan ulkopoliittista toimintaa ministerin tehtävän aikana.

Kanervan osallistumisen aste puoluevaltuuston kokouksiin väheni 1990-luvulla. Tutkimuksen aikarajauksen loppuvaiheiden kartoittamisen kannalta oli tärkeää laajentaa aineistonkeruuta sanomalehti Nykypäivään. Aikarajauksen loppuvaiheessa Nykypäivä muodosti tärkeämmän lähteen.

Tutkimuksen sekundäärilähteinä on käytetty ensisijaisesti Vareksen kokoomusta koskevaa tutkimuskirjallisuutta. Vuonna 1999 julkaistu *Kaksi askelta edellä – Kokoomuksen Nuorten Liiton*

² Eduskunnan arkistosta vastattiin vuonna 2020, että Kanervan haastattelut tulevat tutkimuskäyttöön vasta hänen jäädessä pois eduskunnasta. Haastatteluja tiedusteltiin uudestaan Kanervan kuoleman jälkeen loppukesästä 2022. Arkistosta todettiin, ettei haastattelusta ehditty tehdä Kanervan yllättävän poismenon takia luovutussopimusta ja asiasta neuvoteltaisiin omaisten kanssa, miltä osin haastattelu voidaan luovuttaa tutkimuskäyttöön.

³ Vares neuvoi tarkastelemaan puoluevaltuuston aineistoa, etenkin keskustelupöytäkirjoja, koska hänen mukaansa Kanerva on ottanut näissä yhteyksissä kantaa eri asioihin ja niistä on olemassa arkistoitua aineistoa.

historia 1928-96 sisältää yleiskuvauksen kokoomusnuorten tavoitteista etenkin kokoomukselle murroskaudeksi muodostuneella 1970-luvulla. Vuonna 2017 ilmestynyt *Korpivaellukselta vallan kahvaan – Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1966-1987* sisältää uudempaa tietoa, jossa käsitellään kokoomusta, mutta myös kokoomusnuorten tavoitteita emopuolueen linjan muuttamiseksi. Näitä teoksia on käytetty tutkimuksessa kuvaamaan Kanervaa ja kokoomuksen yleistilannetta.

Tutkija, filosofian tohtori Riku Keski-Rauskan vuonna 2020 ilmestynyttä teosta *Sinä osaat, sinä pystyt – Ilkka Suomisen elämä* on käytetty Kanervan toimintaympäristön hahmottamisessa: Ilkka Suominen oli kokoomuksen puheenjohtajana tutkimuksen aikarajauksen aikana. Suomisesta kertovaa elämäkertateosta on käytetty Vareksen yleisesitysmäisen tutkimuskirjallisuuden ohella Kanervan toimintaympäristöä taustoittavana kirjallisena sekundäärilähteenä. Tutkimuksessa on käytetty myös muita tutkimuksia, jotka ovat selventäneet vuosien 1979-1995 tapahtumia ja ilmiöitä.

Primääriaineistoiksi rajautuivat haastattelut, Nykypäivän artikkelit, puoluevaltuuston ja ulkoasiainvaliokunnan keskustelupöytäkirjat. Eduskunnan täysistuntojen tai kokoomuksen eduskuntaryhmän keskustelupöytäkirjojen kartoittaminen jätettiin pois, koska tutkittavan aineiston määrä olisi ollut pro gradu -työlle liian laaja. Pelkästään puoluevaltuuston kokousten aineisto on laajaa ja vaati tutkimusvaiheessa rajaamista, mikä on tutkimuksen tulkinnan kannalta olennaista. Kerätyn aineiston laajuus on valokuvattuna noin 2200 sivun laajuinen. Ulkoasiainvaliokunnan aineisto on myös varsin laaja, lähes 1200 sivua aineistoa.

Pelkästään Kanervaan keskittyvää akateemista tutkimusta ei ole tehty aikaisemmin. Tomi Tuomisalo on tutkinut pro gradu -työssään (2006) kokoomuksen toimintaa hallitusaseman saavuttamiseksi vuosien 1969-1981 välisenä aikana. Tutkimus sisältää Kanervan haastatteluja menneisiin tapahtumiin kokoomuksessa. Tuomisalon johtopäätös oli se, että saavuttaakseen hallitusaseman, puolueen oli saavutettava Kekkosen ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen luottamus. Maria Mäki-Hakola on tutkinut pro gradu -työssään (2014) Pentti Mäki-Hakolan ja Tuure Junnilan suhtautumista Kekkosen uudelleenvalintaan poikkeuslailla vuoden 1973 alussa. Tutkimukseen on

haastateltu Kanervaa. Mäki-Hakola on tuonut tutkimuksessaan esille myös Kanervan toimintaperiaatteita ulkopoliitiikan kysymyksissä tuona ajanjaksona.

1.3. Metodi

Tutkimuksessa on käytetty professori Timo Soikkasen toimittamaa teosta *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia.* (1995) ja Rami Kurthin sekä Timo Soikkasen toimittamaa teosta *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle.* (2006). Näissä kirjallisuuslähteissä on käsitelty poliittisen historian ja poliittisen elämäkertatutkimuksen metodologisia haasteita, käytäntöjä ja tapoja.

Professori L.A. Puntilan mukaan yksilön kiinnostavuus riippuu siitä, miten läheltä ja rajatusta näkökulmasta yksilön elämää määritellään mielenkiintoiseksi. Puntilan sanoin ”paikkansa auringossa” ansaitsevalla henkilöllä on oltava sellainen elämäntyö, jolla on ollut yhteiskunnallista merkitystä.⁴

Kanerva oli mukana suomalaisessa politiikassa kansanedustajana aina vuodesta 1975 kuolemaansa asti huhtikuuhun 2022, joten hänen henkilöhistoriallinen tarkastelunsa osalta tutkijan on tunnettava lähes kuudenkymmenen vuoden ajanjakson poliittinen historia yleispiirteiltään. Kanervan tärkeimmäksi saavuttamaksi poliittiseksi viraksi on määriteltävissä valtioneuvoston jäsenyys. Hänen hoitamistaan ministerin tehtävistä vaativuudeltaan ja tärkeysasteeltaan korkeimmaksi⁵ on nähtävissä ulkoasiainministerin tehtävä vuosina 2007-2008.

⁴ Puntila 2006, 12-16.

⁵ Kysymys riippuu pitkälti eletystä aikakaudesta ja hetkestä. Sotien tai kriisien aikana on nähtävissä presidentin ja pääministerin roolien korostuminen. Sama koskee myös ulko- ja puolustusministerin virkoja. Suomalaisessa poliittisessa käytännössä viimeisen 40 vuoden aikana on havaittavissa, että etenkin valtionvarain-, ulkoasiain-, sisäministerin ja puolustusministerin virat valitaan yleensä heti puolueiden välisessä salkkujaossa hallituksen muodostamisen yhteydessä.

Kanervan tutkiminen on osaelämäkerrallinen poliittisen historian tutkimus. Professori Auvo Kostiaisen määrittelemän mukaan elämäkerrat on jaoteltavissa osa-, viipale- ja kokoelämäkerraksi. Osaelämäkerta tarkoittaa tulkintansa mukaan karkeasti arvioituna lyhyttä tutkittua ajanjaksoa. Viipale-elämäkerta puolestaan koskee henkilön yhden osa-alueen kronologisesti kattavaa selvitystä. Elämäkerralla hän tarkoittaa taas vaativana elämäkerran muotona, joka on työmäärältään laaja, koska tällöin tutkijan täytyy käydä läpi laajat aineistomäärät sekä selvittää historialliset taustat ja yhteydet.⁶ Kanervan ulkopoliittista toimintaa koskeva tutkimus on osaelämäkerran ja viipale-elämäkerran yhdistelmä.

Kanervasta ei ole tehty tieteelliset vaatimukset täyttävää henkilöhistoriallista tutkimusta. Kanervaa on haastateltu useasti jonkin muun kokoomuksen historiaan tai kokoomuslaiseen politiikkaan liittyvän tutkimuksen yhteydessä. Kanervasta on olemassa yksi elämäkertateos – Eveliina Talvitien kirjoittama vuonna 2006 julkaistu *Moniottelija Ilkka Kanerva (2006)*, joka ei täytä tieteellisen metodin vaatimuksia.⁷

Methodisesti tarkasteltuna ja Kostiaisen artikkelissa viitattuun Kendallin menetelmään suhteutettuna Kanervan tutkimus tätä akateemista lopputyötä varten on selkeästi luokiteltavissa osaelämäkerraksi. Tarkemmin tarkasteltuna työotsikolla *”Ilkka Kanervan ulkopoliittinen toiminta 1979-1995”* tehty tutkimus täyttää Kostiaisen mainitsemat edellytykset osaelämäkerralle. Tutkimuksen rajaus ei koske vain muutamaa vuotta, vaan sisältö ja sen tutkiminen ulottuu kolmelle vuosikymmenelle. Lisäksi näkökulma on rajattu koskettamaan ulkopoliittista toimintaa, joka on tullut Kanervan toiminnassa vahvasti esille. Kostiaisen myös määrittää osaelämäkertaa seuraavasti:

⁶ Kostiaisen 2006, 32-35.

⁷ Elämäkerrallisena populääriteoksena kirja sisältää muun muassa lyhyet kuvaukset Kanervan lapsuudesta, nuoruudesta, myöhemmästä ajasta poliitikkona. Lisäksi teoksessa on eritelty Kanervan kokoomustoiminta, ministerivuodet ja toiminta suomalaisen urheilun parissa. Kirja on ilmestynyt vuonna 2006 ja voitaneen olettaa, että kyse on ollut vaalikirjasta, koska yleensä ennen eduskuntavaaleja istuvat poliitikot julkaisevat kirjallisia teoksia omasta toiminnastaan.

”Raja siihen, milloin voidaan käyttää nimitystä elämäkerta, on osaelämäkertojen kohdalla usein hyvin horjuva. Eräänä edellytyksenä nimityksen käytölle on pidettävä suhteellisen pitkän ajanjakson tarkastelua ja sitä, että henkilö tulee hyvin esille.”⁸

Ulkopoliittisen toiminnan valinta tutkimuksen aiheeksi oli perustelu rajaus, koska Kanervan poliittinen toiminta kattoi ulko- ja turvallisuuspoliittisen aihealueen jokaisella niistä vuosikymmenistä, joina hän oli mukana politiikassa. Kanervaan liittyvässä lähdeaineistossa esille nousevat jatkuvasti ulkopoliittiset asiat. Kanerva osallistui jo 1970-luvulla kokoomuspuolueen toimikuntien välityksellä silloin käytyyn keskusteluun ulkopoliitikasta. Kansanedustajana hän taas keskittyi ulkopoliitikkaan vuodesta 1979 vuoteen 1987 asti eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa. Vuosina 1987-1995 hän oli Holkerin ja Ahon hallitusten ministerinä, mutta näiden hallituskausien jälkeen Kanerva jatkoi samojen, ulkopoliitikkaan kytkeytyvien kysymysten parissa puolustusvaliokunnassa aina kuolemaansa saakka. Yhtäjaksoisen valiokuntatyöskentelyn katkaisi vuoden käsittänyt ulkoministerin tehtävän hoitaminen vuosina 2007-2008.

Kostiainen määritelmän mukaan Kanervan ulkopoliittinen toiminta on henkilöhistoriallisena tutkimuksena osa- ja viipale-elämäkerrallista tutkimusta. Kanervan toiminnan lisäksi on tunnettava riittävällä tavalla myös ympäröivä historiallinen konteksti. Kostiainen korostaa artikkelissaan myös sitä, kuinka paljon elämäkerran kirjoittajan on huomioitava yhteiskunnallisten taustojen selvittämistä ja esille tuomista omassa työssään. Hän korostaa, miten aikakausia selvittävä ja taustoittava tapa painottaa henkilöhistoriallista lähestymiskulmaa.⁹

Kanervaa koskeva tutkimus on Kostiaisen pohdinnan perusteella selkeästi osaelämäkerrallinen tutkimus. Ensiksi työ täyttää minimivaatimukset rajatusta ajanjaksosta, joka ei myöskään ole ajallisesti suppea. Tältä noin viidentoista vuoden ajanjaksolta on ollut mahdollista löytää riittävästi tietoa ja vastata asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Toiseksi työ sisältää Kostiaisen artikkelissaan

⁸ Kostiainen 2006, 34.

⁹ Kostiainen 2006, 38.

kuvaileman ”poikittaisleikkauksen”, eli tutkimuksessa tarkastellaan henkilön tiettyjä rajattua elämänvaihetta – tässä tapauksessa Kanervan ulkopoliittisen toiminnan vuosia 1979-1995 ja toki yleistä poliittista toimintaa saman aikarajauksen sisällä. Olennaista ”poikittaisleikkauksessa” on Kostiaisen mukaan se, että tutkittava henkilö taustoitetaan riittävällä tavalla, eli kursorisesti käydään läpi kohteena olevan henkilön elämänvaiheet ennen tarkasteltavaa ajanjaksoa ja sen jälkeen sisältyy myös katsaus myöhemmistä elämänvaiheista.¹⁰ Uran alkuvaiheen tapahtumia tarkasteltaessa on siten mahdollista arvioida Kanervan myöhempää uraa ulko- ja turvallisuuspoliittisten kysymysten parissa 1990-luvulta aina 2020-luvulle asti.

Tutkimusta on lähestytty myös historiapolitiisesta näkökulmasta. Valtiotieteen tohtori Pilvi Torsti on vuonna 2008 ilmestyneessä artikkelissaan kuvaillut, miten historiapolitiittinen toiminta sisältää tarkoituksellisuutta ja tällöin historia ja menneisyys alistetaan apuvälineeksi yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamiseksi. Tarkoituksellisuus on Torstin mukaan tietoista ja aktiivista, jossa ”historiaa tulkitaan, ”väännetään ja käännetään”, haluttuun suuntaan”. Kyse on myös historian käyttöön poliittisten argumenttien tukena, vaikka poliitikot eivät itse tietoisesti ajattelisi tekevänsä siten historiapolitiikkaa. Historiapoliitiikka tarkoittaa historian käyttämistä omien poliittisten tavoitteiden oikeuttamisessa. Historian käyttö voi olla Torstin mukaan tiedostettua tai tiedostamatonta historian käyttäjälle.¹¹

Tutkimus osoitti Kanervan ulkopoliittisten kantojen ja toimintatapojen muuttuneen. Kanervan myöhemmät kuvaukset omasta toiminnastaan ovat osin ristiriidassa tämän tutkimuksen havaintojen kanssa.

2. Kokoomusnuorten taustatilanne 1970-luvulla

¹⁰ Kostiainen 2006, 34.

¹¹ Torsti, Pilvi. ”Historiapoliitiikkaa tutkimaan: historian poliittisen käytön typologian kehittelyä”. Avauksia ja keskustelua. Kasvatus & Aika 2 (2) 2008, 61-71

Kanervan poliittisen uran toimintaa 1970-luvulla on mahdollista ymmärtää tarkastelemalla edeltävän vuosikymmenen sisäisiä muutoksia kokoomusnuorissa eli aikakautena ennen Kanervan puheenjohtajuutta. Kanervan ulkopoliittisen toiminnan perusta on lähtöisin tältä ajanjaksolta. Vares on ajoittanut kokoomusnuorten sisäisen murroksen muutoshetkiksi 1960-luvun, jolloin sotien jälkeen syntynyt sukupolvi siirtyi yhteiskunnallisen vaikuttamisen tielle ja pyrki myös muuttamaan niin suomalaista yhteiskuntaa kuin Kokoomuksen ideologisia päämääriä.

Kokoomuksen hallituspaitsio johtui aluksi Neuvostoliiton vastustuksesta. Myöhemmin Kekkoesta johtuen. Nämä muutoshetket ovat ajoitettavissa 1950- ja 1960-lukujen taitteeseen. Tuolloin Suomen politiikalle merkitykselliset puolueet asettuivat vuoden 1958 yöpakkasiin ulottuvalla ajanjaksolla ja viimeistään noottikriisiin mennessä osaksi Kekkoista tukevaa poliittista kulttuuria. Tuon ulkopoliittisen linjan keskeisimmät osat olivat luottamukselliset neuvostosuhteet ja vankkumaton Paasikiven-Kekkosen-linjan tukeminen.

Tämä tarkoitti myös hyviä suhteita presidenttiin, mikä ei toteutunut Kokoomuksen kanssa vielä 1960-luvulla, koska puolue oli ollut Kekko-kriittinen vuosikymmenien ajan. Kokoomus oli asettanut vuoden 1968 presidentinvaaleihin ehdokkaaksi Matti Virkkusen ja Kekkonen loukkaantui vastaehdokkaan asettamisesta. Vares nostaa esille jo 1930-luvun vaikeat välit Kekkonen ja kokoomuksen välillä. Sotien jälkeisenä aikana kokoomuslaiset arvostelivat Kekkoista liiasta myöntyväisyydestä Neuvostoliiton suuntaan tulkiten sen johtuneen joko pelosta tai omasta kunnianhimosta. Kokoomuslaiset olivat myös yrittäneet useasti katkaista Kekkonen ”kuningastietä” siinä onnistumatta. Vuoden 1966 jälkeinen päätös ottaa kansandemokraatit hallitukseen lisäsivät kokoomuslaisten Kekko-kriittisyyttä.¹²

Vares onkin kuvaillut tuolloista 1960-luvun yhteiskunnallista muutosajattelua merkittäväksi, koska kokoomuksen nuoriso pyrki haastamaan kokoomuslaisten vanhat käsitykset poliittisessa ohjelmatyössä. Nuoriso pyrki esittämään omat vaihtoehtoiset tavat suomalaisen yhteiskunnan kehittämisessä. Keskeisiksi teemoiksi nostettiin yksilökeskeisyyden korostaminen, politiikan

¹² Vares 2017, 59–63.

sisältöjen tieteellinen käsitteellistäminen ja kokoomuksen saaminen täysin Paasikiven–Kekkosen linjan taakse, koska puolueessa vaikuttaneet Kekkos-kriittiset poliitikot kuten Tuure Junnila, Kullervo Rainio, Pentti Mäki-Hakola. olivat käytöksellään ja lausunnoillaan nuorison mielestä estämässä puolueen pääsyn hallitusvaltaan.

Kokoomuksen linjojen haastaminen alkoi jo oikeastaan 1950-luvulla nuorison pyrkiessä puolueohjelman muutoksiin. Vuonna 1957 hyväksytyssä yleisohjelmassa hahmoteltua linjaa kuvattiin ”dynaamiseksi konservatismiksi”. Kyse oli myös ensimmäisestä puolueohjelmasta sitten vuoden 1922, koska tässä välissä oli tehty vain ohjelmia vaalien yhteyteen. Dynaamisen konservatismiin sisällön voi tiivistää maltillistumisen ja sosiaalisemman olemuksen painottamiseksi. Oikeistolaisuutta lievennettiin ja aiemmin häivytettyjä sosiaalipoliittisia tunnuksia palautettiin puolueen poliittiseen ohjelmasisältöön. Kokoomusnuoret oli jo 1950-luvulla Juha Rihtniemen johtamana pyrkinyt uudistamaan puoluetta, ettei kokoomus näivettyisi sellaiseksi puolueeksi, joka jää vanhojen ajatusten jalkoihin ja siten näivettyisi pitkällä aikavälillä – puolueen oli siis pystyttävä uusiutumaan niin sisäisistä kuin ulkoisista syistä johtuen.¹³

Todellinen poliittinen muutos ja kokoomusnuorten vaikutus kokoomuksen linjamuutokseen ajoittuu 1960- ja 1970-luvuille. Vares on siteerannut Kokoomusnuorten puheenjohtaja Esko Koppasen puhetta vuoden 1965 puoluekokouksessa seuraavasti:

”Pitäytyminen vanhoissa kaavoissa, kaavoihin kangistuminen, nykypäivän vaatimusten jättäminen huomiotta, harventaa rivimme ja vähentää poliittista vaikutusvaltaamme. - - - Meidän käsityksemme mukaan kokoomus on nykyaikainen puolue nykypäivän ihmistä varten - - - Ja tässä hengessä Kokoomuksen Nuorten Liitto ja koko liiton jäsenkunta vilpittömästi työskentelee puolueen päämäärien hyväksi. Meidän otteemme ovat joskus repäisevät vanhemman väen mielestä joskus liiankin repäisevät. Mutta päämäärä, johon pyrimme, ja periaatteet, jotka ohjaavat työtämme, niitä kukaan ei voi asettaa kysymyksen alaisiksi.”

¹³ Vares 1999, 39–55.

Koppasen puhe ja Vareksen tekemä tulkinta sen sisällöstä ja aikakaudesta kuvaavat hyvin, kuinka tärkeänä nuoriso piti kokoomuksen uudistusprosessin jatkamista 1960-luvulla.¹⁴

Aikaisempi tutkimus niin Kokoomuksen kuin kokoomusnuorten historiasta antaa hyvän taustoituksen Kanervan toiminnalle 1970-luvulla. Tässä tutkimuksessa on haastateltu myös muita Kanervan kanssa kokoomusnuorissa toimineita henkilöitä. Kokoomusnuorten kehityksen taustoitusta auttaa myös heidän esille tuomiensa kokemusten ja tulkintojen avaamisessa itse varsinaisesta tutkimuksen kohteesta – Kanervasta. Kanervan toiminnan asettaminen historiallista taustaa vasten antaa mahdollisuuden ymmärtää myös muiden kokemuksia nuorisopolitiikassa samalta ajanjaksolta ja siten laajentaa käsitystä aikakauden henkisestä ajattelusta ja politiikassa mukana olleiden tärkeimmistä poliittisista tavoitteista ja motiiveista.

Haastateltavilla on ollut tuona ajanjaksona yhteistyötä ja myöskin kiistoja Kanervan kanssa poliittisista kysymyksistä. Haastatelluista henkilöistä Anders Blom, Unto Hämäläinen, Kimmo Sasi, Ilkka Suominen ja Ben Zyskowitz ovat olleet kokoomusnuorissa, näistä kolme (Blom, Hämäläinen ja Suominen) myös puheenjohtajan tehtävässä vuosien 1969–1983¹⁵ välisenä aikana. Lisäksi aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa nousi esille useaan otteeseen termi ”ei-sosialistinen yhteistyö”, joka on tarkoittanut kokoomuksen tavoitetta muodostaa kokoomuksen ja keskustan pohjalle rakentunut porvarillinen enemmistöhallitus. Näistä syistä tutkimukseen on haastateltu 1980-luvulla keskustan puheenjohtajana toiminutta Paavo Väyrystä¹⁶. Lisäksi on tietysti haastateltu itse tutkimuksen pääkohdetta, Kanervaa.

¹⁴ Vares 1999, 57–74.

¹⁵ Vares 1999, 357.

¹⁶ Tutkimuksen alkuvaiheessa kävi ilmeiseksi läpikäytyjen kirjallisten lähteiden perusteella, että Paavo Väyrysen haastattelu tukisi parhaiten Ilkka Kanervan ulkopoliittisen toiminnan taustoitusta kokoomuksen ulkopuolelta tarkasteltuna. Tämä väite perustuu paljon esille tuotuun ”ei-sosialistiseen yhteistyöhön”, johon Kokoomus pyrki oppositiokaudella 1966–1987.

2.1. Aikalaisnäkemystä Kanervan toiminnasta

2.1.1. Kimmo Sasi

Kimmo Sasi (1952-) oli kansanedustajana vuosina 1983–2015 ja osallistui nuorisopoliittikkaan jo kokoomusnuorissa. Vares on laskenut Kimmo Sasin historiantutkimuksessa osaksi kokoomusnuorten maltillista oikeistoa – fraktiota, jonka päärunon muodostivat Zyskowicz ja Sasi yhdessä.¹⁷ Aikalaiskäsityksissä he erottautuivat Kanervan edustamasta ja häneen henkilöityneestä valtalinjasta periaatetasolla, mihin asti kokoomuslaisten täytyi taipua ulkopoliittisen kelpoisuuden saavuttamisessa. Sasi kuvaili, miten hänen mielestään vuoden 1968 presidentinvaalit olivat vedenjakaja poliittisen ilmapiirin muutoksessa.

” [...] Kanervan valinnassa [puheenjohtajaksi syksyllä 1971. MH]¹⁸ se ei vielä oikeastaan vielä näkynyt ja pitää muistaa se, että vuonna 1968 Matti Virkkunen oli kokoomuksen presidenttiehdokkaana. Minäkin olin hyvin innostunut ja kokoomusnuorissa oltiin erittäin innostuneita, Matti Virkkusen kampanjasta, mutta Kekkonen koki, että Virkkusen ehdokkuus oli loukkaus häntä kohtaan ja se johti siihen, että Kekkonen alkoi boikotoida kokoomusta ja Rihtniemen aikana meillä oli suhteellisen laaja yhteisymmärrys vielä ulkopoliitikasta ja muista kysymyksistä, mutta sitten kun stalinistien asema voimistui, niin stalinistit lähtivät siitä, että suomalaisten pitää kaikessa tukea Neuvostoliiton ulkopoliitikkaa ja sitten seuraava askel oli se, ettei vain tukea ulkopoliitikkaa, vaan Neuvostoliittoa ei saa arvostella.

Teiniliitossa, missä olin mukana, niin liittohallituksessa 1971, niin siellä oli vastakkainasettelu Kokoomus ja stalinistit ja muut porukat siinä välissä kuitenkin niin, että ne tukivat stalinisteja, kun paine oli kova. Olimme eri mieltä stalinistien kanssa ja näin me ymmärsimme ulkopoliitikkaa niin paljon, ettei Neuvostoliittoa saanut arvostella - Suomi oli hävinnyt sodan ja siten pidimme

¹⁷ Vares 1999, 152–155.

¹⁸ Olen lisännyt kaikkiin tässä tutkimuksessa referoituihin haastatteluihin poliittisen historian virallisen ”Lähdetekniikka Poliittisessa historiassa” (2021) -oppaan mukaisesti hakasulkeet tarkentamaan haastattelujen sisältöä.

kohtuullisena sitä, että kun Neuvostoliittoa ei saanut arvostella, Neuvostoliiton poliittista järjestelmää ei saanut arvostella, mutta se ei saanut tarkoittaa sitä, etteikö sosialismia saanut arvostella. Tämä oli se idea stalinisteilla, että estämällä kommunismin arvostelu, jolloin he voivat sanoa, että heillä on ylivoimainen järjestelmä ja kapitalismi on paha.”¹⁹

Sasin kuvailema sisäpoliittisen keskustelun ja sallittujen puheenaiheiden muutos poliittisessa kulttuurissa ovat hyvin pitkälti tutkittuja teemoja. Nykyisin ilmiöstä puhutaan suomettumisena – poliittisen kulttuurin toimintatapana, jossa Neuvostoliittoa ei arvosteltu ja lehdistössä oli itsesensuuria. Sasin pohdinta on reaktiona kylmän sodan poliittiseen ilmapiiriin ja sen lieveilmiöihin erityisesti kokoomusnuorten näkökulmasta. Sasin kommentteista käyvät ilmi myös ne valtavat paineet, joita Kokoomuksessa koettiin taistolaisen painostaessa estoita Neuvostoliiton taustatuella. Sasin haastattelusta käy myös ilmi, etteivät Kekkonen ja Kokoomuksen välit olleet vielä kukaan oienneet.

” [...] Oikeastaan ensimmäinen tällainen tapahtuma, jossa syntyi tällainen ulkopoliittinen ristiriita [Kokoomusnuorten sisällä. MH], kun koululaistoiminnassa mukana ollut Juhan Kristjan Talve, jonka isä oli professori, kirjoitti laajan muistion, jonka nimi oli ”Sosialistisen koulutusjärjestelmän kritiikki”. Sitten tietysti taistelussa stalinisteja vastaan me Benin [Zyskowiczin. MH] kanssa, oltuani kouluasiainsihteerinä, aloimme levittää tätä ”Sosialistisen koulutusjärjestelmän kritiikkiä”, sillä seurauksella, että Ilkka Suominen puuttui tilanteeseen ja totesi, että tällaisen muistion levittäminen on vaarallista ja vahingoittaa käsitystä kokoomuksen ulkopoliitikasta ja sitä ei saa levittää. Ike [Ilkka Kanerva. MH] oli siinä sitten tukena, että näin ei saa tehdä ja sillä seurauksella, että minä pikkuisen Benin kanssa pahoitimme mieleemme, että ”kyllähän politiikasta pitää uskaltaa keskustella”. Koska olin [kokoomusnuorten. MH] työntekijä niin sitten teimme niin, että me ei virallisesti jaettu sitä, mutta tiskin alta jaettiin kaikille mahdollisille ihmisille. Tämä johti epäluottamukseen meidän suhteen.

¹⁹ Kimmo Sasin haastattelu, 9.11.2019.

Teiniliiton liittokokouksessa syntyi aika omituinen tilanne 1973, jossa Ilkka Kanerva neuvotteli Jaakko Laakson kanssa, joka oli stalinistien kärkihahmo ja teki diilin, joka ei ollut Kokoomukselle välttämättä kauhean edullinen. Emme olleet Benin kanssa hirveän innostuneita näistä diileistä ja kysytyämme, että minkä takia, niin ei siihen oikein tullut kovin hyvää vastausta.

Totuus oli se, että tekemällä stalinistien kanssa, Ike, joka reaali politiikkona pyrki vaikuttamaan siihen, että Kanerva vahvisti sillä itse omaa asemaansa ja sitten meille syntyi se käsitys, että juuri tekemällä näitä sopimuksia ja sitoutumalla siihen, ettei arvostella stalinisteja. Ilkka Kanerva pyrki tekemään itsestään kokoomuksessa ulkopoliittisesti luotettavan henkilön, joka voisi päästä ulkopoliittisen luotettavuuden kautta myöskin yhteiskunnassa ulos kokoomuksen paitsiotilanteesta.”²⁰

Kanervan toiminta stalinistien kanssa vaikuttaa hyvin opportunistiselta. Sasin näkemys onkin kriittinen, koska hän koki Kanervan ajaneen enemmän omia kuin kokoomusnuorten tavoitteita. Vaikka Sasi muisteli näitä Kanervan toimintatapoja kielteisesti, niin hän kuitenkin antoi arvostusta Kanervalle hänen myöhemmällä urallaan kansanedustajana. Hän totesi, ettei Kanerva osallistunut vuosina 1991–1994 puheenjohtajana toimineen Pertti Salolaisen horjuttamiseen, vaan oli uskollinen puoluejohdolle.

2.1.2. Ben Zyskowicz

Eduskuntavaaleista 1979 lähtien kokoomuksen kansanedustajana toiminut Zyskowicz oli merkittävä eturivin toimija kokoomusnuorissa ja kokoomuksessa niihin aikoihin, jolloin myös Kanerva rakensi poliittista uraansa. Zyskowicz on aikaisemmassa tutkimuksessa määritelty osaksi yhtä kokoomusnuorten fraktioista, jolla oli omanlaisensa näkemykset kokoomusnuorissa ja kokoomuksessa noudatetusta ulkopoliitikasta. Vares on määritellyt Zyskowiczin fraktioksi ”maltillisen oikeiston”, joka erottui kokoomusnuorten suurimmasta keskitien fraktiosta

²⁰ Kimmo Sasin haastattelu, 9.11.2019.

ulkopoliittisten linjakysymysten osalta kysymällä, kuinka pitkälle kokoomusnuorten tai kokoomuksen tulisi mennä Neuvostoliiton näkemysten huomioon ottamisessa ”ulkopoliittisen kelpoisuuden” saamiseksi. Kanerva on laskettu osaksi ”keskustaa” yhdessä Anders Blomin kanssa, joka valittiin kokoomusnuorten puheenjohtajaksi Kanervan jälkeen.²¹

Vares näkee Zyskowiczin–Sasin linjan kokoomusnuorten päälinjan toimintatapoja haastavaksi linjaksi. Vares ajoittaa sisäisen hajaannuksen ja fraktioiden synnyn vuoteen 1973, jolloin Kanerva oli toista vuotta kokoomusnuorten puheenjohtajana ja jolloin Suomen Teiniliitto oli merkittävä nuorten yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja vaikuttamistyön kanava. Vares tuo esille, miten Teiniliitto ajautui silloin vahvasti stalinistien käsiin.

Stalinisteina pidettiin niitä SKDL:n jäseniä, jotka on luokiteltu yleisesti suomalaista poliittista historiaa koskevassa tutkimuksessa ”vähemmistökommunisteiksi”. Tälle ryhmälle tyypillistä oli Neuvostoliiton ulkopoliittisen linjan puolustaminen ja Suomessa virallisen Paasikiven-Kekkosen ulkopoliitiikan vaaliminen. Tästä linjan vaalimisesta muodostui lopulta sisäpoliittinen lyömäase, jota käyttämällä voitiin kytkeä sisäpoliittiset kysymykset osaksi ulkopoliitiikkaa sekä leimata eriävien näkemysten esittäjät ulkopoliittisesti vaarallisiksi.

Etenkin vuosi 1973 nousi esille haastatteluissa, ja jolloin Kanerva oli toista vuotta kokoomusnuorten puheenjohtajana. Samaan aikaan kokoomusnuorten aktiivisuus Suomen Teiniliitossa oli huipussaan. Zyskowicz näki Kanervan pyrkimyksenä kokoomusnuorten paitsioaseman murtamisen muun muassa nuorisopolitiikassa, teinipolitiikassa ja opiskelijapolitiikassa. Kanerva pyrki hyviin suhteisiin myös taistolaisten kanssa, koska heillä oli Zyskowiczin mukaan ”väkivahva voima nuoriso- ja teinipolitiikassa”. Hän myös toi esille sen, miten Kanerva pyrki stalinistien kanssa erilaisilla sopimusjärjestelyillä vahvistamaan kokoomusnuorten ulkopoliittista kelpoisuutta ja yhteistyökykyisyyttä.

²¹ Vares 1999, 150–155 & 161–164.

Näitä stalinistien kanssa tehtyjä sopimusjärjestelyjä nuorisopolitiikassa Zyskowicz kuvailee Kokoomusnuorten kannalta turhiksi, sillä Kanervan tekemät vastavuoroisuuteen perustuvat sopimukset taistolaisten kärkihahmon Jaakko Laakson kanssa eivät pitäneet Laakson petettyä nämä sopimusjärjestelyt. Zyskowicz kuvaileekin tätä esimerkkinä siitä, miten hän, Sasi ja moni muu koki Kanervan olleen valmis mihin tahansa, jotta kokoomusnuoret saisi edes vähän ulkopoliittista kelpoisuutta.

” [...] Vuoteen 1974 tultaessa, Kokoomuksen Nuorten Liiton materiaalissa ei arvosteltu kommunismia tai kommunisteja. Kyse ei ollut siitä, etteikö olisi arvosteltu Neuvostoliittoa, ei tietenkään, mutta ei oikein arvosteltu [suomalaisia, MH] kommunisteja eikä stalinistejakaan meidän materiaaleissamme, koska he olivat Neuvostoliiton tietysti luotettavin ystävä ja jos sinä menet toisen parasta kaveria arvostelemaan, niin ei Tehtaankadulla siitä tykätty. Eli pidättäydyttiin kommunismin arvostelusta. Demareita sai kyllä haukkua ja pitikin, mutta ei oikein kommunisteja ja siihen liittyy juuri kaikkea tämmöistä, että ei saa enää näin sanoa eikä noin sanoa.”²²

Zyskowicz ajoittaa hänen ja Kanervan välisten erimielisyyksien alkuvaiheeksi Kanervan toiminnan Teiniliiton muiden osapuolien, etenkin stalinistien kanssa. Erimielisyyden peruskysymys oli Zyskowiczin mukaan se, että kuinka pitkälle piti olla valmis nöyrytymään ja myöntymään taistolaisten toivomuksiin, jotta kokoomuslaisten ulkopoliittinen kelpoisuus paranisi heidän ja myöskin Tehtaankadun sekä Moskovan silmissä. Erimielisyyksien alkupaikka oli Teiniliiton päätöksenteko. Riitaa aiheuttivat muun muassa se, miten kansainvälisiin kampanjoihin kuten Vietnamin Nan Van Troy -sairaalaan tukemiseen suhtauduttiin tai mihin Teiniliitto osallistui. Zyskowiczin mielestä Kanerva teki sellaisia sopimusjärjestelyitä, joiden perusteella kokoomusnuoret osallistui erilaisiin tapahtumiin. Rauhanviikon tapauksessa kokoomusnuoret päätti osallistua siihen, mutta sillä edellytyksellä, että tapahtuman teemat käsitellään myöhemmin yhdessä myös Teiniliiton kokoomuslaisten hallitusjäsenten kanssa.

²² Ben Zyskowiczin haastattelu, 4.11.2019.

” [...] Teiniliiton päättäessä, että nyt osallistumme Rauhanviikkoon, niin me sanoimme, että no nyt [käydään läpi, MH] Rauhanviikon teemat, joissa oli oleellista, että puhutaanko siellä jotain ihmisoikeuksista ja muista vai pelkästään näistä Yhdysvaltojen kipupisteistä, [...] niin siinä me sitten ehdotimme, että hei nyt pannaan pöydälle, ettei nyt päätetä näitä teemoja, niin meidät suunnilleen naurettiin ulos. Eli, ei se diili, minkä Kanerva oli jonkun stalinistin kanssa tehnyt tietystikään pitänyt. Tätä kautta sitten me rupesimme arvostelemaan Kanervaa.”²³

Zyskowiczin mukaan Kanervan arvostelu kohdistui hänen toimintatapoihinsa, joihin Zyskowicz suhtautui hyvin kriittisesti.

” [...] Siellä on suora sitaatti Vareksen kirjassa, muistaakseni vuodelta 1973 tai 1974, jossa minä kerron, että jonkun palaverin jälkeen mentiin Leikolan luokse ja siellä oli Johan Kristjan Talve. [...] Lähinnä taas haukuttiin Kanervaa siitä, että hän pyrkii kilpailemaan kommunistien kanssa siitä, että kumpi on parempi Neuvostoliiton ystävä ja eikö se ymmärrä, ettei me ikinä voida kommunistien kanssa siinä kilpailla. Tätä se oli sitten vuonna 1973 ja silloin se [yhteistyö Kokoomusnuorissa. MH] lähti repeämään ja 1974 syksy, kun Sasin Kimmo oli ehdolla varapuheenjohtajaksi, niin oli ensimmäinen tällaisen uuden opposition esiinmarssi.”²⁴

Haastattelussa Zyskowicz totesi ymmärtäneensä jo 1970-luvulla, millä tavalla Neuvostoliitosta tai siihen liittyvistä asioista piti julkisuudessa puhua. Zyskowicz näki pyrkimyksessä miellyttää Neuvostoliittoa rajan, jonka yli ei pitänyt mennä. Kanerva meni hänen mielestään yli tässä miellyttämispyrkimyksessä ja koki tehtäväkseen kritisoida asiaa.

Zyskowiczin kuvaus Kokoomusnuorten 1970-luvun puolivälin sisäisistä kamppailuista on aikaisemman aineiston, haastattelujen ja yleisesti silloisen poliittisen historian tapahtumien

²³ Ben Zyskowiczin haastattelu, 4.11.2019.

²⁴ Ibid.

näkökulmasta osuva. Näkökulma on tosin maltillisen oikeiston keskeisen jäsenen näkökulma silloisiin kiistoihin Kokoomusnuorissa.

Haastatteluista välittyy kuva ulkopoliittisissa kysymyksissä aktiivisesta Kanervasta. Zyskowicz tuo esille vahvasti sen, miten Kanervalle Kokoomusnuorten tehtävänä oli ulkopoliittisen luotettavuuden saavuttaminen Neuvostoliittoon, Kekkoseen ja muihin Suomen eduskuntapuolueisiin. Sama näkemys välittyy Sasin haastattelusta ja Vareksen vuosikymmeniä jatkuneesta kokoomuksen puoluehistorian tutkimuksesta, jossa Kanervan aktiivinen sisäpoliittinen toiminta hallitukseen pääsyn mahdollistamiseksi on linkittynyt vahvasti kokoomuksen ulkopoliittisen linjan korjaamiseen.²⁵ Kanervalle kuten monelle muulle sotien jälkeen syntyneelle sukupolvelle silloinen näkemys maailmasta rakentui ajatukselle Neuvostoliitosta Suomen rajanaapurina, jonka olemassaolo oli keskeinen kysymys Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa.

2.2. Kekkonen ”kuningastien” vaikutus sisäpolitiikkaan

Sotien jälkeisen Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kuvaaminen yksinkertaisesti pelkästään Neuvostoliiton sanelupolitiikaksi on liian yksiviivainen tulkinta. Poliittisen historian tutkimuksen perusteella Suomen historiassa on löydettävissä kylmän sodan varhaisemmalta kaudelta muutamia lyhyitä ajanjaksoja, jolloin suomalaisten liikkumatila mm. Neuvostoliiton arvostelussa ja ulkopoliitiikan sisällön käsittelyssä oli suurempi.

Professori Juhani Suomi on käsitellyt yöpakkaskriisiä kirjassaan ”Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus” ja siinä Suomi laskee vuosien 1957–58 välisen vaiheen sotien jälkeisen ajan ensimmäiseksi suvantovaiheeksi, jolloin Suomessa otettiin kyllä kantaa Neuvostoliiton asioihin ja Suomen ulkopoliitiikkaan. Suomen tutkimuksessa Suomi-kuvassa korostuu erityisesti ennen sotia vallinneen porvarillisen Suomen ajattelumallin paluuta suhteessa Neuvostoliittoon ja yleisesti vanhan ennen

²⁵ Vares 2017, 125.

sotia vallinneen yleisen neuvostokriittisyyden tai peräti -vastaisuuden uudelleen nousua tuolloin julkaistuissa yhteiskunnallisesti kantaa ottaneissa kirjoissa ja kirjoituksissa.²⁶

Silloisen keskusteluilmapiirin avautuminen on ymmärrettävissä osaksi monen lyhyen ajan sisällä tapahtuneen muutoksen sarjaa, joista tärkeimpänä on Stalinin kuolema 5.3.1953. Neuvostoliitto päätti palauttaa Porkkalan vuokra-alueen kansainvälispoliittisen liennytyksjakson alkuvaiheessa²⁷ ja Neuvostohallinnon destalinisaatio käynnistyi Hruštšovin päätöksellä. Näissä kansainvälisen tilanteen muutoksissa on nähtävissä sysäys henkiselle muutokselle. Muutos rohkaisi ja mahdollisti jopa vallitsevasta ulkopoliittisesta linjasta poikkeavia ajatuksia.²⁸

Yöpakkasten jälkeinen aikakausi aina 1980-luvun loppuun on puolestaan päinvastainen ja Neuvostoliiton arvostelu väheni merkittävästi. Suomalaisen sisäpoliittiseen keskusteluun levisi 1950-luvun jälkimmäiseltä puoliskolla koko poliittisen kulttuurin läpäissyt ulkopoliittikkaa korostanut ajattelumalli. Idänsuhteiden dominoiva asema korostui ulkopoliitikassa. Esimerkiksi poliitikkojen tapa puhua sisäpolitiikan asioista, jos asia koski myös ulkopoliittikkaa. Muutokseen vaikutti suuresti presidentti Urho Kekkosen kasvava valta niin sisä- kuin ulkopoliitikassakin. Hänen valtansa kasvu kytkeytyi myös Keskustapuolueen sisäiseen fraktioon, eli niin sanottuun K-linjaan, joka tuki Kekkosta ja hänen ulkopoliittista linjaansa.

Stalinin kuolemasta vuodesta 1953 alkanut kansainvälispoliittinen liennytykskausi kesti 1950-luvun loppuun asti. Sen jälkeen maailmanpolitiikassa suurvaltojen väliset suhteet kiristyivät ja se heijastui Suomessa vuoden 1958 yöpakkaskriisinä.²⁹ Suomi oli poliittiselta järjestelmältään pitkälle 1960-luvulle asti porvarillinen yhteiskunta, jonka virkamieskoneisto ja sivistyneistö olivat porvarillisia niin ammatillisesti kuin aatteellisestikin. Toisaalta jo syksystä 1944 alkaen etenkin kansandemokraateilla oli halu täyttää valtion virkoja omilla kannattajilla. Suomalaisen yhteiskunnan sisäinen aate- ja

²⁶ Suomi 2016, 189–194.

²⁷ Visuri 2006, 138-140 & 146–147.

²⁸ Rusi 2007, 81-85.

²⁹ Rentola 2010, 297–305

luokkajako muuttui yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä. Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ottivat myös osaa yhteiskunnalliseen muutokseen 1960-luvun lopusta lähtien.³⁰

Suuret ikäluokat saavuttivat täysi-ikäisyyden samoihin aikoihin poliittisen kulttuurin muututtua: ikäluokkien koon kasvu tarjosi nuorisolle erilaiset lähtökohdat tarkastella edessä siintävää tulevaisuutta. Vaikka maailmansodasta oli kulunut vain pari vuosikymmentä, niin sota ei ollut enää osa suurta sukupolvikokemusta nuorisolle verrattuna 1960-luvun kriiseihin³¹. Konservatiivisen yhteiskunnallisen ajattelun haastaminen alkoi jo sotien jälkeisenä vaaran vuosien aikakautena, jolloin suomalaisen yhteiskunnan porvarillista pohjaa haastoivat kommunistit. Seuraava yhteiskuntajärjestelmän haastamisen aikakausi on ajoitettavissa 1960-luvun jälkipuoliskolle, jolloin sotien jälkeen syntynyt nuoriso suuntasi yliopistoihin ja vallan eri kabinetteihin nuorisopolitiikasta aina eduskuntaan asti. Kanerva kuului suuriin ikäluokkiin ja eli nuoruutensa sellaisessa Suomessa, jossa ulkopoliittikan ja idänsuhteiden merkitys korostui. Poliittikkaan osallistuttuaan hän omaksui vallinneen poliittisen kulttuurin myös omaan toimintaansa.

2.3. Kuokuva ja muuttuva yhteiskunta 1960-luvulla

Nuorison sukupolvikokemukset muuttuivat 1960-luvulla. Nuorison aatteet ja kiinnostuksen kohteet olivat erilaisia kuin aikaisemmin. Aikakauden nuoriso kritisoi aiempien sukupolvien tärkeinä pitämiä perinteitä ja instituutioita. Valtiotieteen tohtori Ville Perna on käsitellyt tuoreessa teoksessaan ”Pimeä vuosikymmen – Suomi 1968–1981” (2021) Suomen lähihistoriaa. Teos on yleisesitys siitä yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka alkoi vahvistua 1960-luvun lopulla ja jatkui 1980-luvulle asti, jolloin suurin osa nuorisopolitiikassa kannuksensa ansainneista henkilöistä olivat siirtyneet työelämään, tärkeisiin yhteiskunnallisiin asemiin ja kansanedustajiksi eduskuntaan.³²

³⁰ Perna 2021, 29 & Purhonen 2008, 17-19.

³¹ Nevakivi 2009, 288-292.

³² Perna 2021, 303, 310–311.

Suurten ikäluokkien läpimurto tapahtui pääasiassa yliopistomaailmassa, jossa monet nuoret saivat ensimmäisen kosketuksen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Yliopisto oli eräänlainen maailmalta tulevien uusien aatevirtausten välittäjä³³. Yleisesti voitaneen puhua nuorison kapinoinnista aikaisemmin vallinneita yhteiskunnallisia käsityksiä vastaan. Perinteisesti uudet ajatukset saivat kasvupohjaa akateemisissa piireissä, koska yliopisto oli ollut ensisijainen kansainvälistymisen mahdollistanut paikka. Aikakautta leimasi nuorison vasemmistolaistuminen, joka ilmeni Suomen EEC-sopimuksen, oikeistolaisuuden ja imperialismien vastustuksena.³⁴

Kanervan yhteiskunnallinen osallistuminen ajoittui lähihistoriallisesti tärkeään saumakohtaan, jolloin yhteiskunnan aatteellinen, rakenteellinen ja poliittis-ideologinen murros oli käynnissä. Vietnamin sota, siirtomaavallan purkautuminen ja Tšekkoslovakian miehitys vaikuttivat arvo- ja aatemaailmaan. Heitä edeltäneelle hiljaiselle sukupolvelle kyse oli Korean sodasta ja myöhempää X-sukupolvea kosketti Neuvostoliiton romahdus ja Euroopan yhdentymisen.³⁵ Kanervan perhe ja suku olivat yhteiskunnallisesti aktiivisia. Häntä myös kannustettiin perhepiirissä seuraamaan yhteiskunnallista asioita.³⁶ Suurten ikäluokkien nuoruudessa vallinnut vasemmistolainen henkinen ilmapiiri vaikutti myös Kanervan henkilökohtaiseen sukupolvikokemukseen.

Kiinnostus ulkopoliittikkaan syntyi jo varhaisessa teini-iässä. Kanerva totesi haastattelussa ”ulkoisten tapahtumien kiinnostaneen valtavasti”. Noottikriisistä hän oli kysynyt vanhemmiltaan ”kuinka monta noottia yleensä tulee ennen kuin ryhdytään sotilaallisiin toimiin?” Kuultuaan radiosta Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedyn kuolemasta hän oli kysynyt jälleen vanhemmiltaan, mihin tämä salamurha johtaisi ulkopoliittisesti. Ulkoiset tapahtumat olivat Kanervan mielestä ne syyt, miksi hän kiinnostui jo teini-iässä ulkopoliitikasta.³⁷ Lukiossa hän kirjoitti ulkopoliittisista aiheista

³³ Nevakivi 2009, 288–292.

³⁴ Hokkanen 2021, 276-281, 285-291 & 443-449.

³⁵ Pernaa 2021, 11-29.

³⁶ Talvitie 2006, 12-22.

³⁷ Kanerva myös tarkensi, ettei häntä ”kukaan ottanut kädestä kiinni ja saatellut näihin ulkopoliittikan asioihin”, vaan hän oli sisäsyntyisesti kiinnostunut ulkopoliittikan seuraamisesta. Ilkka Kanervan haastattelu 31.1.2022.

pohtien sitä, oliko Kekkonen tuonut mitään olennaista ”Paasikiven-Kekkonen” -linjaan muuta kuin nimensä ja kuinka YK oli voimaton, koska Kiinan kansantasavalta ei ollut YK:n jäsen.³⁸

Kanervan haastattelussa kävi ilmi, että hän ei muistanut ulkopoliittisesti tärkeästä Tšekkoslovakian kriisistä mitään, koska hän oli varusmiespalveluksessa Poriin prikaatissa. Kanerva muisteli, ettei heillä ollut mahdollisuuksia saada tietoa ulkomaiden tapahtumista.³⁹ Syksyllä 1969 Kanerva kotiutui asepalveluksesta ja aloitti nuorena valtiotieteen ylioppilaana Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa pääaineenaan yleinen valtio-oppi. Samoihin aikoihin hän otti myös ensimmäiset politiikan askeleet opiskelijapolitiikassa tultuaan valituksi useiden satojen äänisaaliilla Turun ylioppilaskunnan edustajistoon.⁴⁰

Kokoomusnuoret muuttui 1960-luvun lopussa entistä enemmän poliittisesti aktiiviseksi nuorisjärjestöksi, joka otti kantaa yhteiskunnalliseen muutokseen. Vielä 1950-luvulla kokoomusnuorilla oli haluja uudistaa puolueen ohjelmasisältöjä, mutta vielä tuolloin kokoomusnuoret ei ollut haastajan roolissa.⁴¹ Vares ajoittaa kokoomusnuorten uudistumisen ajankohdaksi 1960-luvun, jolloin Suomessa alkoi kiihtyvä rakennemuutos – muutto maalta kaupunkeihin. Tämä johti poliittisten teemojen muutokseen, joista Vares nostaa esille mm. koulutuksen merkityksen kasvun, ammattikoulutuksen korostumisen, lasten päivähoito-ongelmat ja asuntosäästämisen. Vares näkee myös kansainväliset asiat eräänlaisena sukupolvikokemuksena nostamalla esille Vietnamin, Tšekkoslovakian, Biafran ja Etelä-Afrikan tapahtumat, vaikka hän myös huomauttaa, etteivät nämä asiat ”sinällään koskeneet suoraan Suomea eikä sukupolven omia elinehtoja”.⁴²

³⁸ Talvitie 2006, 26.

³⁹ Ilkka Kanervan haastattelu, 31.1.2022.

⁴⁰ Talvitie 2006, 27–30.

⁴¹ Vares 1999, 49–54.

⁴² Vares 1999, 57–58.

Tuoreessa *Korpivaellukselta vallan kahvaan – Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1966–1987* (2017) hän kuvaa sitä prosessia, jossa kokoomusnuorten rooli emopuolueessa kasvoi ja he pyrkivät uudistamaan vanhentuneeksi kokemaansa poliittista ohjelmaa ja saamaan paikan puolueen varapuheenjohtajistoon. Vuoden 1966 eduskuntavaaleja on pidetty kokoomuksen hallituspaitsion alkupisteenä. Vares kuvailee tuolloista ajan henkistä ilmapiiriä, jota vasten kokoomusnuoretkin yrittivät rakentaa poliittista identiteettiään vasemmistoaallon edetessä myötätuulessa:

” Vuoden 1966 vaalit mainitaan lähes aina SDP:n voiton, vasemmistoenemmistön ja monen uudistussuunnan alkamisen vuoksi suurina murrosvaaleina. Kyseessä oli paitsi suuri vaalivoitto, myös uuden ja siitä alkaen hyvin pitkän politiikassa pysyneen sukupolven nousu. [...] Kehitys merkitsi vasemmiston murtautumista valtionhoitajapuolueeksi, sen nousua virkamiehistössä ja yhteiskunnan muilla sektoreilla, sekä hyvinvointivaltioon, koulutukseen ja moneen muuhun alaan liittyvän lainsäädännön kiihdyttämistä.”

Vares kuvailee yhteiskunnan kehityssuuntaa sellaiseksi, että myös muissa puolueissa korostui ”pieni sosiaalidemokraattisuus”. Kaikilla puolueilla oli kilpailu käynnissä siitä, onko puolue edistyksellinen, demokraattinen ja antikonservatiivinen. Kehityssuuntaa ei siis Vareksen mukaan haastettu muualla kuin marginaaleissa, joilla ei ollut todellisia mahdollisuuksia päästä parlamentaariseen valta-asemaan.

Kokoomuksen asema oli käynyt uuden ajan edessä vaikeaksi, sillä oikeistolaiselle puolueelle tilanne Suomessa oli vaikeampi kuin useammassa ulkomaassa. Vareksen näkemyksen mukaan kokoomuksen imagoa haittasivat konservatiivinen maine, ulkopoliittinen paitsio ja Kekkonen epäsuosio. Vares onkin kuvaillut kokoomuksen asemaa vaikeaksi.

”Kun kaiken lisäksi SDP oli rehabilitoitumassa ulkopoliittisesti, Kokoomukselle oli tässäkin suhteessa jäämässä ”pahan pojan” ja vastustajan mustapekkakortti. Sen ulkopoliittinen linja ei ollut muuttunut mihinkään vuosista 1962–66, jolloin se oli kelvannut hallitukseen. Poliittisen koordinaatiston siirtyessä vasemmalle ja entistä YYA-henkisemmäksi Kokoomus oli kuitenkin kaikille

nyt ulkopoliittisesti tarpeeton. Tai oikeastaan se oli nyt yhdellä tavalla tarpeellinen – ulkopoliittisesti epäluotettavaksi voimaksi ja vastustajaksi, jonka olemassaolon kautta saattoi todistaa omaa ulkopoliittista luotettavuutta.”⁴³

Kokoomus oli kevään 1987 vaaleihin asti oppositiossa, eikä puolueella ollut mahdollisuutta vaikuttaa sisäpolitiikan suuriin linjoihin. Oppositioista kokoomus pystyi joissain valtuus- ja valtalakeihin liittyneissä kysymyksissä vaikuttamaan Suomen sisäpoliittiseen päätöksentekoon, koska niissä vaadittiin laajaa parlamentaarista enemmistöä. Kokoomuksen kehitys ei sinällään ollut irrallinen tapaus, vaan kytköksissä koko Suomen sisäpoliittiseen muutokseen, joka oli alkanut 1950-luvulla. Tähän kehityskulkuun kuuluu tärkeimpänä vedenjakajana presidentti Kekkonen kaatamiseksi suunnatun Honka-liiton epäonnistuminen. Kyseessä oli Sosiaalidemokraattien asevelisocialistien siiven ja kokoomuslaisten yhteinen yritys estää Kekkonen toinen presidenttikausi. Honka-liitto kaatui lopulta syksyn 1961 noottikriisiin, jolloin Kekkonesta vastustaneelta yhteistyöltä katosi pohja.⁴⁴

Honka-liiton kaatuminen syksyllä 1961 oli yksi osa jo vuonna 1957 alkanutta Sosiaalidemokraattisen puolueen hajaannusta. Sosiaalidemokraateille epäonnistunut presidenttihanke tarkoitti selkeää viestiä: ulkopoliittinen runko oli laitettava kuntoon, mikäli haluttiin palata keskeiseksi vaikuttajaksi suomalaisessa sisäpolitiikassa. Honka-liiton kaatuminen myös varmisti Kekkonen ”kuningastien” jatkumisen ja sosiaalidemokraattisen puolueen asettumisen Kekkonen taakse niin ulko- kuin sisäpolitiikassa.⁴⁵ Sosiaalidemokraateilla tämä siistiytyminen ajoittui sosiaalidemokraattien puheenjohtaja Väinö Tannerin väistymiseen puheenjohtajuudesta vuonna 1963. Puolue yhdistyi hajaannuksen tieltä ja omaksui Paasikiven-Kekkonen ulkopoliittisen linjan ja hyväksyi Kekkonen vankkumattoman aseman. Kokoomus jäi ainoaksi merkittävän kokoiseksi puolueeksi, jossa oli edelleen Kekkonesta kritisoivia tahoja. Näistä merkittävimpänä Tuure Junnila, jonka poliittinen ura jatkui muutamin katkoksin 1950-luvulta 1980-luvulle.⁴⁶

⁴³ Vares 2017, 12–14.

⁴⁴ Suomi 2016, 233–235.

⁴⁵ Seppinen 2008, 19 & Sander 2021, 446–462.

⁴⁶ Vares 2017, 23.

Kanervan nuoruus ajoittui suurten kansainvälisten kuohuntojen aikakaudelle. Poliittisen toiminnan alku asettui Tšekkoslovakian kriisin jälkeiselle ajalle, jolloin keskeisiä kysymyksiä nuorison keskuudessa olivat nimenomaan kansainväliset asiat.

Ajan kuvasta kertoo Ben Zyskowicz seuraavasti:

” [...] Silloin 1960-luvun lopulla politiikka oli kovassa huudossa eli suosiossa koululaisten ja opiskelijoiden keskuudessa. [...] siihen aikaan nämä kansainväliset kysymykset, kylmä sota vaikutti paljon nuorten asenteisiin. Moni lähti mukaan vastustamaan Yhdysvaltojen Vietnam-politiikkaa ja sitä kautta ajautui pikkuhiljaa yhä pidemmälle vasemmalle, kommunistien stalinistisiipeen saakka. [...] Kehityskaakysymykset olivat Suomessa uutena aiheena esillä, mutta Vietnamin sota oli semmoinen asia, joka sai viikko viikolta tai kuukausi kuukaudelta enemmän nuorisoa mukaan Yhdysvaltain Vietnam-politiikka vastustaviin marsseihin ja sitä kautta sitten lähti liuku yhä enemmän vasemmalle niin, että erilaiset vasemmistoliberaalit, sosiaalidemokraattiset nuoretkin päätyivät parin kolmen vuoden prosessin aikana siinä 1960–1970-lukujen taitteessa ja 1970-lukujen alussa yhä enemmän vasemmalle, taistolais- tai stalinistinuoriin. Jopa siinä määrin, että vaikka [nämä mainitut vasemmistolaiset nuoret. MH] Tšekkoslovakian miehitystä olivat vuonna 1968 vastustaneet, niin ei mennyt kuin 2–3 vuotta, niin löysivät itsensä stalinistien joukoista ja hyväksyivät Tšekkoslovakian miehityksen. Siinä olisi tutkimisen aihetta muutamallekin gradulle.”⁴⁷

Kimmo Sasille teiniliiton toimintaan osallistuminen tarkoitti yhteenottoa liiton vasemmistolaisten kanssa.

” [...] Silloin kun teimme Teiniliitossa niitä diilejä, niin silloin oli [keskeistä. MH], mihin kaikkeen lähdetään mukaan. Silloin kun olin kouluasiainsihteri [Kokoomusnuorissa. MH], ja silloin Beninkin aikana [kouluasiainsihterinä. MH] oli näin, että kun Teiniliitto järjesti jonkun kampanjan, niin me

⁴⁷ Ben Zyskowiczin haastattelu, 4.11.2019.

järjestimme vastakampanjan. Esimerkkejä näistä kampanjoista oli ”kampanja Totuudellisen opetuksen puolesta.” [Teiniliiton mukaan. MH] Kouluopetuksessa on virheitä ja se antaa väärän kuvan Neuvostoliitosta ja sosialismista. Teiniliitto vaati, että oppikirjat pitää uusia, koska niissä pitää kertoa miten asiat oikein ovat. kokoomuksen nuorten liitto järjesti vastakampanjan ”Moniarvoisen opetuksen puolesta”. Tieteeseen perustuvassa filosofiassa sanotaan, ettei ole välttämättä mitään ehdotonta totuutta, vaan että nämä kaikki esitetyt näkemykset tuodaan esille. Ne [vastakampanjat. MH] olivat menestyksiä, eli ne toimivat erittäin hyvin.”⁴⁸

Zyskowiczin ja Sasin muistelut 1970-luvulta tuovat esille porvarillisen kentän rajalliset toimintamahdollisuudet ja asema suhteessa muihin Teiniliitossa toimineisiin puoluepoliittisiin nuorisjärjestöihin. Myös Kanerva on ollut osa tätä ajankuvaa, koska hän on ollut samaan aikaan kokoomusnuorissa ja tehnyt yhteistyötä Zyskowiczin ja Sasin kanssa muun muassa pyrkiessään Teiniliiton puheenjohtajaksi 1960-luvun loppuvaiheessa.⁴⁹

Kanervan kasvu nuoreksi aikuiseksi tapahtui Suomessa, jossa suuret ikäluokat kasvoivat alati politisoituneessa yhteiskunnassa. Poliittikka oli näkyvästi esillä Teiniliitossa ja ihmiset olivat puolueiden jäseniä. Kekkonen ”kuningastien” vakiintuminen myös vahvisti sisäpoliittisten kysymysten kytkeytymistä ulkopoliittikkaan. Suomen poliittinen kulttuuri siis muuttui sisä- ja ulkopoliittikan hybridiksi. Uskottavan poliitikon oli jatkossa huomioitava julkisuuskuvansa rakentamisessa ulkopoliittinen ulottuvuus. Kanervan kiinnostus ulkopoliittikkaa kohtaan oli siten hänelle hyödyllistä, koska hän rakensi ulkopoliittisella ulottuvuudella poliittista minäänsä tavoitellessaan kokoomusnuorten puheenjohtajuutta. Perusajatus pysyi samana Kanervan pyrittäessä eduskuntaan vuoden 1975 vaaleissa.

2.4. Remonttimiehet, Kanerva ja Kokoomusnuoret 1969–1981

⁴⁸ Kimmo Sasin haastattelu, 9.11.2019.

⁴⁹ Talvitie 2006, 29–31.

Vuoden 1968 presidentinvaalit johtivat kokoomuksen välien rikkoontumiseen Kekkosen kanssa, koska kokoomuslaiset asettivat Matti Virkkusen Kekkosen vastaehdokkaaksi.⁵⁰ Kokoomuslaisen ulkopoliittisen linjan korjaavat ensiaskeleet ajoittuvat myös 1960–70-lukujen taitteeseen. Suomisen puheenjohtajakaudella (1969–1971) kokoomusnuoret⁵¹ alkoi järjestönä uudistua. Nuoria koskeneisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin haluttiin kokoomuslaiset ratkaisukeinot.⁵² Muutoksen taustalla olivat kokoomuksen remonttimiehet.

Remonttimieheksi kutsuttiin niitä nuoremman sukupolven kokoomuslaisia, jotka halusivat uudistaa puoluetta 1960-luvun lopussa. Kyse oli porvarillisen ideologian ja käytännön pragmaattisuuden sekoituksesta sekä valtapoliittisesta kysymyksestä. Päästäkseen hallitukseen kokoomuksen täytyi korjata suhteet Kekkoseen ja tehdä yhteistyötä keskustapuolueen kanssa. Kokoomuksen täytyi myös rehabilitoitua ulkopoliittisesti.⁵³ Ideologisella tasolla remonttimiehet muotoilivat kokoomuslaisen vaihtoehdon talous- ja sosiaalipolitiikalle ja korostivat yksilökeskeisyyttä sekä valtion roolia ihmisten hyvinvoinnin edistämässä.⁵⁴

Vares on kuvaillut asia niin, että ”ideologisuuden lisääntymisen yhteydessä enemmistö uudistajista totesi, ettei mm. kotia, uskontoa ja isänmaata oltu hylkäämässä, vaan ne eivät olleet enää riittäviä lähtökohtia sen aikaisessa yhteiskunnassa”. Uudistajien mukaan puolueen poliittinen linja oli muotoiltava ”sekoitukseksi hyvin tiukasta porvarillisesta ideologiasta ja käytännön pragmaattisuudesta”. Tästä tuli kokoomusnuorten poliitikkojen, niin sanottujen ”remonttimiesten” poliittisen toimintatavan kova ydin. Ajattelumalli sisälsi käsityksen siitä, ”että hallitukseen ei tulaisi ohi presidentin ja keskustapuolueen eikä ilman ulkopoliittista rehabilitoitumista”.⁵⁵

⁵⁰ Urho Kekkosen päiväkirjat 2, 17.1. & 18.1.1968.

⁵¹ Vares 1999, 357.

⁵² Vares 2017, 63-68.

⁵³ Vares 1999, 75-79.

⁵⁴ Keski-Rauska 2020, 53-66.

⁵⁵ Vares 1999, 74–77.

Vareksen tutkimuksen perusteella kokoomuksen uusilla ajatuksilla ja yhteistyöhalulla keskustapuolueen kanssa⁵⁶ oli tärkeä merkitys. Kanervan ulkopoliittista toimintaa on mahdollista ymmärtää remonttmiesten tavoitteiden pohjalta tämän tutkimuksen aikarajauksessa.

Juha Vikatmaan, Suominen ja muiden remonttmiesten poliittista toimintaa voidaan pitää merkittävänä määriteltäessä kokoomusnuorten ja kokoomuksen tulevaa kehityssuuntaa. Heidän toimintansa ja erityisesti Vikatmaan muotoilemat poliittiset tavoitteet olivat alkukipinä muutokselle. Suominen kehitti omalla puheenjohtajakaudella 1969–1971 niitä asiakokonaisuuksia, joita myöhemmin edistettiin emopuolueessa. Kanerva jatkoi aiemmin määriteltyjen tavoitteiden viemistä eteenpäin omalla puheenjohtajakaudellaan Suominen jälkeen⁵⁷. Päästäkseen hallitukseen Kokoomuksen ulkopoliittikka oli siis saatava kuntoon. Kanervan jälkeen Kokoomusnuorten puheenjohtajiksi valitut Anders Blom ja Unto Hämäläinen puolestaan jatkoivat vakaasti aiempien puheenjohtajien suuntaviivojen toteuttamista vuosina 1977-1983. Kukin toki omalla tavallaan päämäärän ollessa kuitenkin sama niin Blomille kuin Hämäläiselle.

Linjanmuutos ei koskenut pelkästään ulkopoliittikkaa, vaan se sisälsi uusia lähestymiskulmia muun muassa talouspoliittisiin kysymyksiin ja yleisestikin aiemmin käytössä olleet teemat *”kodista, uskonnosta, isänmaasta, vastuusta, velvollisuudesta, traditiosta, moderaatista realismista kuin ajatus reformismien jarruttelusta”* eivät olleet enää Vareksen mukaan näkyvillä Kokoomusnuorten luomassa uudessa poliittisessä ohjelmassa, joka hyväksyttiin syksyn 1969 liittokokouksessa. Uusi ohjelma oli kohdistettu emopuolueessa hyväksyttyä vuoden 1957 ”dynaamista konservatismia” korostanutta puolueohjelmaa vastaan.⁵⁸

⁵⁶ Kokoomuksen ja Keskustan yhteistyö esiintyy niin tutkimuksessa kuin tuon ajan politiikassa termillä ”ei-sosialististen puolueiden yhteistyö”.

⁵⁷ Joulukuussa 1974 Vikatmaa teki itsemurhan. Kanerva valittiin eduskuntaan syksyn 1975 vaaleissa ja hän jatkoi Vikatmaan poliittisen perinnön viemistä eteenpäin kokoomuksen eduskuntaryhmässä. Remonttimiehiin kuulunut Suominen palasi eduskuntaan vasta 1983, joten Kanerva oli pitkään Vikatmaan poliittisen perinnön vaalija eduskuntaryhmässä.

⁵⁸ Vares 1999, 79–86.

Kokoomuksen ulkopoliittisen suunnanmuutoksen hetket ovat tarkentuneet vuonna 2020 julkaistussa Suomisen elämäkerrassa. Keski-Rauska on kuvaillut kokoomuslaisten nuorten poliitikkojen remonttimiesliikettä kokoomusta uudistaneeksi joukoksi.

” [...] Remonttimiehet lähtivät tekemään yhteistä vaalikampanjaa yhteiseltä poliittiselta pohjalta, joka rakentui kolmesta eri elementistä: 1) halu tuoda sosiaalisia ja eettisiä näkökulmia taloudelliseen toimintaan, 2) Paasikiven-Kekkosen linjan muuttaminen käytännön teoksi ja 3) puolueiden yhteistyön korostaminen, etenkin keskustan suuntaan. Suominen on korostanut, ettei remonttimiesten aatteellinen perusta rajoittunut vain kokoomukseen, vaan kyse oli halusta remontoida koko Suomi. Kokoomuksen osalta remonttimiesten tärkeimpänä tavoitteena oli sopeuttaa puolue hyväksymään Kekkonen, Paasikiven-Kekkosen linja ja ajatus hyvinvointivaltiosta. [...] Remonttimiehet halusivat murtautua hallituspaitsiosta tekemällä yhteistyötä sekä Kekkonen että muiden puolueiden – etenkin keskustan kanssa.”⁵⁹

Keski-Rauskan kirjassaan esille tuomat ohjelmalliset näkökohdat remonttimiesten toiminnasta saivat vahvistuksen Suomisen haastattelussa. Hän kuvaili kokemuksiaan uransa alkuvaiheesta. Suomisen mielestä ulkopoliitikka tahditti silloista sisäpolitiikkaa.

”Kyllähän se ulkopoliitikassa oli siinä mielessä tärkeää, että siihen aikaan ilman ”Moskovan korttia” ei Suomessa tahtonut päästä eteenpäin ja muut puolueet käyttivät säälimättömästi sitä ja painoivat kokoomusta koko sen ajan antamalla ymmärtää, ettei meillä ole suhteita Moskovaan päin. Minullakin oli ihan omat kontaktini KGB:n täkäläisiin edustajiin ja niin edelleen. Kyllä meillä oli kontakteja, mutta sitä pyrittiin käyttämään valttikorttina meitä vastaan, kun tie valtaan Suomessa silloin vielä kulki Moskovan kautta, jos näin kaameasti tämän päivän Suomessa voi sanoa.”

Haastattelussa Suominen totesi ymmärtäneensä ”Moskovan kortin” merkityksen jo poliittisen uransa alussa. Hänen näkemyksensä mukaan myös Kanerva ymmärsi politiikan toimintatavat jo

⁵⁹ Keski-Rauska 2020, 58–60.

ennen uraansa kansanedustajana. Suominen totesikin haastattelussa lakonisesti, miten Kokoomuksen paitsioasema oli julkinen salaisuus:

”Täytyy muistaa näitä tällöisiä klassillisia sanontoja, millä meitä pidettiin poissa hallituksessa esimerkiksi Virolaisen kuuluisa huudahdus: ”työ voititte vaalit, mitä työ sil teette!”

Suominen näki Kanervan ensisijaisesti ei-sosialistisen yhteistyön kannattajana. Suominen mukaan Kanerva oli aina vuoden 1987 hallitusratkaisuun asti porvarihallituksen takana. Tärkeimpinä kulmakivinä hallituksessa olisivat olleet keskusta ja kokoomus. Suominen totesikin Kanervan olleen ”poliittinen realisti ja egoisti” ja vaihtaneen kantaa porvarihallituksesta sinipunahallitukseen tilanteen muuttuttua olennaisesti. Itse Kanervan persoonaa ja viittausta egoismiin Suominen kuvasi seuraavasti:

”Hän huomasi, mitä kello oli lyönyt ja vaihtoi kantaansa sen mukaan.”

Suominen ei laskenut Kanervaa osaksi remonttimesten ryhmää, mutta näki Kanervan ”tulleen Turusta vasta Vikatmaan jälkeen ja tietysti hänen kiinnostuksensa on ollut lähinnä ulkopoliitikka ja sitten tietysti asema maassa, että puolueessa”. Suominen myös pohti, että Kanerva todennäköisesti halusi eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäseneksi jo vuoden 1979 vaalien jälkeen:

” kyllä [Kanerva. MH] oli varmasti itseään sinne ehdottanut ja ajamassa, mutta en minä usko, että hänellä oli edes vastustusta ja ne, jotka olivat hänen takanaan, saivat hänet helposti sinne, enkä muista, että siinä olisi ollut mitään erityistä sota.”

Haastattelijan muistuttaessa, että Kanerva oli käytännössä toiminut eduskunnassa vuodesta 1979 alkaen pääsääntöisesti ulko- tai puolustusvaliokunnan jäsenenä, Suominen totesi, että nämä seikat ”juuri osoittivat hänen kiinnostuksensa ja kääntyivät tai olivat jo silloin ulkopoliitikassa”. Muuten

Suominen sanoi Matti Nykäseen leikkillisesti viitaten, että Kanervan kiinnostus ulkopoliittikkaan oli osa vallitsevaa todellisuutta ja myös omaa, henkilökohtaista kiinnostusta luvuin ”fifty-sixty”.⁶⁰

Haastattelujen perusteella niin Suomiselle, Sasille kuin Zyskowitzillekin oli selvää, ettei kokoomuksen hallituspolku onnistunut ilman ulkopoliittikan realiteettien hyväksymistä ja tämän hyväksynnän siirtämistä myös itse käytännön politiikan tekoon: miten Neuvostoliittoon liittyviä asioita saattoi sanoa ja mitä ei. kokoomuksessa pyrittiin mukautumaan vallitsevaan tilanteeseen ja vakuuttamaan muut puolueet kokoomuksen sitoutumisesta ulkopoliittikan viralliseen linjaan. Siinä missä Suominen kannatti hyvien idänsuhteiden ylläpitämistä, niin hän ei kuitenkaan kuulunut puolueen radikaaleimpaan joukkoon idänsuhteiden hoitamisessa.⁶¹ Vastaavasti Zyskowitzin ja Sasin näkemykset eivät suoranaisesti eronneet itse kokoomuksen poliittisesta tavoitteesta: neuvostosuhteiden täytyi olla kunnossa. Idänsuhteiden hoitaminen oli kokoomuslaisille ensisijaisesti välinearvo, koska uskottava idänpoliittikka nähtiin väyläksi päästää takaisin hallitusvaltaan.

Toisaalta Zyskowitzin ja Sasin haastatteluvastauksia verrattaessa Varesen aiempaan tutkimukseen on havaittavissa vivahde-eroja. Zyskowitz oli periaatteellisuudestaan huolimatta pragmaattisempi, koska hän tuki Kanervaa puolueen varapuheenjohtajaksi kesällä 1975. Sasi taas kannatti Tapani Mörttistä ja oli periaatteellisempi.⁶² Näiden vivahde-erojen löytyminen on auttanut ymmärtämään taustasyitä riitelylle ulkopoliittisista asioista niin kokoomusnuorissa kuin kokoomuksessa: Zyskowitz halusi kokoomusnuorten julkilausumissa tuomita Neuvostoliiton satelliittien toiminnan muun muassa Ugandassa, kun kerran samaan aikaan tuomittiin Yhdysvaltojen satelliittien toiminta esimerkiksi Chilessä⁶³. Kimmo Sasi puolestaan pyrki pitämään yllä sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän julkista arvostelua, vaikka itse Neuvostoliittoa ei saanut arvostella.⁶⁴ Sasin kuvailema ajattelutapa on ollut aikanaan rohkea ja periaatteellinen. Toisaalta silloisten

⁶⁰ Ilkka Suomisen haastattelu, 7.1.2022

⁶¹ Keski-Rauska 2020, 55–57.

⁶² Vares 1999, 117-124.

⁶³ Ben Zyskowitzin haastattelu, 4.11.2019.

⁶⁴ Kimmo Sasin haastattelu, 9.11.2019.

ulkopoliittisten realiteettien näkökulmasta Sasin ja muiden samanmielisten toimintatapaa voi pitää nuorten kypsymättömyytenä ottaen huomioon, mikä oli heidän tosiasiallinen kyky haastaa tai ylipäättään vaikuttaa näihin kiistakysymyksiin.

3. Kanervan ulkopoliittinen toiminta oppositiossa 1979-1987

3.1. Kanervan poliittiset vaikuttamiskanavat

Kokoomuksen puoluevaltuustossa Kanerva oli kansainvälispoliittisen toimikunnan jäsen eri rooleissa⁶⁵. Kokoomuksessa toimikunnat olivat puolueen omia valmistelu- ja seurantaeliminä puolueen sisäisissä keskusteluissa ja poliittisen tavoitteiden laadinnassa. Kanerva huolehti siitä, että hän oli jäsen niin eduskunnan kuin puolueen valmistelevissa toimielimissä. Kanervan jäsenyys jo itsessään kertoo siitä, miten hän on kokenut poliittisen vaikuttamisen kokonaisvaltaisena kysymyksenä, kuulumisena mahdollisimman moniin toimieliimiin, joissa on voitu käsitellä ulko- ja turvallisuuspolitiikan sisältömuotoilua tai yleensäkin seurata näitä asioita.

Puoluevaltuusto ja sen välityksellä joka vuosi valitut toimikunnat (muuttuivat nimitykseltään työryhmiksi 1980-luvun lopussa) valmistelivat tärkeimmät suuntaviivat, toimintasuunnitelmat ja puoluejohdon tahdon mukaiset isot linjapäätökset puolueelle. Kanerva vaikutti jo 1970-luvun lopusta alkaen kansainvälispoliittisessa työryhmässä, joka muun muassa valmisteli kokoomuslaiset ulkopoliittiset linjaukset, ja joista sitten käytiin keskustelut puoluevaltuustossa. Näissä kokouksissa läsnäolijoina olivat puoluejohto, eduskuntaryhmän jäsenet ja puoluekokouksissa valitut puoluevaltuuston jäsenet. Puoluekokousta on pidettävä suurten asioiden kannalta tärkeimpänä paikkana, jossa annettiin mandaatit poliittisille linjauksille, mutta valmisteleva päätöksenteko ja suunnanmääritys oli taas puoluevaltuuston tehtävänä.

⁶⁵ Ilkka Kanerva oli esimerkiksi vuonna 1978 toimikunnan jäsen, 1979-1985 vuosina rivijäsen ja vuodet 1986-1987 varapuheenjohtajana ja lopulta vuosien 1988-1994 välillä puheenjohtajana. Vuodesta 1988 alkaen kansainvälispoliittisen toimikunnan nimi muuttui ulkopoliittiseksi työryhmäksi. Lähde: puoluevaltuuston vuosittaiset toimintakertomukset, joissa on lueteltu toimikuntien/työryhmien jäsenet.

Eduskuntaryhmä oli puolueeseen verrattuna itsenäisempi toimija, jonka päätöksenteko pyrki noudattelemaan puolueen linjauksia, mutta sen toimintaa voi kuvailla enemmän operatiivisemmaksi päätöksenteko-organisaatioksi. Puoluevaltuusto valmisteli pidemmän aikavälin kokoomuslaista linjaa. On siis perusteltua pitää puoluevaltuuston pöytäkirjoja Kanervan ulkopoliittisen toiminnan tutkimuksessa keskeisenä arkistolähteenä. Tästä tutkimuksesta puuttuvat eduskuntaryhmän pöytäkirjat, joten Kanervan ulkopoliittiseen toiminnan hahmottaminen on rajoitettua. Puoluevaltuuston asiakirjoilla on mahdollista vastata yleisellä tasolla kokoomuslaisessa ympäristössä toimineeseen Kanervaan. Ulkoasiainvaliokunta on myös tärkeä arkistolähde, koska Suomen valtiollinen ulkopoliittinen linja ja valtiosopimukset on käsitelty tässä erikoisvaliokunnassa. Kokoonpano on rakentunut kaikkien eduskuntapuolueiden jäsenistä.

Kanerva korosti molemmissa haastatteluissa 1970- ja 1980-lukujen keskeisimmäksi ulko- ja sisäpoliittisen työskentelynsä ohjenuoraksi ”Nootin Kansalliselle Kokoomukselle”, joka on käsitelty ja hyväksytty kesällä 1974 kokoomuksen porvariparlamentissa⁶⁶. Kaksisivuinen nootti sisältää monia remonttimiesten poliittisia tavoitteita.

” [...] *Puolue*

- *turvaa osaltaan Paasikiven-Kekkonen ulkopoliittisen linjan jatkuvuuden*
- *saattaa puolueyhteisö ulkopoliittiselta kavaltaan ja sisällöltään yksiselitteiseksi ja siten myönteiseen ulkopoliittiseen asemaan*
- *poistaa esteet puolueen ja tasavallan presidentin välisten suhteiden edelleen kehittymiseltä*

[...]

- *suhtautuu äärioikeistoon ja Suomen virallisen ulkopoliittikan vastustamiseen puolueen sääntöjen ja ohjelmien luomalta pohjalta*

⁶⁶ Porvariparlamentti oli aatteelliseen ja käytännön poliittiseen keskusteluun luotu kokoomuslainen foorumi, jota yritettiin saada säännölliseksi tapahtumaksi. Tapahtumassa ei ollut kuitenkaan mahdollista päättää muodollisesti mistään. Vares 2017, 113.

[...]

- *siirtää toiminnallista painopistettä enemmän kansainvälisen politiikan, sosiaali-, koulutus- ja ammattiyhdistyspolitiikan alueille [...] ”⁶⁷*

Kanerva jäseni kokoomuksen kehittämistä koskeneet tavoitteet junamatkalla Turun ja Helsingin välillä. Hän noudatti nootin linjauksia pääpiirteittäin aina 1990-luvulle, jolloin moni ulkopoliittikkaa koskenut kohta vanhentui 1990-luvun eurooppalaisessa murroksessa. Toisaalta sisäpoliittisia linjauksia hän noudatti pidempään.⁶⁸

Yleishavaintona voidaan todeta aktiivinen, keskusteleva ja nimenomaan ulkopoliittisista kysymyksistä kiinnostunut Kanerva. Tutkimuksen alkuvaiheen ajanjaksona Kanerva otti kantaa erityisen vahvasti ulkopoliittikkaa koskeviin kysymyksiin ja väitteli niihin liittyvistä näkökulmista. Kanerva esiintyi Kokoomuksen ulkopoliittikan asiantuntijana.⁶⁹

3.2. Ulkopoliittikka puoluevaltuuston puheenaiheena 1980-luvun alussa

Kokoomuksen puoluevaltuuston ulkopoliittista sisältöä vaalikaudella 1979–1983 on mahdollista kuvata parhaiten uskonnollisella sanastolla. Kokoomus oli sisäistänyt poliittisen kulttuurin vaatiman liturgisen tavan puhua ulkopoliittikasta. Keskustelujen sävy oli liturgista, tärkeiden opinkappaleiden ulkolukua ja toistamista. Sama koski puoluevaltuuston toimintakertomusten muotoilua Suomen ulkopoliittikasta. Suomalaiset poliitikot ja valtionjohto korostivat Suomen-Neuvostoliiton välisiä

⁶⁷ Nootti Kansalliselle Kokoomukselle, 1.6.1974, PTA.

⁶⁸ Kanerva totesi allekirjoittavansa edelleen 2020-luvulla useat sisäpoliittiset tavoitteet, jotka Vikatmaa oli luonnostellut remonttimiehissä. Kanervan nootin sisältö oli pitkälti Vikatmaan ajatusten toistoa. *Juha Vikatmaa -seminaari*, 2021, 38:30-1:34:20. Turun yliopisto, Eduskuntatutkimuksen keskus. <<https://www.utu.fi/fi/ajankohtaista/tapahtumat/juha-vikatmaa-seminaari>> [Katsottu 5.10.2022]

⁶⁹ Ilkka Suomisen haastattelusta 7.1.2022 käy ilmi, kuinka hänen käsityksensä mukaan Kanerva oli kiinnostunut ulkopoliittikasta. Sama käsitys nousee myös esille itse puoluevaltuuston aineistosta, koska Kanervan poliittinen retoriikka painottui ulkopoliittikkaan.

hyviä suhteita ja Paasikiven-Kekkosen linjaa. Julkisissa tilanteissa näiden YYA-liturgioiden toistaminen miellettiin poliittisissa puolueissa välttämättömäksi ja poliitikoille oikeaoppiseksi tavaksi puhua idänpolitiikasta. Liturginen tunnustuksenomaisuus on nähtävä tässä yhteydessä kielteisenä ilmaisuna noudatetusta politiikan kulttuurista, koska idänsuhteiden korostaminen muuttui entistä ehdottomammaksi hyveeksi, jota täytyi jatkuvasti toistaa.

Kokoomus oli käynyt lähes vuosikymmenen mittaisen sisäisen kiistan puolueen rehabilitoitumisessa Kekkosen vastustajasta Kekkosen ja virallisen ulkopoliitiikan vankkumattomaksi tukijaksi. Kokoomus pyrki saavuttamaan Kekkosen ja Neuvostoliiton luottamuksen vaalikaudella 1975–1979 tukemalla muiden puolueiden kanssa Kekkosen uudelleenvalintaa talven 1978 presidentinvaaleissa.⁷⁰ Vuoden 1978 toimintakertomus alkaa Kekkosen tukemisella.

”Valtakunnallisesta näkökulmasta katsoen alkuvuoden tärkein poliittinen tapahtuma oli vuoden alkupuolella toimitettu tasavallan presidentin vaali, jossa kokoomus oli tukemassa tohtori Urho Kekkosen uudelleenvalintaa.”

Toimintakertomus oli luonteeltaan omaa tukea todisteleva. Kokoomuslaiset kokivat sitoutumisen virallisen ulkopoliitiikan taakse tärkeäksi, vaikka puolue oli oppositiossa. Keskeiseksi tavoitteeksi Kokoomus asetti puoluevaltuuston toimintakertomuksessa pyrkimyksen yhteistoimintaan toisten merkittävien poliittisten voimien – ensisijaisesti keskustapuolueen kanssa ja toissijaisesti yhteyksien pitämistä sosiaalidemokraatteihin. Toimintakertomuksen kuvauksessa korostettiin erityisesti kansallisen ulkopoliitiikan voimakasta kannattamista ja oppositiopolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin yhteistoimintaa kokoomuslaisille tärkeiden puolueiden välillä.

Ulkopoliittinen YYA-liturgia toistuu selkeästi Kokoomuksen sisäiseen käyttöön tarkoitetuissa asiakirjoissa. Pöytäkirjojen tai toimintakertomusten kappalejaossa oli havaittavissa tietynlaista asioiden laittamista tärkeysjärjestykseen. Ulkopoliitiikan liturgiat mainittiin toistuvalla kaavalla,

⁷⁰ Vares 2017, 203-210.

miten kokoomus tuki vankkumattomasti Paasikiven-Kekkosen-linjaa, hyviä suhteita presidenttiin ja muihin puolueisiin. Erityisesti kokoomuksen vankkumaton tuki maan viralliselle ulkopoliitikalle löytyi lähtökohtaisesti kaikkien pöytäkirjojen tai toimintakertomusten alusta ennen tärkeimpien sisäpoliittisten tavoitteiden esittelyä.⁷¹

Keväällä 1979 Kokoomuksella oli Varesen aikaisemman tutkimuksen mukaan odottavat tunnelmat – oliko puolue katkaisemassa vuodesta 1966 alkaneen oppositiotaipaleen ja pääsemässä sittenkin hallitukseen? Huhtikuussa kokoomuksen johtama hallitustunnustelu kariutui ja hallituksen muodostajan tehtävä siirtyi sosiaalidemokraattien Mauno Koivistolle. Kokoomus jäi jälleen oppositioon, vaikka puolue oli nostanut paikkamääräänsä peräti kahdellatoista verrattuna edellisten eduskuntavaalien tulokseen.⁷²

Vaalien jälkeen 21.4.1979 pidetyssä puoluevaltuuston kokouksessa oli pitkiä keskusteluita poliittisesta tilanteesta ja vaalien tuloksesta. Puoluesihteerin Veikko Tavastilan tarkasteli edellisen vuoden presidentinvaaleja korostamalla Kokoomuksen roolia presidentti Kekkonen uudelleenvaalinna. Tavastilan mukaan Kokoomus oli edennyt ja poliittisesti vahvistunut noina vuosina. Tavastila korosti vastuuntuntoista oppositiopolitiikkaa ja sitä, miten ulkopoliittikkaa tai siihen liittyviä argumentteja ei käytetty puolueiden sisäpoliittisen ”pesäpalloilun” mailoina tai astaloina. Tavastila näki lyömäaseettomuuden merkinä siitä, miten Kokoomuksen pitkäaikaiset ja johdonmukaiset pyrkimykset saada mahdollisimman laaja ja yksimielinen selkänöja Paasikiven-Kekkosen linjan mukaisen ulkopoliittikan taakse olivat toteutuneet.

”Kokoomuksen toimintaa on koko 1970-luvun ajan leimannut määrätietoinen pyrkimys laajapohjaisen yhteistyön rakentamiseen, kansanvallan vahvistamiseen ja maltillisen

⁷¹ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 21.4.1979 pöytäkirja ja kokouksen yhteydessä käsitelty vuoden 1978 toimintakertomus, PTA.

⁷² Vares 2017, 300-301, 304-307

yhteiskuntakehityksen turvaamiseen. Samoin puolue on pyrkinyt kansallisen ulkopoliittikkamme johdonmukaiseen toteuttamiseen ja porvarillisen panoksen lisäämiseen talouspolitiikan hoidossa.”⁷³

Tavastilan sitaatissa onkin kokoomuslaisittain epäsuorasti esitetty ajatus kokoomuksen aseman vahvistamiseen suomalaisessa sisäpolitiikassa. ”Pyrkimys laajapohjaisen yhteistyön rakentamiseen” tarkoitti yhteistyötä keskustapuolueen kanssa, ”kansanvallan vahvistaminen ja maltillisen yhteiskuntakehityksen turvaaminen” taas tarkoitti kokoomuksen saamista osaksi tulevia hallituskokoonpanoja. Kokoomuslaiset halusivat murtaa vallinneen punamultayhteistyön, jonka seurauksena puolue oli sisäpoliittisissa kysymyksissä paitsioasemassa. Keskustapuolueen monopoliaseman murtaminen oli myös tavoitteena, koska keskustapuolue oli esiintynyt julkisuudessa niin kuin se olisi ainoa varteenotettava puolue, joka olisi ollut porvarillisten äänestäjien puolue ja ääni hallituksissa.

3.2.1. Kanerva ministeriksi?

Kokoomus tavoitteli hallitukseen pääsyä 1979 vaaleissa ja Kanerva tuki puolueen pyrkimyksiä. Kanervalla oli toki puolueen kansanedustajana omat henkilökohtaiset tavoitteet, kuten ministeriaseman saavuttaminen.⁷⁴ Kokoomuksen sisäisestä keskustelusta ja Kanervan henkilökohtaisesta arviosta saa sellaisen kuvan, että puolue oli onnistunut ulkopoliittisen luotettavuuden saavuttamisessa. Johannes Virolainen kuitenkin totesi epäsuorasti Suomen Kuvalehden haastattelussa 15.6.1979, että kokoomuksen jatkuva oppositioasema johtui ulkopoliittisista eikä suinkaan sisäpoliittisista syistä.⁷⁵ Virolaisen lausuntoja Suomen kuvalehdessä. Kesäkuussa puheenjohtajana aloittaneelle Suomiselle nämä puheet olivat kiusallisia ja hän toisti, kuinka Suomen sisäpolitiikassa vasemmistolaisen politiikan vaihtoehto rakentuisi jatkossakin porvariyhteistyölle. Suomen Kuvalehden artikkelin sävy on kuitenkin tulkittavissa Virolaisen

⁷³ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 21.4.1979, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan ja kokouksen yhteydessä käsitellyn vuoden 1978 toimintakertomuksen, PTA.

⁷⁴ Ilkka Kanervan haastattelu, 31.1.2022.

⁷⁵ *Suomen Kuvalehti*, 15.6.1979, ”Hallituksen teko oli hallantorjuntaa”.

näkökulmasta vallitsevan poliittisen tosiasian toteavaksi – kokoomuksella ei ollut Neuvostoliiton hyväksyntää hallitukseen pääsulle. Täten Virolaisen haastattelua ei voida pitää tarkoituksenmukaisena arvosteluna tai kiusoittelemuksena kokoomuslaisia kohtaan.

Kanerva koki puolueen ulkopoliittisesti kelvolliseksi. Kanervaa harmitti, että kokoomuslaisia vastaan hyökättiin edelleen ulkopoliittisilla lyömäaseilla. Kanervan mukaan muut puolueet halusivat tarkoituksella vääristää julkisuudessa kuvaa kokoomuslaisesta ulkopoliittisesta linjasta. Kanervan mielestä näiden syytösten esittäminen johtui kokoomuksen vaalimenestyksestä. Kanervan käsitti kokoomuksen ulkopoliittisen linjan vakiintuneeksi jo vuonna 1979.⁷⁶

Kesäkuun 1979 puoluevaltuuston kokouksessa Kanerva otti kantaa vahvasti kokoomuksen asemaan suomalaisessa poliittisessa järjestelmässä. Kanerva näki kokoomuksen sangen relevanttina puolueena sekä sisä- että ulkopoliitikassa. Hän muotoili ajatuksensa niin, että Kokoomuksen ulkopoliittista linjaa ja sen luotettavuutta kansallisten ulkopoliittikan toteuttajien joukossa ei ole hänen havaintojensa mukaan miltään ulkopoliittiselta vastuulliselta taholta kyseenalaistettu.⁷⁷ Kanervan näkemys on mahdollista nähdä Kanervan henkilökohtaisena toiveajatteluna, koska kokoomus oli vasta muutamaa kuukautta aiemmin jätetty jälleen kerran ulos hallituksesta, vaikka puolue oli saanut suuren vaalivoiton kevään eduskuntavaaleissa.⁷⁸

Kokoomuksen puoluevaltuuston keskusteluiden lisäksi presidentti Kekkonen päiväkirjoista vuodelta 1979 löytyy useita mainintoja Kanervasta kevään hallitustunnustelujen yhteydessä. Kekkonen käsitteli kokoomusta yleisluontoisesti. Muistiinpanojen pääsisältö on se, ettei kokoomuksella ollut mitään asiaa hallitukseen. Kekkonen oli kirjannut ylös, että neuvostoliittolaisten mielestä

⁷⁶ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 18.6.1979, sisältäen kokouksen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Kokoomuksen puheenjohtaja Harri Holkeri sai Kekkonen myötävaikutuksella jatkaa hallitustunnusteluja Ahti Pekkalan jälkeen. Vares kuitenkin on viitannut omassa tulkinnassaan Juhani Suomen arvioon, jonka mukaan Holkerin asema hallitustunnustelijana oli ensisijaisesti näennäinen tehtävä, koska Neuvostoliitto ja muut puolueet eivät tosiasiaa halunneet kokoomusta hallituspuolueeksi. Hallitustunnustelijan tehtävä siirtyi seuraavaksi sosiaalidemokraattien Mauno Koivistolle. Vares 2017, 303-307.

kokoomuslaisista Kanerva oli sellainen poliitikko, jonka olisi voinut ottaa ministeriksi, vaikka kokoomusta ei puolueena suunniteltu hallitukseen. Vaalien jälkeisellä viikolla Kekkonen kävi keskustelun Kansaneläkelaitoksen johtaja Jaakko Pajulan kanssa, joka puolestaan oli keskustellut Neuvostoliiton suurlähetystön ministerineuvos Viktor Vladimirovin kanssa. Suurlähetystön viesti kokoomuksen osalta oli selkeä: kokoomus ei voinut mennä heidän näkemyksensä perusteella puolueena hallitukseen, ainoastaan yksityisinä henkilöinä ”K-linjan kautta”.⁷⁹ Ministerineuvos Viktor Vladimirov totesi Neuvostoliiton kannan olleen kielteinen kokoomuksen pääsyyllä hallitukseen. Neuvostoliittolaiset suhtautuivat kielteisesti kokoomukseen puolueen porvarillisen taustan takia.⁸⁰

Kekkonen ei totea päiväkirjoissaan ääneen mielipidettään Kanervan asemasta keväällä 1979, vaan hän on viitannut neuvostoliittolaisten kanssa käymiinsä keskusteluihin. Kirjaukset ovat muilta Kekkonen luottohenkilöiltä saatujen tietojen mainintoja. Tulkinta Kanervan asemasta kevään 1979 neuvotteluissa on täytynyt rakentaa Kekkonen ja hänen kanssaan keskustelleiden henkilöiden keskinäisistä puheista sekä Kekkonen kirjauksista. Kevään neuvottelujen yleisviesti oli se, että kokoomuspuolue ei ollut Neuvostoliiton mielestä kelpollinen hallitukseen. Virolainen vahvisti asian kesäkuussa julkaistussa Suomen Kuvalehden artikkelissa. Toisaalta Kekkonen totesi 25.3.1979 päiväkirjamerkinnässä, miten Vladimirovin mukaan hallitukseen voitaisiin ottaa yksityisiä kokoomuslaisia kuten vuorineuvoksia – kyse ei ole siis vielä tässä kohtaa Kanervasta tai kenestäkään muusta Kekkostä tukevasta kokoomuslaisesta kansanedustajasta. Kekkonen toistaa Vladimirovin ajatuksen 28.3.1979:

” [...] Vladimirov luonani. Tuntui olevan sitä mieltä, että nykyinen hallituspohja [kansanrintamahallitus. MH] paras. Tai jonkun vuorineuvoksen täydentämänä.

Esitin Vladimiroville: koska länsilehdistö on pitänyt pitkät ajat vaalien alla, aikana ja nyt yllä tulta Suomea ja Nliittoa vastaan, olisi se saatava katkeamaan. Voisi ajatella, että otetaan hallitukseen muutama kokoomuksen jäsen (ei puoluetta sellaisenaan), joka olisi mukava, että

⁷⁹ Urho Kekkonen päiväkirjat 4, 22.3.1979, 331 ja 334–335.

⁸⁰. Neuvostoliitto hyväksyi sosiaalidemokraatit, keskustan, kansandemokraatit ja RKP:n, mutta kokoomus oli SMP:n kristillisten ja perustuslaillisen oikeistopuolueen ohella neuvostoliittolaisille ongelmallinen, koska kokoomus oli porvaripuolue ja sen historiassa oli aikanaan arvosteltu kovastikin kommunismia.

lännessä voitaisiin sanoa, että Suomi ei ole kysynyt eikä kysy hallitusratkaisustaan. Kun juuri jännittävienkin hallitusneuvottelujen tuloksena saavutettaisiin tulos, joka olisi kuin nykyinen hallitus + kokoomuksen vaikutus vaalien voittajana [...]”

Neuvostoliitto oli siis kielteinen kokoomuksen hallitukseen pääsulle, mutta kokoomuslaiset vuorineuvokset olisivat hyväksyttävissä. Tulkinta siitä, ketkä kokoomuslaiset ovat hyväksyttäviä hallitukseen muuttuu merkittävästi tarkasteltaessa muutama viikko vaalien jälkeen huhtikuun päiväkirjamerkintöjä. Kekkonen on merkinnyt päiväkirjaansa huhtikuun toisena päivänä, miten Vladimirov oli jälleen kokoomukseen hallitukseen tuloa vastaan, mutta ”voisivat suostua, jos ottopolkia otetaan. Mutta ei kokoomusta puolueena.” Huhtikuun kolmannesta päivästä Kekkonen on ottanut talteen Uuden Suomen lehtileikkeen, jossa käsitellään Kanervan lausuntoa, jonka mukaan hallitus olisi muodostettava ”Suomen aktiivista ja rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa tukevista puolueista, jotka presidentinvaaleissa kannattivat Urho Kekkosen uudelleentalintaa”.

Huhtikuun 17. päivän merkintä on tutkimuksen kannalta olennainen. Jos vielä maaliskuussa Kekkosen päiväkirjamerkinnöissä toistui ajatus ”vuorineuvoksista” tai ylipäätään viittaus kokoomuslaistaustaisiin ammattiministereihin, niin nyt Kekkonen oli kirjannut ylös Kansaneläkelaitoksen pääjohtaja Jaakko Pajulan välittämän tiedon, joka koski myös Kanervaa:

” [...] Jaakko Pajula ollut 3NI:n miehen kanssa Luostolla hiihtämässä”. Ylin heistä Voloskov, joka on Kk:n [keskuskomitean] Suomen asiain esittelijä. – Hallituskysymys. ”Moskovan virallinen kanta on, että kokoomus ei voi puolueena tulla mukaan. Joku ammattilaisministeri voisi ehkä tulla mukaan. Väliaikainen ratkaisu. Ilkka Kanerva. Ei henkilöä vastaan. Kanerva itse uskoo, että hänellä on paljon kannatusta. Jos Kanerva erotetaan kokoomuksesta, se helpottaa.”⁸¹

⁸¹ Urho Kekkosen päiväkirjat 4, 17.3.-26.5.1979, 330-342.

Kekkosen kirjaamasta kohdasta ei valitettavasti käy ilmi, oliko Kanervan toteamus tilanteestaan lähtöisin neuvostoliittolaisilta, jotka olivat tavanneet Pajulan. On myös mahdollista, että Kanerva oli itse tavannut jonkun Neuvostoliiton suurlähetystöstä ja tieto oli myöhemmin kiertänyt Luostolla hiihtämässä olleelle Voloskoville. Kirjauksen muotoilusta on kuitenkin tulkittavissa, että Kanervan pohdiskelu on lähtöisin neuvostoliittolaisilta. Tulkinta on perusteltu, koska Kanervalla oli jo vuoteen 1979 mennessä noin seitsemän vuoden pituinen yhteys Neuvostoliiton suurlähetystöön. Kanerva oli tunnettu Suomessa asuneiden neuvostoliittolaisten virkailijoiden keskuudessa ja hänen henkilökohtainen ”kotiryssä” oli lähetystöneuvokseksi kohonnut Albert Akulov.⁸² Päiväkirjan myönteinen lausunto Kanervan asemasta hallitusneuvotteluissa on siten nähtävissä osaksi keskustelua ”kokoomuslaisista vuorineuvoksista” – Kanervalla oli neuvostoliittolaisten luottamus, vaikka puolueella sitä ei vielä tuossa vaiheessa ollut.

Neuvostoliittolaisten lausahdus Kanervan asemasta on tärkeä, koska kevään hallitusneuvotteluita koskeneissa Kekkosen päiväkirjan kirjauksissa on kaksi merkintää, joista syntyy käsitys, että Kanerva olisi ollut valmis eroamaan kokoomuksesta päästäkseen ministeriksi. Tällaisten aikomusten kiihdyttävänä tekijänä lienee ollut Kanervan oma toiminta yleensäkin noina vuosina. Kanervan vierailu Kekkosen luona 4.4.1979 ilman ennakoilmoitusta johti Holkerin närkästymiseen ja siihen, että hän arvosteli ankarasti vierailun jälkeisenä päivänä kokoomuksen eduskuntaryhmässä Kanervaa ja hänen mukana olleita muita kansanedustajia kysyen, oliko hänellä edelleen olemassa 47-jäseninen kokoomuslainen eduskuntaryhmä.⁸³

Kanervan mahdolliset eroamisaikeet muuttuvat mielenkiintoiseksi tarkasteltaessa Kekkosen maaliskuun 27. päivänä kirjoittamaa merkintää, jonka mukaan ”Sorsa kertoi tavanneensa Kanervan, joka oli uhannut, että kanervalaiset voisivat erota kokoomuksesta”. Kohta oli päiväkirjassa alleviivattu. Kanervan uhkaus on siis tapahtunut ennen huhtikuista presidentin luona vierailua. Lisäksi Pajulan tapaamiseen liittyen huhtikuun 17. päivän merkinnässä eroamisasia toistuu

⁸² Seppinen 2006, 537 & Saari 2014, 113.

⁸³ Vares 2017, 302-303.

uudestaan, mutta Kekkonen arvioimana: ”Jos Kanerva erotetaan kokoomuksesta, se helpottaa [hallitukseen pääsyssä. MH]”.⁸⁴

Kysymys Kanervan motiiveista keväällä 1979 on tarkasteltava sen hetken näkökulmasta. Motiiveja kevään 1979 tapahtumista käsitellään tarkemmin tutkimuksen lopussa. Tässä vaiheessa on kuvattu ja tulkittu pelkästään kevään 1979 tapahtumia kronologisesti etenevässä tutkimuksessa. Työn lopussa käsitellään erillisessä kappaleessa Kekkonen käsitystä Kanervasta.

Kanervan asema kokoomuksessa vuonna 1979 vaikuttaa näiden kirjausten perusteella vahvalta. Hän oli selkeästi nouseva kokoomuspoliitikko. Kekkonen päiväkirjamerkinnot eivät sisällä suoraan Kekkonen mielipidettä Kanervasta itsestään tai asemasta poliittisessa järjestelmässä, mutta Kekkonen kanta lienee myönteinen, koska hän on ylipäänsä kirjannut ylös muiden näkemyksiä kokoomuslaisista ja erityisesti Kanervasta. Keväästä 1979 voidaan ainakin päätellä, että Kanerva oli ulkopoliittisesti kelvollinen toisin kuin kokoomuspuolue.

Lehtileikkeiden sisällöt Kanervasta liittyivät aina ulkopoliitiikkaan. Kokoomuksen tarve tukea virallista ulkopoliitiikkaa, presidenttiä ja erottaa virallisen ulkopoliitiikan linjan vastaiset kansanedustajat kokoomuksesta toistuivat Kekkonen keräämissä lehtileikkeissä. Kekkonen pohdinnat Kanervasta päiväkirjassa olivat myönteisiä ja hyväksyviä.⁸⁵ Kekkonen oli huomionut Kanervan jo hänen poliittisen uransa alussa ja seurasi hänen toimintaa 1970-luvulla.⁸⁶ Kekkonen päiväkirjan viimeisin Kanervaa koskeva merkintä on huhtikuulta 1979.

Tutkimuksessa ei selvinnyt olivatko hallitusneuvottelujen aikaiset puheet Kanervan loikkaamisesta tosia. Kanervan loikkausaikeista ei ole olemassa muuta kirjallista aineistoa. Oliko Kanerva tietoinen, mitä neuvostoliittolaiset olivat puhuneet Kekkoselle hänestä? Kanervalla oli suhteet Neuvostoliiton

⁸⁴ Urho Kekkonen päiväkirjat 4, 27.3. & 17.4.1979, 333 & 336.

⁸⁵ Kekkonen päiväkirjassa on lyhyt toteamus: ”Ilkka Kanerva luonani 2.5.[1976. MH] Yllytin häntä kokoomusnuorten itsenäiseen esiintymiseen.” Urho Kekkonen päiväkirjat 4, 1.5.1976, 126.

⁸⁶ Ben Zyskoviczin päiväkirja, 21.4.1981, 79–80. Zyskovicz 2005. & Ilkka Kanervan haastattelu 31.1.2022.

suurlähetystöön, joten on mahdollista, että hän tiesi, mitä hänestä oli puhuttu. Tätä ei ole kuitenkaan mahdollista varmistaa, koska Kanerva on poistunut keskuudestamme.

3.2.2. Ulkopolitiikan linjauksia

Kokoomuslaiset jatkoivat 1980-luvun alussa ulkopoliittisten opinkappaleiden toistamista. Kokoomuslaiset sitoutuivat Paasikiven-Kekkosen linjan mukaiseen aktiiviseen ja rauhantahtoiseen puolueettomuuspolitiikkaan. Neuvostoliiton aloittama Afganistanin miehitys mainittiin vuoden 1979 toimintakertomuksessa, mutta ilman osapuolia. Edeltävän vuoden tapahtumat nähtiin johtaneen ”jännityksen lieventymiskehityksen hidastumiseen ja jopa eräiltä osin sen pysähtymiseen”. Toimintakertomuksessa oli tuotu esille, kuinka kesän puoluekokouksessa annetussa julkilausumassa kokoomus kannatti aloitetta Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä.⁸⁷

Kekkosen esitti jo 1960-luvulla aloitteensa Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä. Pohjoismaiden alue olisi ydinaseeton ja siten se säilyisi suurvaltaristiriitojen ja sodankäynnin ulkopuolella. Kekkosen huolen taustalla olivat ydinaseisiin liittyvät sotilaalliset syyt. Tanska ja Norja olivat sotilasliitto Naton jäsenmaita ja sotilaallisen selkkauksen aikana näiden maiden ilmatilaa olisi käytetty strategisten pommikoneiden tukeutumisalueena, ja Suomi olisi taas ollut pommikoneiden ylilentoaluetta sota-aikana. Sama ajatus koski myöhemmin 1980-luvulla käyttöön otettuja keskipitkän kantaman ydinohjuksia, joiden lentorata olisi mennyt Suomen ja Ruotsin ilmatilan yli kohti Neuvostoliiton länsiosia.⁸⁸

Kekkoselle aloitteella ajettiin Suomen kansallista etua ja puolueettomuutta, mutta se sisälsi myös henkilökohtaista halua mielistellä neuvostoliittolaisia. Aloite oli natomaille ongelmallinen, koska toteutuessaan aloite olisi hyödyttänyt tosiasiallisesti Neuvostoliittoa. Tällaisella sopimusjärjestelyllä Tanskan ja Norjan puolustaminen olisi pitänyt tapahtua ilman ydinaseita. Samalla sopimus olisi

⁸⁷ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 17.5.1980, sisältäen kokouksen yhteydessä käsitellyn vuoden 1979 toimintakertomuksen, PTA.

⁸⁸ Visuri 2006, 194-201, 240-243 ja 330-331 & Jakobson 2001, 368-376.

estänyt strategisten pommikoneiden ja keskipitkän kantaman ydinohjusten käytön Neuvostoliittoa vastaan. Strategisista ja myös sotilastaktisista syistä aloitteen hyväksyminen olisi johtanut sotilasliitto Naton jäsenmaiden puolustuskyvyn merkittävään heikentymiseen Pohjoismaissa ja Itämeren alueella.⁸⁹

Kanerva edisti aloitetta ydinaseettomasta Pohjolasta kaikella tehollaan kokoomusyhteisössä ja eduskunnassa, kokoomuslaisena ulkoasiainvaliokunnan jäsenenä. Vaalikaudella 1979–1983 Kanerva kyseli valiokunnassa kuultavina olleilta ulkoministeriön virkamiehiltä, miten Pohjolan ydinaseettoman vyöhykkeen tavoitteet etenivät virkamiesvalmistelussa. Hän myös puhui asiasta ulkoasiainvaliokunnan matkoilla, joissa vierailuiden isännöitsijät vastasivat valiokunnan jäsenten kysymyksiin. Vuonna 1980 Kanerva oli erityisen kiinnostunut Yhdysvaltain kauppapoliittisten suhteiden laantumisen vaikutuksista Euroopassa, Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä ja Euroopan aseistariisuntaohjelman edistymisestä.⁹⁰

Kanervalle oli tärkeää huomauttaa puoluevaltuustossa vuonna 1980, miten Suomi oli onnistunut pysymään irti suurvaltakonfliktien seurausvaikutuksista. Hän näki Pohjoismaat tärkeänä kokonaisuutena, jotka ovat tarjonneet myönteisiä palvelujaan kansainvälisen yhteistyön ja rauhanomaisen kehityksen edistämiseksi. Hän myös ylisti pohjoismaita vakiintuneiksi yhteiskunniksi, jotka otettu huomioon maailman tasolla huippuluokan arvostuksella. Kanerva näki Pohjoismaiden turvallisuuspoliittiset linjat varsin vakiintuneiksi, ja hän ei nähnyt muutostarpeita pohjoisen Euroopan alueella. Kanerva mielestä Pohjoismaiden merkitys oli kuitenkin kasvanut 1970-luvulla ja hän oli huolissaan suurvaltojen asevarustelukierteestä ja ydinsodasta. Kanerva näki Pohjolan ydinaseettomuuden Suomen ratkaisuksi. Kanervan mielestä suurvaltojen olisi pitänyt antaa takeensa tälle aloitteelle. Se johtaisi myös asevalvontaan ja aseneuvotteluihin tulevaisuudessa. Tällainen sopimusjärjestely olisi asevalvonnan ja aseneuvottelujen kohde tulevaisuudessa. Kekkonen aloitetta Pohjolan ydinaseettomuudesta hän piti perustellumpana kuin koskaan aikaisemmin.

⁸⁹ Ibid. 252–254 & 258–261.

⁹⁰ Ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 26.2.1980, 6.3.1980, 27.5.1980 & 28.10.1980.

Pohjolan ydinaseettoman vyöhykkeen ohella Kanerva kannatti Kekkosen toista ajatusta vuodelta 1965. Kekkonen esitti Suomen ja Norjan välistä rajarauha-aloitetta. Aloitteessa Suomi ja Norja noudattaisivat omia turvallisuuspoliittisia linjoja, mutta eivät sallisi vieraiden valtioiden joukkoja alueillaan. Kanerva mukaan aloite ei loukkaisi johtavien suurvaltojen turvallisuuspoliittisia etuja, vaan osana ETYK:in periaatteita se lisäisi maiden välistä luottamusta. Kanervalle Kekkosen ehdotuksessa olennaisinta oli Pohjolan turvallisuuspoliittisen tilanteen säilyminen vakaana. Hän näki kokoomuksen roolina ajaa kansallista etua tässäkin kysymyksessä ja toimia kansainvälisten sopimusten mukaisesti.⁹¹ Puhe kansallisesta edusta näyttäytyy tässä yhteydessä itsestäänselvyyksien toteamiselta, mutta puoluevaltuustoa ikään kuin muistuttaen, mikä Suomen liikkumatila oli kansallisessa puolustuksessa.

Kanervan tulkinnan mukaan Kekkosen ”rajarauha-aloitteesta” huolimatta Norjan ei tarvinnut luopua Natojäsenyydestä eikä Suomen vastavuoroisesti YYA-sopimuksesta. Ratkaisu olisi kompromissi, jossa Pohjolan ydinaseettomuuden lisäksi Suomen ja Norjan alueille ei sallittaisi vieraiden maiden joukkoja. Kanerva ei yksilöinyt puheenvuorossaan tarkoittiko hän Kekkosen ajatusta esitellessään rauhan vai sodanajan tilannetta. Ajatus on sikäli ongelmallinen, koska käytännössä Kanerva viittaa epäsuorasti siihen, ettei mahdollisen suurvaltasodan aikana Norjan alueelle saisi tuoda muiden Nato-maiden joukkoja. Kanerva siis käytännössä sanoi, että norjalaisten pitäisi pärjätä Naton jäsenenäkin yksin. Kanervan ehdotus oli Neuvostoliitolle sotilaallisesti hyödyllisempi. Kanervan ajatus koski myös Suomea: alueellista koskemattomuutta puolustettaisiin yksin, eikä YYA-sopimuksen velvoittamana Neuvostoliiton kanssa.⁹²

Kanervan varaukseton tuki Kekkosen aikaisemmille avauksille herättää kysymyksen, uskoiko hän näihin avauksiin? Vai keräsikö Kanerva tarkoituksella irtopisteitä Kekkoselta tai kokoomuksen puoluejohdolta? Toisaalta Kanerva oli johdonmukainen presidentin ulkopoliittisen linjan ja avausten

⁹¹ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 27.9.1980, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan ja kokouksen yhteydessä käsitellyn vuoden 1981 toimintasuunnitelman, PTA.

⁹² 27.9.1980, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan ja kokouksen yhteydessä käsitellyn vuoden 1981 toimintasuunnitelman, PTA.

kannattaja. Esimerkiksi ulkoasiainvaliokunnassa hän kyseli jatkuvasti vuosina 1979–1983, millä tavoin Pohjolan ydinaseetonta vyöhykettä koskevat neuvottelut ovat edenneet Ulkoministeriössä tai mikä oli tilanne aseistariisuntaneuvotteluissa – asia, jonka Kekkonen oli myös esittänyt. Kanerva toisti jatkuvasti presidentti Kekkonen aloitteita ydinaseettomasta Pohjolasta sekä rajarauhasta jopa opettajamaiseen tapaan. Kanerva mainitsi Kekkonen niin useasti, että se muistutti jo presidentin henkilökohtaista kehumista puoluevaltuustolle. Vuodelle 1981 laaditun toimintasuunnitelman ulko- ja turvallisuuspoliittisen arvion perusteella Kanerva yhdisti aktiivisen ulkopoliitiikan Kekkonen aiempiin avauksiin ja vaati siten myös kokoomuslaista paneutumista Suomen ja Pohjoismaiden muuttuneen turvallisuusympäristön haasteiden ratkaisemiseksi.⁹³

Kanerva oli luonut itselleen maineen kokoomuslaisena ulkopoliitiikan asiantuntijana. Presidentin aloitteiden mainitseminen puoluevaltuuston toimintasuunnitelmaa koskevan esittelyn yhteydessä on tällaista itsepromootioksi tulkittavaa puhetta. Puheenvuoron sävyllä Kanervasta muodostuu mielikuva sekä ulkopoliittisesta asiantuntijasta että Kekkonen ulkopoliittista linjaa johdonmukaisesti tukeneesta poliitikosta.⁹⁴ Huolimatta Afganistanin miehityksestä ja maailmanpoliittisesta tilanteesta, Kanerva näki kokoomuksen ulkopoliittisen uskottavuuden selkiytyneen ja linjan yhdenmukaistuneen. Puolueen sisäpoliittiset linjaukset olivat muuttuneet maltillisemmiksi.

Kanerva korosti kokoomusnuorten roolia erittäin näkyvänä puolue toimijana 1970-luvulla. Nämä poliittiset kysymykset olivat Kanervan tulkinnan mukaan silloin radikaaleja ja kokoomuslaisen puolueyhteisön kokonaisuutta ajatellen vaikeiksi niellä. Ne olivat siten myös jopa tulkittavissa vasemmistolaisista ajattelutapaa edustaviksi, jolloin niistä tuli kokoomuksen piirissä ”lunta tupaan

⁹³ Kanerva edisti aktiivisesti virallista ulkopoliittista linjaa kokoomuksen ulkopuolellakin. Kanerva oli kevästä 1979 alkaen aina vaaleihin 1987 asti eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäsen. UaV:n kokouksissa Kanerva esitti useasti kysymyksiä ulkoministeriön virkamiehille ja ulkoministerille Pohjolan ydinaseettomuudesta ja aseistariisuntaprosessista. Kysymysten asettelu oli ”missä mennään” -tyylistä. Ks. Ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 11.12.1979, 27.5.1980, 22.10.1980 & 27.11.1981.

⁹⁴ Ben Zyskowiczilla oli vastaavanlainen havainto Kanervan ulkopoliittisesta asemasta Zyskowiczin päiväkirjamerkinnässä vuodelta 1981, jossa hän kuvaili sarkastisesti Kanervan itsevarmaa otetta kokoomuslaisen ulkopoliitiikan asiantuntijana Rauhanpuolustajien määrärahakysymystä koskeneessa päiväkirjamerkinnässä. Ben Zyskowiczin päiväkirja, 3.6.1981, 124–126. Zyskowicz 2005.

kovin monta kertaa”, mutta hän koki ”sen lumen myös sulaneen”. Hänelle puolue oli kokoomusnuorten viitoittamalla uudistuspolulla 1980-luvun alussa. Kanerva piti suurimpana uhkana puolueen liukumista takaisin konservatiiviseksi puolueeksi, mikä johtaisi kannatuksen laskuun.⁹⁵

Kanervan puheenvuoro puoluevaltuustossa oli eräänlaista ”voittajan historiaa”, koska hän koki Junnilan ja oikeistolaisten aseman puolueen sisällä heikentyneen merkittävästi. Aikaisempina vuosikymmeninä ongelmia aiheuttanut kritiikki oli laantunut. Kanervan väitteelle oli myös perusteensa – Junnila oli pudonnut eduskunnasta vuoden 1979 vaaleissa puoluejohdon ja kokoomusnuorten aktiivisella, Junnilan läpimenomahdollisuuksiin vaikuttaneilla toimenpiteillä.⁹⁶ Kanervan korosti kokoomusnuorten roolia kokoomuksen muutoksen aikaansaajana, koska hän oli ollut itsekin kokoomusnuorten puheenjohtajana muuttamassa kokoomuksen linjaa.⁹⁷

Vuoden 1981 kansainvälispoliittisia kysymyksiä olivat Ronald Reaganin virkakauden alkaminen ja Urho Kekkosen eroaminen presidentin tehtävistä lokakuussa sekä talven 1982 presidentinvaaleihin valmistautuminen. Toukokuun puoluekokouksen jälkeen pidetyssä puoluevaltuuston kokouksessa puhuttivat yleinen kansainvälispoliittinen tilanne ja kokoomuksen suunta kohti 1980-lukua.

Kevään puoluevaltuuston kokouksessa kokoomus hyväksyi puolueen uuden kansainvälispoliittisen toimintaohjelman, jonka kansainvälispoliittinen toimikunta oli valmistellut. Toimikunnan puheenjohtajana toiminut Harri Holkeri esitteli sen sisällön puoluevaltuutetuille. Ulkopoliittikka nähtiin kansankunnan hyväksi toimimisena ja tarkoitus oli kansallisen edun ajaminen ja siitä huolehtiminen. Holkeri piti kokoomuksen ulkopoliittista peruslinjaa riittävän selkeänä.

⁹⁵ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 5.11.1980, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

⁹⁶ Varesen mukaan Holkeri ja Suominen arvostelivat Junnilaa julkisesti vaikuttaen hänen vaalimenestykseensä ja kokoomusnuoret puolestaan levittivät ”vaalipropagandassa hänen vastaista monistetta.” Vares 2017, 300.

⁹⁷ Ilkka Kanervan haastattelu Yle Puheen ”Suomalainen mies” -haastattelussa, 2012. Yle Areena. Yleisradio. & Ilkka Kanervan haastattelu 1.6.2020 & 31.1.2022.

Holkeri kehotti ajan hengen mukaisesti kokoomuslaisia aktiiviseen ulkopoliittiseen keskusteluun. Samalla hän arvosteli puolueyhteisöä keskinäisestä riitelystä.

” [...] Vielä vähemmän näen aihetta sen kaltaiseen ulkopoliittisilla aiheilla toinen toistemme nälvimiseen, jota on harrastettu julkisuudessa viime kuukaudet, viikot ja nämäkin päivät eri tavoin, eri tahoilla ja eri henkilöiden toimesta, kaikkia puolueita koskien. Jos ulkopoliittisesta mielipiteen vaihdosta jää päällimmäiseksi kuvaksi [...] vain henkilökohtaisuuksiin menevät toinen toistemme motiivien ja tarkoituksien arviointi tai likapölyn kaivaminen tikun avulla kirjoitusten rivien välistä, ellei suorastaan kirjainten raosta, olisi luultavasti itse kunkin syytä miettiä, voisiko aikansa uhrata johonkin hyödylliseen, rakentavampaankin tässä maassa.”

Holkerin puheenvuoro osoittaa, miten kokoomuslaisille ulkopoliittikka oli 1980-luvun alussa äärimmäisen tärkeä teema, josta täytyi keskustella. Holkeri arvosteli ulkopoliittikan käyttämistä ”toisten nälvimiseen”, koska puolueen jäsenet olivat arvostelleet vastakkaista mieltä olleita aiemmin mitä moninaisimmin solvauksin. Holkeri mitä ilmeisimmin kohdisti kritiikkinsä Kanervaa kohtaan, koska Kanerva oli ottanut yhteen Junnilan kanssa ulkopoliittikan kysymyksistä.⁹⁸

Kanerva keskittyi puoluevaltuuston 11.3.1981 kokouksessa pohtimaan Pohjoismaiden neuvoston roolia poliittisen tilanteeseen liittyvän keskustelun yhteydessä. Hän korosti Suomen 25-vuotisen jäsenyyden tärkeyttä ja kuinka Suomen asemaa yhtäältä voimistettiin ja yhtäältä kansainvälistettiin. Kanervalle Pohjoismaiden neuvostoon liittymisen juhlistaminen ja YYA-sopimuksen jatkaminen 20 vuodella olivat tärkeitä juhlistamisen aiheita. Kaiken kunnian hän antoi Kekkoselle, joka oli ollut pääministerin tehtävässä Suomen liittyessä Pohjoismaiden neuvostoon ja YK:hon. Erityisesti hän kehuu presidenttiä siitä, miten Pohjoismaiden neuvosto käsitteli vain Pohjoismaiden keskinäisiä asioita, eikä siellä käsitelty tai tehty päätöksiä suurvaltojen eturistiriitoja koskevista kysymyksistä tai turvallisuuspolitiikasta. Kanervan kehu lähes 25 vuotta vanhoista ulkopoliittisista päätöksistä ovat Kekkosta kohtaan hyvin ylistäviä.

⁹⁸ Vares 2017, 217-224 & Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 11.3.1981, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

Kanerva totesi Pohjoismaiden neuvoston osalta, etteivät ulko- ja turvallisuuspolitiikan asiat kuulu hänen mielestään Pohjoismaiden neuvoston yhteistyöhön, sillä silloin ne ”normittuvat” osaksi tuota järjestöä. Kanerva myös yhtyi Holkerin näkemykseen, miten toisten leimaaminen ja motiivien kyseenalaistaminen ulkopoliittisissa kysymyksissä ei ole Suomen ulkopoliitiikan perusetujen mukaista. Kanerva totesi puheenvuoronsa lopussa, miten oli tärkeää edistää Pohjoismaisella tasolla Kekkosen muotoilemaa aloitetta Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä kuitenkin todeten, ettei asiaa tulisi edistää itse Pohjoismaiden neuvostossa, koska Suomi oli Pohjoismaiseen Neuvostoon liittyessään asettanut ehdoksi, ettei kyseisen järjestön yhteydessä käsitellä suurvaltojen välisiä eturistiriitoja tai turvallisuuspolitiikkaa. Kanervalle Pohjoismaisen Neuvosto oli ensisijaisesti paikka, jossa saattoi keskittyä Pohjoismaiden keskinäisiä asioita koskeviin yleisluontoisiin poliittisiin kysymyksiin.

Huomionarvoista on se, että Kekkosen ehdotus Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä osana Pohjoismaista keskustelua ei ollut Kanervan mielestä ongelmallinen. Kanervan silloin esittämä näkemys puoluevaltuustossa on ristiriitainen, koska ehdotus oli nimenomaan ulko- ja turvallisuuspoliittinen ja myöskin suurvaltapolitiittinen kysymys – Norja ja Tanska olivat Nato-maita, joiden jäsen myös Yhdysvallat oli suurvaltana.⁹⁹

Puoluevaltuustossa keskusteltiin vuonna 1981 ensimmäistä kertaa presidentinvaaleista. Kokoomuslaisten kanta oli oman ehdokkaan asettaminen talven 1984 presidentinvaaleihin. Sävy muuttui syksyn kynnyksellä, jolloin tieto Kekkosen heikentyneestä terveydentilasta kiihdytti puolueiden valmistautumista aikaistettuihin presidentinvaaleihin. Kesän kynnyksellä presidenttikysymys ei kuitenkaan aiheuttanut isoja keskusteluita, vaan suurin väittely käytiin Rauhanpuolustajien määrärahoja koskeneen äänestyksen tuloksesta.

⁹⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 11.3.1981, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

Kanerva osallistui määrärahoja koskeneeseen keskusteluun. Kanerva tuki kokoomusnuorten puheenjohtajaa Unto Hämäläistä asiassa. Hämäläinen arvosteli puolueen eduskuntaryhmää, koska ryhmän äänestyskäyttäytyminen ei ollut yhtenäistä eduskunnan Suomen Rauhanpuolustajien määrärahaa koskeneessa äänestyksessä. Kyseessä oli valtion tavanomaisesta määräraha-avustuksesta, joita eduskunta oli jakanut erilaisille yhdistyksille. Rauhanpuolustajien tapauksessa kyseessä oli Koiviston hallituksen pohjaesityksestä myöntää järjestölle 100 000 markkaa avustusta, mutta järjestön ulkopoliittisen luonteen seurauksena kokoomuslaiset ottivat eduskuntaryhmässä yhteen itse määrärahan myöntämisestä ja lopulta sen määrästä. Hämäläinen kritisoi puoluevaltuustossa erityisesti eduskuntaryhmän oikeistolaista Pentti Mäki-Hakolaa, jolla oli ollut tapana arvostella kommunistista ideologiaa ja siten välillisesti Neuvostoliittoa. Mäki-Hakola ei olisi halunnut antaa ollenkaan määräraha-avustusta järjestölle. Hämäläisen mukaan kokoomus noudatti Paasikiven-Kekkosen-linjaa, josta oli olemassa puoluekokouspäätös. Mäki-Hakolan puheet olivat siten puolueen linjan vastaisia.¹⁰⁰

Rauhanpuolustajista käydyssä puoluevaltuuston keskustelussa oli kyse siitä, miten jotkin kansanedustajat olivat äänestäneet eduskunnassa edeltävänä päivänä 2.6.1981 järjestön määrärahoista. Kokoomuksen eduskuntaryhmän enemmistö oli ollut ensisijaisesti 100 000 markan kannalla, joka oli myös Koiviston hallituksen alkuperäinen esitys. Rahasumma oli kuitenkin noussut 200 000 markkaan valtiovarainvaliokunnan käsittelyssä. Kokoomuksen riveissä joillain kansanedustajilla oli myös halua olla myöntämättä lainkaan rahaa järjestön luonteen takia, koska sitä johtivat Keskustan K-linja sekä SKP:n vähemmistökommunistit. Lisäksi Rauhanpuolustajat oli puolustanut Neuvostoliiton miehityksiä Tšekkoslovakiassa vuonna 1968 ja Afganistanissa vuodesta 1979 alkaen. Kokoomuksen kansanedustaja Mäki-Hakola esitti eduskunnassa, ettei määrärahoja myönnettäisi lainkaan. Kokoomus oli asiassa vaikeassa tilanteessa, sillä Mäki-Hakolan toiminta olisi tulkittu muissa puolueissa Paasikiven-Kekkosen-linjan vastaiseksi. Väärän tulkinnan välttämiseksi puolueen kansanedustajien enemmistö äänestivät viimeisellä kierroksella 200 000 markan puolesta, koska vastassa oli Mäki-Hakolan esittämä 0 markkaa. Enemmistö puolueen kansanedustajista äänestivät lopulta 200 000 markan puolesta.

¹⁰⁰ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 3.6.1981, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

Hämäläisen kritiikki oli samanlaista kuin häntä puheenjohtajan tehtävässä edeltäneiden Kanervan ja Blomin aikana. Aiemmat puheenjohtajat olivat tukeneet vankkumattomasti Paasikiven-Kekkonen-linjaa ja suhtautuivat puolueen linjan vastaisiin puheisiin ja tekoihin ankarasti. Kanervan tuki Hämäläiselle oli luontaista, koska hän oli jo saman vuoden talvella vaatinut eduskuntaryhmässä Mäki-Hakolalle kurinpitomenettelyä esittämiensä puheiden takia.¹⁰¹

Kanerva myönsi kokouksessa, miten Suomessa toimi sekä kansallisesti että kansainvälisesti puoluepoliittisia ja yksipuolisia rauhanjärjestöjä. Suomen Rauhanpuolustajia hän piti selkeästi poliittisesti merkittävimpänä toimijana. Kanerva totesi Suomen Rauhanpuolustajien taustalla olleen kommunistien monopolisoiman lähtökohdan, mutta juuri kommunistien osallisuuden seurauksena Rauhanpuolustajat oli niin merkittävä järjestö, ettei kokoomuslaisten olisi pitänyt vastustaa määrärahan korottamista 200 000 markkaan. Kanervalle alkuperäisen määrärahan nostaminen hallituksen esityksestä ylemmässä ja sen vastustaminen olisi ollut kokoomukselle huono asia. Hän viittasi siihen, että kommunistien lisäksi Rauhanpuolustajissa oli jäseniä muista puolueista, kuten ulkoministeri Paavo Väyrynen, joka oli järjestön varapuheenjohtaja. Kanervan puheenvuorossa Rauhanpuolustajien todellisten vallankäyttäjien toteaminen oli selkeää kommunistien ja keskustan neuvostomyönteisen k-linjan tukemista.

Kanerva koki Rauhanpuolustajat vaikuttamiskanavana ja siten sen tukeminen olisi vahvistanut kokoomuksen ulkopoliittista uskottavuutta. Kanerva ei ottanut suoraan kantaa itse äänestyksen tulokseen, mutta hän oli kriittinen, miten ryhmä oli toiminut eduskunnassa. Rauhanpuolustajien takia ei kannattanut pilata kokoomuksen ulkopoliittista uskottavuutta. Kommunistien hallussa olleen rauhanjärjestön määrärahakysymyksessä kokoomuksen ryhmän hajanaisuus oli Kanervan mukaan kokoomuslaisten asemalle vahingollinen ja nyt puolueen ulkopoliittinen uskottavuus saatettiin kyseenalaistaa. Kanerva ei suoranaisesti halunnut tukea kommunistien hallussa ollutta järjestöä ideologisista syistä, vaan Kanervan mielestä poliittisten olosuhteiden pakosta.

¹⁰¹ Vares 2017, 322–325.

Kanervan argumentointi kuitenkin haastettiin. Zyskowicz ei pitänyt Kanervan argumentaatiota uskottavana, vaan tyrmäsi käsityksen puoluevaltuuston kokouksessa.

” [...] Silloinhan täytyy kysyä, ovatko tasavallan presidentti, maan pääministeri, maan ulkoministeri jne., jotka tuota 100 000 mk eduskunnalle olivat esittäneet, myös esim. Paasikiven-Kekkosen linjaa vastaan. [...] Tämä tulkinta on minusta täysin mieletön, virheellinen ja liikkumatilaamme siitä, mikä se on, itse asiassa huomattavasti kaventava. Ja ryhmän enemmistö, joka äänesti tämän 100 000 markan puolesta, mielestäni osoitti äänestyskäyttäytymisellään toisaalta tukea Suomen rauhanpuolustajien Pohjola-projektille, mutta samalla se osoitti virheelliseksi sen mielestäni huolestuttavan näkemyksen, että kokoomuksen tulisi hyväksyä se, että suhtautuminen Suomen Rauhanpuolustajien erään tietyn määrärahan tiettyyn korotukseen olisi muka jonkinlainen Suomen ulkopoliitikalle puoleltamme annettavan tuen mittari.”¹⁰²

Päiväkirjaansa Zyskowicz hieman ilahtuneellakin tavalla siitä, miten hän oli onnistunut horjuttamaan Kanervan argumenttia puoluevaltuuston kokouksessa:

” [...] kyllä Kanervan hillityn raivon syy oli siinä, että hänen ulkopoliittinen auktoriteettinsa puoluevaltuuston piirissä kärsi aika kolauksen, kun niin hyvin vastasin hänelle ja kun väki vielä taputti minulle, eikä hänelle. Se on jo tietysti aika vaarallista se, sillä minun ulkopoliittiset mielipiteeni ovat harhaoppisia.”¹⁰³

Zyskowiczin sai puheensa aikana suosionosoituksia. Zyskowiczin kritiikki koski Kanervan käsitystä siitä, että näinkin pienet asiat kuin määrärahakysymys vaikuttaisi olennaisella tavalla muiden puolueiden tai Neuvostoliiton näkemykseen kokoomuksen hallituskelpoisuudesta.

¹⁰² Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 3.6.1981, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

¹⁰³ Zyskowicz 2005, 125.

Suosionosoitusten perusteella Kanervan näkemyksellä ei ollut täyttä kannatusta, vaikka hän pyrki esittämään itsensä ulkopoliittisena auktoriteettina.

Kanervan kesäkuisessa puoluevaltuuston puheessa on havaittavissa ristiriitaisuuksia vertailtaessa sitä muihin aineistoihin kyseiseltä ajankohdalta. Valtion vuoden 1981 talousarviota käsittelevässä eduskunnan täysistunnossa hän käytti puheenvuoron kiistääkseen Pentti Mäki-Hakolan arvostelun ja väitteet kommunistien hallussa olleesta Rauhanpuolustajista. Mäki-Hakolan esittämä pääväite eduskuntakeskustelussa oli Kanervan mukaan se, että Rauhanpuolustajat toteuttivat Neuvostoliiton ulkopoliittisia päämääriä, eivätkä Suomen ulkopoliittisia päämääriä, johon kuului keskeisenä osana puolueettomuus. Kanerva käytti puheenvuoron kiistääkseen Mäki-Hakolan väitteen Rauhanpuolustajien todellisista motiiveista. Kanerva argumentoikin Mäki-Hakolaa vastaan kysymällä, oliko kenties keskustan ulkoministeri Paavo Väyrynenkin Rauhanpuolustajien jäsenenä myös Suomen puolueettomuuspolitiikkaa vastaan.¹⁰⁴

Kanervan puhe eduskunnassa joulukuussa 1980 on ristiriidassa hänen kesäkuussa 1981 puoluevaltuustossa pitämänsä puheenvuoron kanssa, jolloin hän totesi puoluevaltuustossa ”yksipuolisesti virittyneiden rauhanjärjestöjen” olemassaolon. Hän kiisti julkisella areenalla eduskunnassa Rauhanpuolustajien puolueellisuuden joulukuussa 1980, mutta kokoomuksen puoluevaltuustossa kesäkuussa 1981 hän taas totesi sen vallitsevaksi tosiasiaksi. Talvella hän oli vaatinut eduskuntaryhmässä Mäki-Hakolalle kurinpidollisia toimenpiteitä hänen neuvostovastaisiksi mieltämistään puheista¹⁰⁵. Kanervan puheenvuorojen ristiriitaisuus ei ole sinällään yllättävä havainto, koska vastaavanlaisia retorisia, jopa aiempaa kantaa päinvastaisia puheenvuoroja on olemassa myös muillakin poliitikoilla niin Suomessa kuin ulkomailla.

Ulkoasianvaliokunnassa Kanerva oli aktiivinen valiokunnan vierailtua syksyllä Washington D.C.:ssä. marraskuisessa Suomen suurlähetystön muistiossa valiokunnan jäsenet kävivät keskustelua Kansallisen turvallisuusneuvoston (NSC – National Security Council) sihteeristössä. Länsi-Euroopan

¹⁰⁴ VP 1980, 3897–3901.

¹⁰⁵ Vares 2017, 323-324.

kysymyksistä vastannut hoitava virkamies kuvaili ulkoasiainvaliokunnan jäsenille presidentti Ronald Reaganin ulkopoliittikkaa ja miten Reaganin hallinto oli pyrkinyt ensisijaisesti keskittymään kotimaisen talouden elvyttämiseen.

Valiokunta kyseli sodan uhan pelosta Suomessa, ja johon kytkeytyivät myös huoli strategisten aseiden sijoittamisesta Eurooppaan. Kanervaa kiinnosti Reaganin hallinnon näkemys jo Kekkonen esittämästä ydinaseettomasta Pohjolasta ja hänelle vastattiin kielteisellä kannalla.¹⁰⁶ Kanervan kysymys vaikutti yhdysvaltalaiselle virkamiehelle Neuvostoliiton etujen huomioimiselta. Kanervan saama vastaus oli diplomaattinen, koska hoitava virkamies totesi, kuinka puhe ydinaseettomasta Pohjolasta on uhka Naton yhtenäisyydelle, mutta korosti myös, kuinka Pohjoismaat ovat ”luonnollisesti suvereenia päätöksenteossaan”.¹⁰⁷

3.2.3. Kekkonen jälkeen – Kanerva ja presidentinvaalit 1982

Syksyllä presidenttikysymys tuli ratkaistavaksi, koska Kekkonen jäi syyskuussa sairauslomalle ja lokakuussa hän erosi presidentin tehtävästä. Ennenaikaiset presidentinvaalit järjestettiin tammikuussa 1982 ja kokoomus valmistautui oman ehdokkaan valintaan. Muut puolueet valmistautuivat presidentinvaaleihin omista lähtökohdistaan. Keskustassa Ahti Karjalainen pyrki ehdokkaaksi, mutta hävisi keskustan jäsenäänestyksessä selvin luvuin Johannes Virolaiselle. Sosiaalidemokraatit asettivat ehdokkaaksi pääministeri Koiviston, joka oli kansalaisten suosiossa. Syksyn 1981 ehdokasasetelma kuitenkin eli, koska Karjalaista suunniteltiin kisan mustaksi hevoseksi

¹⁰⁶ Ulkoasiainvaliokunnan valtuuskunnan muistio Washington D.C.:hen suuntautuneesta virkamatkasta ja valtuuskunnan keskustelut Kansallisen turvallisuusneuvoston sihteeristössä 2.11.1981, UaV 19.11.1981.

¹⁰⁷ Kanerva oli kysymyksen muotoilussaan selkeästi Kekkonen asialla, vaikka Kekkonen oli eronnut presidentinvirastaan muutamaa viikkoa aiemmin lokakuussa. Kanervalle kyse oli siten Kekkonen perinnön ja sillä hetkellä vallinneen poliittisen linjan edistämisestä – olihan hänen toiminnallaan kokoomuksen puoluekokouspäätös ja presidentti Kekkonen oli sitä myös edistänyt. Sikäli on todettava, ettei Kanervalla tai kenelläkään muulla valiokunnan jäsenellä olisi ollut tuon hetkessä Suomessa minkäänlaista mahdollisuutta toimia muuten kuin tiukasti virallisen ulkopoliittisen linjan mukaan.

ja hänellä oli laajaa elinkeinoelämän tuki ja hänet nähtiin uskottavana porvariehdokkaana Koivistolle.¹⁰⁸

Laajan ulkopoliittisen tilannekatsauksen ja ulkopoliittisen YYA-liturgian toiston jälkeen Suominen pureutui kokouksen tärkeimpään kysymykseen eli keskusteluun presidentinvaaleista. Hän korosti kokoomuksen asemaa suurimpana porvaripuolueena. Vielä syyskuun puoluevaltuustossa Suominen spekuloi sillä oletuksella, että Kekkonen oli jatkamassa sairaslomaa jälkeen presidenttinä vuoteen 1984 asti. Kuitenkin jo tuossa vaiheessa hän spekuloi kokoomuksen ehdokasasettelua vuodelle 1984. Suominen ei maininnut suoraan Holkeria, mutta luetteli, mitä ehdokkaalta vaadittiin viitaten Holkerin valintaan kokoomuksen ehdokkaaksi.

Kanerva kuvaili syksyn kokouksessa ulkopoliittisen keskustelun sisältäneen hänen mielestään kaksi koulukuntaa ulkopoliittikan merkityksestä presidentinvaalien yhteydessä. Kanervalle ”ulkopolitiikka on itsestäänselvyys, me kaikki olemme siitä samaa mieltä, ja näin ollen tästä kysymyksestä on turha keskustella”. Tämä oli Kanervalle hänen tulkintansa peruslähtökohta. Hän käytti vuoden 1978 presidentinvaaleja esimerkkinä ulkopoliittisesta yksimielisyydestä, jolloin kuusi puoluetta allekirjoitti yhteisen lausunnon, miten presidentinvaalissa oli kyse ulkopoliittikan jatkuvuuden varmistamisesta ja siten Kekkonen tukemisesta. Kanerva alleviivasi erikseen, miten kansalaisten tukema rauha ja kansainvälistä yhteistyötä lujittava ulkopoliittikka yhdistäisi suomalaisia ja olisi kansanvaltaisen kehityksen turva. Hänen mielestään YYA-sopimus oli Suomen ulkopoliittikan peruslinjan perustavanlaatuisin sopimus ja sitä sisäpolitiikassa vastustavien hyökkäykset oli torjuttava. Kanervan mielestä Paasikiven-Kekkonen-linjalle rakentuneella ulkopoliittikalla oli laaja tuki suomalaisten puolueiden keskuudessa. Kanerva ei suoraan maininnut Holkeria puhuessaan ehdokkaista, mutta Varesen tutkimuksen perusteella puoluejohto vältti muutenkin mainitsemasta Holkeria nimeltä, kun ”kakkosketju” mainitsi Holkerin ääneen.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Korhonen 2015, 461-490 & Isohookana-Asunmaa 2006, 629-650.

¹⁰⁹ Vares 2017, 333–334.

Varsinaiseen pääkeskusteluun presidenttiehdokkaista sisältyi SKDL:n arvostelua. Kanerva arvosteli SKDL:n puheenjohtaja Kalevi Kivistön ehdotusta, jonka mukaan ulkopolitiikan peruslinjoja määriteltäisiin uudestaan puolueiden kesken. Kanerva tyrmäsi tämän, koska hänen mielestä ulkopolitiikka oli ensisijaisesti tasavallan presidentin, eikä puolueiden tehtävä. Kanerva tulkitsi SKDL:n lausuntoja kokoomusta vastaan suunnatuiksi hyökkäyksiksi, joiden lopullisen tavoitteena olivat kokoomuksen pitäminen jatkossakin hallitustyöskentelystä ulkona. Presidentinvaalien lopputuloksista Kanerva pelkäsi eniten vasemmistopresidentin voittoa.

” [...] Mikäli ei-sosialistinen rintama tässä maassa antaa maan kannalta tärkeimmässä saumakohdassa, ulkopoliittisessa vaalissa, tasavallan presidentin vaalissa sosialisteille voiton mahdollisuuden, on noiden aatteiden kannattajien mahdollisempaa ja helpompaa sen jälkeen saada enemmistöjä myös eduskuntaan ja sitä kautta myös vasemmistovetoista hallituspolitiikkaa aikaan. Siinä sitten oltaisiin todella oman puhtaan kaulamme kanssa!”¹¹⁰

Kanerva kuvaili haastattelussa omia ja yleensäkin kokoomuslaisen puoluejohdon pelkotiloja syksyllä 1981. Koiviston valinta oli Kanervan mukaan riski, koska se vahvistaisi vasemmiston ylivaltaa suomalaisessa sisäpolitiikassa. Hän muisteli ajatelleensa osana monen muun kokoomuslaisen kanssa tuolloin, että Koiviston valintaan sisältyi ulkopoliittisia riskitekijöitä, minkä takia puolue koki tarpeellisenä asettaa oman ehdokkaansa, jota myös Kanerva sanoi tukeneensa presidentinvaaleissa 1981. Holkerin valinta myös estäisi vasemmiston ylivallan sisäpolitiikassa.¹¹¹

Kanervan haastattelusta ilmeni ristiriita siitä, ketä Kanerva tuki presidentiksi. Kanerva sanoi haastattelussa tukeneensa Holkeria. Toisaalta Tomi Tuomisalon pro gradu -tutkielmassa on alaviite ja lyhyt kuvaus, jonka mukaan Suomen kommunistisen puolueen taistolaisiiven ”olleen yhteydessä Karjalaisen kannattajana tunnettuihin Kokoomuksen Jarmo Virnavirtaan ja Ilkka Kanervaan, kutsuen heidät Karjalaisen tueksi järjestämäänsä tilaisuuteen.”

¹¹⁰ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 30.9.1981, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

¹¹¹ Ilkka Kanervan haastattelu, 1.6.2020.

Kohdan perusteella on kysyttävä, muistiko Kanerva tätä tutkimusta varten tehdyssä haastattelussa väärin ja antoi siitä syystä väärän kuvan toiminnastaan 1982 vaalien yhteydessä? Ristiriitaa vahvistaa se tieto, että Kanerva puhui haastatteluissa johdonmukaisesti vasemmistopresidentin pelosta. Kanervan pelkäsi vasemmistopresidentin johtavan ennen pitkää vasemmistoenemmistöiseen eduskuntaan ja siten kokoomuksen tavoite porvarien johtamasta eduskunnasta vaarantuisi. Väitettä Karjalaisen tukemisen puolesta vahvistavat myös Tuomisalon alaviitteissään mainitsevat muut haastattelut. Kanerva, Jarmo Virmavirta ja Eino Uusitalo totesivat Karjalaisen nauttineen luottamusta niin ääri-vasemmalla kuin keskustassa ja kokoomuksessa. Tuomisalon mukaan kokoomuslaisille ratkaisevin tekijä oli se, että ”Karjalainen oli selkeästi porvari”.¹¹²

On varteenotettavasti tulkittavissa, että ristiriita ei johtunut väärin muistamisesta, vaan Kanervaa ohjasivat valtapoliittiset syyt. Kanerva mitä todennäköisimmin ajatteli, että porvarillisen presidentin valinta talven 1982 presidentinvaaleissa murtaisi kokoomuksen paitsioaseman. Karjalaisen presidenttiys olisi siis ollut kokoomukselle edullinen seurauspolku, koska Karjalainen olisi voinut taata neuvostoliittolaisille kokoomuslaisten luotettavuuden. Hän oli muutenkin uskottavampi ehdokas, koska hänellä oli teollisuuspatruunoiden tuki. Karjalainen olisi voinut jatkossa nimittää hallitustunnustelijoiksi porvaripuolueita ja sen seurauksena aikaisempi valtapoliittinen kulttuuri olisi murtunut. Jatkossa hallituksia ei olisi muodostettu vain keskusta-vasemmistolaisilla kokoonpanoilla.

Ristiriitaväitettä vahvistaa Zyskoviczin muistelut tapahtumista ja hänen vuosina 1981-1982 kirjaamansa päiväkirjamerkinnät. Zyskoviczille oli selvää, että Kanerva usean muun kokoomuslaisen tapaan kannatti Karjalaista presidentiksi. Eduskuntaryhmässä peloteltiin seurauksilla Suomelle, ellei Karjalaista tai Sorsaa valittaisi presidentiksi, koska kenelläkään muulla ei ollut Neuvostoliiton luottamusta.¹¹³ Zyskovicz näki Karjalaisen valinnan Suomelle haitallisimpana vaihtoehtona, koska

¹¹² Kokoomus, Kekkonen ja NKP:n luottamus. Kansallisen Kokoomuksen toiminta hallitusaseman saavuttamiseksi 1969-1981. Suomen ja Pohjoismaisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2006.

¹¹³ Ben Zyskoviczin haastattelu 4.11.2019.

kansallinen liikkumatila olisi kaventunut. Hän pelkäsi Karjalaisen valinnan vahvistavan Kanervan asemaa kokoomuksessa.¹¹⁴

Keski-Rauskan mukaan Kanerva oli mukana puoluejohdon neuvotteluissa, joissa selvitettiin ehdokastilannetta Kekkonen sairasloman julkitulon jälkeen. Viikko Kekkonen sairasloman alkamisesta Kanerva oli mukana Suomisen ja muiden kokoomuslaisten kanssa keskustelemassa Väyrysen ja Karjalaisen kanssa presidentinvaaleista. Kanerva oli pitänyt ”Karjalaisen nimeä esillä” jo elokuussa puoluejohdon keskinäisessä tapaamisessa. Keski-Rauskan löydösten perusteella puoluejohto ei ollut julkisesti Karjalaisen tukena. Mikäli Karjalainen olisi ollut valitsijamiesvaaleissa ehdolla ”mustana hevosenä”, niin kokoomuksen puoluejohto olisi halunnut tukea Karjalaista presidentiksi.¹¹⁵

Kanervan haastattelun ristiriitaisuus johtunee siitä, että hän haastattelussa muisteli menneitä nykyhetkestä käsin. Neljä vuosikymmentä sitten Kanerva tarkasteli presidentinvaalien tilannetta silloisista realiteeteista. Puoluejohto reagoi jatkuvasti muuttuvaan tilanteeseen. Kanervan muistikuvat 2020-luvulla on taas nähtävä oman menneen toiminnan tarkoitushakuisena ja myöhempään tapahtuneeseen historiaan mukautettuna kuvaamisena, koska vuoden 1981-1982 presidentinvaalien tapahtumat etenivät toisin kuin hän tuolloin laski. Kanerva on saattanut aktiivisesti unohtaa tapahtumia, jotka nähtäisiin nykyään kiusallisina tai jopa poliittisina rasitteina. Presidentinvaalien mustan hevosen tukeminen oli sillä hetkellä poliittista realismia. Siten on oletettava, että Kanerva pyrki haastatteluissaan korostamaan myönteiseksi mieltämiään muistoja menneistä tapahtumista. Sitä vastoin hän vaikenoi itselleen epämieluisista asioista. Kanervan haastattelujen ja menneiden tapahtumien ristiriitoja on käsitelty tarkemmin johtopäätöksissä.

Mauno Koivisto valittiin vuoden 1982 alussa tasavallan presidentiksi selvällä valitsijamiesten äänen enemmistöllä. Holkeri oli saanut vaaleissa toiseksi eniten ääniä – 58 kappaletta ja Virolainen 53

¹¹⁴ Zyskowiczin päiväkirja, 29.10.1981, 229-235. Zyskowicz 2005.

¹¹⁵ Keski-Rauska 2020, 218-247.

kappaletta.¹¹⁶ Puoluevaltuustossa todettiin keskeisenä muutoksena porvarillisen, presidentin vaihtuminen sosiaalidemokraattiin. Itse ulkopoliitikasta ei puhuttu paljoa, vaan pikemminkin keskusteltiin kokoomuksen tulevaisuudenkuvioista vuotta ennen eduskuntavaaleja. Suominen totesi, etteivät ulkopoliitikan peruslähtökohdat olleet muuttuneet Koiviston valinnan jälkeen. Toisesta sijasta valitsijamiesvaaleissa iloittiin – puolue oli ohittanut keskustapuolueenkin.

Kanerva totesi kokouksessa kokoomuslaisen ulkopoliittisen linjan jatkuvan. Kanerva mukaan sosiaalidemokraattisen presidentin valinta tarkoitti keskustapuolueen vaikutusvallan heikentymistä, sosiaalidemokraattisen vahvistumista sisäpolitiikassa ja Koiviston valinnan olleen vaikea kommunisteille. Kanerva ehdotti yhteistyötä sosiaalidemokraattien kanssa, koska heillä ”on joko suoraan yksinään tai välillisesti läheisten yhteistyökumppaniensa avulla käytettävissään 67 kansanedustajan suuruinen määrä poliittista voimaa”. Kanervalle yhteistyö keskustapuolueen kanssa oli edelleen pääsuunta.¹¹⁷ Kanervan näkemys yhteistyöstä sosiaalidemokraattien kanssa yhteistyöstä oli kuitenkin uusi avaus, koska puheenjohtaja Suominen tavoite oli ollut jo pitkään porvaripohjalle rakentunut hallitus.¹¹⁸ Puolue jatkoi Koiviston valinnan jälkeenkin tiukasti YYA-liturgiaan sitoutuneella linjalla ulkopoliitikassa. Kokoomuksen ulkopoliittisessa julkilausumassa Kokoomus antoi varauksettoman tukensa presidentti Mauno Koivistolle Paasikiven-Kekkonen-linjan mukaisen aktiivisen ja rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan toteuttamiselle.

Kanerva jatkoikin ulkopoliitikan liturgisuuden valvontaa ja väitteli Toivo Paloposken kanssa asiasta, koska hän olisi halunnut muuttaa julkilausuman kielioppia. Käydyn keskustelun seurauksena Kanerva vaati ”kielimieliä vaikenemaan” ulkopoliitikan ollessa kyseessä.¹¹⁹ Kokous oli jäänyt Zyskowiczin mieleen, koska hänestä ”kielimiehiä vaikenemisesta seurakunnassa” osoitti sen, miten tarkka Kanerva oli ulkopoliitikan puhtasoppisuudesta kokoomuksessa. Zyskowiczin mielestä

¹¹⁶ Nevakivi 2009, 317.

¹¹⁷ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 11.2.1982, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

¹¹⁸ Suominen totesi lakonisesti, miten Kanerva oli ollut pitkään porvari-yhteistyön kannalla, mutta muutti mieltään tilanteen muututtua kevään 1987 hallitusneuvotteluissa. Ilkka Suominen haastattelu 7.1.2022

¹¹⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 19.5.1982, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan ja kokouksen julkilausuman luonnoksen, PTA.

Kanervan pikkutarkkuus jopa julkilausumien sanamuodoista kiisteltäessä osoitti Kanervan aseman ulkopoliittisissa kysymyksissä huomattavaksi.¹²⁰

Ulkoasiainvaliokunnassa Kanerva jatkoi aikaisempien vuosien tapaan kysellen ulkoministeriön virkamiehiltä ulkopoliittisesta tilanteesta. Keväällä Kanervaa kiinnostivat kehitysyhteistyö ja se, millä kriteereillä Suomessa oltiin valitsemassa kehitysyhteistyön kohdemaita. Hänelle vastattiin, että tavoitteena oli sellaisten kohdemaiden valinta, jotka voisivat käydä vastavuoroisesti kauppaa Suomen kanssa. Syksyllä Kanervaa kiinnosti vuosittaisella valiokunnan Yhdysvaltojen-matkalla yhdysvaltalaisien näkemys Suomen pääsystä Geneven aseriisuntakonferenssin jäseneksi. Kanervaa kiinnosti, miten suurvaltojen välisiä suhteita hoidettaisiin kansainvälisissä huippukokouksissa viittaamalla Madridin ETYK-seurantakokoukseen syksyllä 1982.¹²¹

Vuosi 1982 oli kokoomuslaisille aluksi toiveiden vuosi, koska Kekkosen ero syksyllä 1981 loi uskoa hallituspaitsion päättymisestä. Toiveikkuuden ohella syksyllä 1981 pelättiin sosiaalidemokraattista presidenttiä ja sen vaikutuksia sisäpoliittiseen tilanteeseen. Sosiaalidemokraatti Tamminiemen asukkaana nähtiin kokoomuksessa ongelmallisena porvariyhteistyön kannalta. Perustuslain mukaan presidentillä oli paljon myös sisäpoliittista valtaa ja Koivisto saattoi estää porvarihallituksen muodostamisen eduskuntavaalien jälkeen. Kokoomuslaisten pelkotiloille oli siten syynä.

3.3. Muutoksen aika 1980-luvulla

3.3.1. Ulkopoliitiikan merkitys normalisoituu vaalikaudella 1983–1987

¹²⁰ Ben Zyskowiczin haastattelu, 4.11.2019.

¹²¹ Ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 6.5.1982, 2.11.1982 & Suomen Yhdysvaltain suurlähetystön muistio eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan valtuuskunnan ja Yhdysvaltain asevalvonta- ja aseriisuntaviraston edustajien tapaamisesta 24.9.1982, 7.10.1982.

Vaalikausi 1983-1987 oli kokoomuslaisille vakiintuneen ulkopoliittisen linjan aikaa, mutta käytännön YYA-liturgian toistaminen väheni puoluevaltuuston aineistossa vuodesta 1985 eteenpäin. Puolue ei hylännyt Paasikiven-Kekkosen-linjaa tai YYA-sopimusta, ainoastaan niiden jatkuva toistelu puoluevaltuustossa väheni. Aloite Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä ja aseistariisuntaneuvottelut säilyivät ajankohtaisina aiheina ulkopoliitikassa. Kanerva keskittyi näihin vaalikaudella 1983-1987 myös ulkoasiainvaliokunnassa. Puoluevaltuustossa hän valvoi virallisen ulkopoliittisen linjan noudattamista. Vuonna 1984 Kanervalla ei ollut ulkopoliitiikkaan liittyneitä puheenvuoroja puoluevaltuustossa ja ulkoasiainvaliokunnassa.

Vuoden 1983 eduskuntavaalit olivat kokoomuslaisille pettymys, koska puolue menetti kolme edustajanpaikkaa. Vareksen mukaan vaalitappion tuskaa lisäsi SMP:n vaalivoitto ja pääsy hallitukseen.¹²² Pettymyksestä huolimatta kokoomuslaiset näkivät tärkeänä katkaista vuodesta 1966 jatkuneen oppositioaseman. Kanerva pohti Koiviston valinnan seurauksia kokoomukselle todeten sisäpolitiikan olevan alisteinen ulkopoliitikalle. Kanervan mielestä Koiviston ulkopoliittinen linja selvisi vaurioitta kevään 1981 hallituskriisistä huolimatta. Toinen sija presidentinvaaleissa oli Kanervalle merkki siitä, että kokoomus oli johtava porvaripuolue.¹²³

Keväällä Kanerva käytti ulkopoliittista retoriikkaa hyökätäkseen Pertti Salolaista vastaan, joka oli haastamassa Suomisen puheenjohtajavaalissa kesäkuun puoluekokouksessa. Kanervan puheet puoluevaltuustossa olivat hyökkääviä puolueen oikeistolinjaa edustanutta Pentti Mäki-Hakolaa vastaan. Hän oli arvostellut avauspuheenvuorossaan kokoomuksen kehnoa vaalimenestystä kevään eduskuntavaaleissa. Hän koki heikon vaalimenestyksen johtuneen epämääräisestä poliittisesta toiminnasta ja kytki sen myös koskemaan puolueen ulkopoliittista linjaa. Mäki-Hakolan mukaan SMP:n pääsy keväällä hallitukseen osoitti sen, että aiemmin puolueessa vaalittu ulkopoliittinen linja ei ollut auttanut kokoomuksen hallitukseen pääsyssä. Mäki-Hakola kehottikin puoluejohtoa kuuntelemaan kokoomuksen kenttäväkeä sen sijaan, että ”puhuttaisiin vierailta termeillä ja käytettäisiin vain sanoja, joita voisi kuvata sanoilla ”kilisevä vaski ja helisevä kulkunen”.”

¹²² Vares 2017, 352-357.

¹²³ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 16.2.1983, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

Mäki-Hakolan arvostelun ohella häntä vastaan hyökänneet yrittivätkin leimata puheenjohtajakilpailuun ilmoittautuneen Pertti Salolaisen ulkopoliittisesti epäluotettavaksi vain, koska Mäki-Hakolakin tuki Salolaista.¹²⁴ Kanervan puheenvuorot olivat muiden tapaan hyökkäviä. Kanerva näki julkisuudessa esitetyt vaatimukset ulkopoliittisen linjan muuttamisesta vaarallisina ja hänen mielestään kokoomuksen ei olisi pitänyt muuttaa ulkopoliittista toimintaansa, koska se olisi ollut riskialtista.

” [...] Tämän kokoinen puolue ei voi olla epäselvässä tilanteessa Suomen kansallisen, valtiollisen olemuksen peruskysymyksissä. Jokainen aikaansa seuraava puoluevaltuuston kokouksessa läsnä oleva ihminen tietää, että tällä hetkellä valtiojohtomme tasolla valmistellaan tuon valtiosopimuksista keskeisimmän jatkoa. Ja jos valtiollisessa roolissa keskeisessä asemassa oleva, ainakin siihen pyrkivä puolue, Kansallinen Kokoomus, omien riviensä, näkyvien edustajiensa [Mäki-Hakolan. MH] toimesta on tuomassa esille sen kaltaista asennoitumistapaa, että meidän onkin aihetta siirtyä asiasta eli Paasikiven-Kekkosen-linjasta muualle, niin en tiedä, voiko enää räikeämpää epäluottamuslausetta Suomen ja Neuvostoliiton valtiollisille suhteille antaa ja noitten suhteitten perusasiakirjalle yya-sopimukselle osoittaa, joka on aina tähän saakka esitetty kansojemme perusetujen mukaisena, tämä suhdejärjestely, joka maittemme välillä vallitsee. Ei tämä ole vain valtiollista liturgiaa eikä tämä ole puoluepoliittista pölinää.”¹²⁵

Kanervalle puheet ulkopoliittisen linjan muuttumisesta muistuttivat niitä samoja keskusteluita, joita puolueessa oli käyty jo aikaisempina vuosina ja vuosikymmenenä. Arvostelu oli tyyliältään samanlaista – ensiksi torjuttiin oppien uudelleenmäärittely ja sitten epäiltiin uudelleenmäärittelyä vaatineiden motiiveja. Epäilyksen varjon heittäminen Salolaiselle, jota Mäki-Hakola tuki osoittavat, että Kanerva käytti edelleen ulkopoliitiikkaa lyömäaseena puolueen sisäisessä kamppailussa. Toisaalta hän saattoi aidosti uskoa näiden kokouspuheiden tarkoitukseksi ulkopoliittisen linjan muuttamisen. Siksi Kanervalle oli tärkeää torjua tällaiset muutosta vaativat puheenvuorot.

¹²⁴ Vares 2017, 357–361.

¹²⁵ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 18.5.1983, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

Kevään 1983 arvostelu jäi Kanervalle ainoaksi ulkopolitiikkaan liittyneeksi keskusteluksi puoluevaltuustossa. Hän osallistui muihinkin puoluevaltuuston kokouksiin, mutta niissä hän ei puhunut ulkopolitiikasta. Kesäkuussa Kanerva puhui puoluevaltuustossa kokoomuksen liikuntapoliittisesta ohjelmasta.¹²⁶ Syksyllä taas käsiteltiin kuntavaaleja ja yleispoliittista tilannetta.¹²⁷

Kanerva valittiin uudestaan vuosiksi 1983–1987 ulkoasiainvaliokuntaan. Toukokuussa Kanerva kommentoi valiokunnan selontekoa Pohjolan turvallisuuspoliittisesta tilanteesta ja Madridin ETYK-seurantakokoukseen liittyvästä keskustelusta. Erityisen huolissaan Kanerva oli Pohjolan turvallisuuspolitiikasta. Hän tosin kehui Neuvostoliittoa, koska maa oli hänen mielestään lievittänyt kiristynyttä tilannetta. Kanerva kysyikin ulkoministeri Väyrysen näkemystä, oliko Yhdysvallat valmis keskustelemaan näistä asioista. Kanerva korosti, miten Der Spiegel -lehdessäkin oli suhtauduttu skeptisesti Yhdysvaltojen haluun jäädyttää suunnitelma Euro-ohjusten sijoittamisesta Euroopan mantereelle. Kanerva oli ymmärtäväisempi Neuvostoliiton toimintaa kohtaan. Kanerva ei pohtinut syitä sille, miksi Yhdysvallat sijoitti euro-ohjuksia Eurooppaan, vaikka kyse oli ollut vastatoimenpiteestä Neuvostoliiton aikaisemmalle toiminnalle.¹²⁸

Puoluevaltuustossa pohdittiin jo vaalikauden puolessavälissä kevään 1987 eduskuntavaaleja. Ulkopoliittinen osuus oli aikaisempien vuosien osuuksia ohuempi ja sisälsi lyhyesti YYA-liturgiat. Kanerva korosti järjestötoiminnan kehittämistä ja yhteistyötä keskustapuolueen kanssa. Kokoomuksen ulkopoliittinen linja oli hänen mielestään selkiytynyt verrattuna 1970-lukuun. Suurvaltopolitiikan lisäksi Kanerva korosti kehitysyhteistyön merkitystä Suomelle.

¹²⁶ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 20.6.1983, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

¹²⁷ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 28.9.1983, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

¹²⁸ Nato teki joulukuussa 1979 kaksoispäätöksen keskipitkän kantaman ydinohjusten sijoittamisesta Eurooppaan vuodesta 1983 eteenpäin. Kyse oli vastatoimenpiteestä, koska Neuvostoliitto oli jo 1970-luvulla kehittänyt SS-20 Saber keskipitkän kantaman ohjuksen neuvostoarmeijan eurooppalaisille joukoille. Suomessa Neuvostoliitolle myötämieliset rauhanjärjestöt vaativat ”euro-ohjusten” poistamista Euroopasta, mutta vastaavien asejärjestelmien poistoa ei vaadittu Neuvostoliitolta. Visuri 2006, 252-254 & 258-261.

” [...] Meillä täytyy olla sanottavanamme oma linjamme. Asennoitumisemme enenevässä määrin näihin pohjois-etelä-keskustelun edellyttämiin kysymyksiin. Ne ovat asioita, joista meiltä kysytään vastausta ja joissa meidän täytyy kyetä sijoittamaan asetelmamme Paasikiven-Kekkosen-linjan luomiin raameihin.

Nämä pohjois-etelä-kysymykset eivät ole ensisijaisia Suomen ulkopolitiikan kysymyksiä, vaan ensisijaisia ulkopoliittikkamme kysymyksiä ovat edelleen Suomen ulkopolitiikan peruselementit, mutta kiistatta kansainvälistymisen edetessä me emme kykene pakenemaan sitä tosiseikkaa, että myös näihin valistunut, vastuunsa tunteva porvarillinen liike joutuu enenevässä määrin vastaamaan.”¹²⁹

Kanerva kuvaili kehitysmaakysymysten kiinnostaneen häntä jo 1970-luvulla. Hän totesi haastattelussa olleensa kokoomuksen edustajana Talkeen jäsenenä (ulkoministeriön Taloudellisten kehitysmaasuhteiden neuvottelukunta) muutaman toimikauden ajan poliittisen uransa alkuvaiheessa. Kanerva ei pitänyt neuvottelukuntaa olennaisena vaikuttamispaikkana, mutta hänen mielestään se avasi näkökulmia ulkopolitiikan tekoon ja motivoi häntä nuorena poliitikkona.¹³⁰

Vaalikauden 1983-1987 puoliväli oli puolueessa pohdinnan paikka. Mikäli puolueen vaalimenestys pysyisi samantasoisena kuin vuosina 1979 tai 1983 vaaleissa, niin kokoomusta ei voitaisi sivuttaa kevään 1987 hallitusneuvotteluissa.¹³¹ Kokoomuksen tilanne selkeni vaalikauden puolivälissä, koska ulkopoliittinen toimintakulttuuri Suomessa oli muutoksessa. Mihail Gorbatšov oli keskittymässä

¹²⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 16.6.1985, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

¹³⁰ Ilkka Kanervan haastattelu, 31.1.2022.

¹³¹ Puoluevaltuustossa litteroiduista keskusteluista välittyy ajanjaksolta 1983-1987 vahva metaviesti, että vuoden 1987 vaaleissa kokoomus puolueena ”murtautuu” ulos hallituspaitsiosta. Viesti välittyy useammasta aineistosta ja puheenvuoroja tulkinnan puolesta esittävät niin Suominen kuin Kanerva. Lisäksi Vares on todennut kirjassaan, että vaikka kokoomukselta oli jäänyt paikkamäärällisesti tarkasteltuna vaalivoitto saavuttamatta (puolue menetti 3 edustajanpaikkaa), niin se oli teoreettisesti todellakin voittanut vaalit, koska puolueen äänimäärä ja osuus äänistä olivat nousseet verrattuna vuoteen 1979. Vares 2017, 352.

sisäpoliittisiin kysymyksiin. Neuvostoliiton tapahtumien ilmenivät maan vähenevällä vaikutuksella Suomen sisäpolitiikkaan.¹³² YYA-liturgia väheni puoluevaltuustossa selkeästi vuodesta 1985 eteenpäin. Vares on tehnyt saman havainnon: sisäpolitiikan alistaminen ulkopoliitikalle väheni 1980-luvun jälkipuoliskolla. Hänen mukaansa ulkopoliittista kelpoisuutta ei enää pohdittu samalla tavalla kuin ennen, vaan siitä tuli suoritettava käytännön asia, minimi, joka kaikilla oli mahdollisuus suorittaa.”¹³³

Kokoomuslaisten ulkopoliittisen kelpoisuuden todistaminen voitaneen katsoa päättyneeksi vaalikaudella 1983-1987, jolloin yli kaksi vuosikymmentä kansanrintamapohjalle perustunut valtajärjestelmä menetti vähitellen voimaansa. Tämä selittyy ulkoisen tekijän, Neuvostoliiton vallan hiipumisena 1980-luvulla, koska maan sisäpoliittiset ongelmat kärjistyivät. Tällä oli seuraksensa SKDL:n vallan vähentymiseen Suomessa. SKDL:n paikkamäärän väheneminen eduskunnassa kavensi keskustan, sosiaalidemokraattien ja kansandemokraattien mahdollisuuksia jatkaa vuodesta 1966 vallinneella tavalla, jossa kokoomus oli pidetty oppositiossa ja hallitukset muodostettu näiden kolmen puolueen kesken.¹³⁴ Punamultayhteistyö muuttui entistä riitaisammaksi 1980-luvulla, mikä taas vaikeutti edellytyksiä jatkaa vanhalla tavalla.¹³⁵

Keskustalle vakiintunut sisäpoliittinen järjestely sopi, koska puolue vetosi olevansa porvarillisten äänestäjien edustaja hallituksessa.¹³⁶ Kansandemokraateilla ja Kokoomuksella ei ollut ideologisista syistä mahdollisuuksia olla samassa hallituksessa. Sosiaalidemokraateille kokoomuksen paitsio tarjosi mahdollisuuden käyttää suurempaa valtaa suhteensa muihin hallituspuolueisiin suomalaisessa sisäpolitiikassa ja tehdä vasemmistolaista politiikkaa.¹³⁷

¹³² Visuri 2006, 261-264, 284-294 & Visuri 2011, 17-22, 40-46.

¹³³ Vares 2017, 425.

¹³⁴ Seppinen 2008, 482-483.

¹³⁵ Keski-Rauska 2020, 289-292.

¹³⁶ Vares 2017, 318-322.

¹³⁷ Seppinen 2008, 365-366.

Vuoden 1986 kesäkuussa eduskuntaryhmä kokousti ja siellä pohdittiin hallituskokoonpanoasiaa. Pertti Salolainen ja Zyskowicz arvostelivat Suomista hallitusyhteistyösuunnitelmasta keskustan kanssa. Salolainen näki yhteistyön riskinä ja vahvistavan Väyrysen lähtöasetelmaa vuoden 1988 presidentinvaaleihin. Väyrynen oli jo valittu keskustan presidentinehdokkaaksi. Kanerva ei pitänyt Salolaisen arviota vakavana, vaan hän halusi keskittyä eduskuntavaaleihin vaalivoiton maksimoimiseksi. Kokoomuslaiset näkemykset sinipuna- tai porvariyhteistyöstä vaihtelivat henkilöstä riippuen. Suomisen ja Kanervan kanta porvariyhteistyöhön oli ollut 1970-luvulta alkaen yhtenevä ja johdonmukainen. Joidenkin kokoomuksen eduskuntaryhmän kansanedustajien mielestä yhteistyötä olisi pitänyt syventää sosiaalidemokraattien kanssa.¹³⁸

Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus aiheutti keskustelua puoluevaltuustossa, jossa käsiteltiin välikysymystä onnettomuuden tiedottamisesta. Kanerva ei osallistunut tähän kokoukseen. Poissaolo ei kuitenkaan estä arvioimasta hänen kantaansa välikysymykseen. Vares on todennut eduskuntaryhmän sisäisen jaon koko välikysymystä kohtaan noudatelleen samaa kaavaa kuin aiemmin: Suominen ja ”vasemmisto” olivat skeptisiä välikysymykselle, koska keskustelu siirtyisi välikysymyksestä mainitusta tiedottamisesta yleensäkin ydinvoimakysymykseen. Tätä seurausta he pitivät kokoomukselle epäedullisena. ”Oikeisto” taas vaati välikysymyksen jättämistä, koska muuten länsimaissa välikysymyksen välistä jättäminen olisi näyttäytynyt Neuvostoliiton sekaantumiselta asiaan.¹³⁹ Kanerva oli aiemmin tukenut puoluejohtoa ulkopoliittisissa kysymyksissä, joten hän oli mitä ilmeisimmin suhtautunut välikysymykseen Suomisen näkemyksen mukaisesti.

Kanerva osallistui ulkoasiainvaliokunnan jäsenenä virkamatkalle Moskovaan 26.-29.5.1986. SNTL:n Korkeimman Neuvoston edustajakamarien ulkoasiainvaliokunnassa hän kysyi neuvostoliittolaisten näkemyksistä, oliko suurvaltojen välillä mahdollista saavuttaa yhteistä linjaa ydinsulkusopimuksessa. Kesäkuussa Kanerva esitteli matkan sisältöä eduskuntaryhmälle ja teki

¹³⁸ Vares on kuvailut, miten Pentti Sillantaus oli sinipunayhteistyön kannalla. Molempien puolueiden kakkosketjut myös tapasivat säännöllisesti ennen vuotta 1987. Vares myös toteaa, että vaikka tällainen järjestely oli olemassa kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien välillä, niin vastaavaa [kakkosketjujen tapaamista. MH] ei ollut keskustan ja kokoomuksen välillä, vaan ”puoluesuhteet sen suuntaan hoiti Suominen.” Vares 2017, 388-395.

¹³⁹ Vares 2017, 386-387.

huomioita Neuvostoliiton sisäisestä muutoksesta Mihail Gorbatšovin valinnan seurauksena. Virallisten eduskunnan itään ja länteen suuntautuneiden ulkosuhteiden lisäksi Kanerva oli järjestämässä nuoren polven kokoomuslaisten verkostoitumismatkaa Konrad-Adenauer-Stiftungin seminaariin Länsi-Saksaan.¹⁴⁰

Vuosi 1986 oli valmistautumista kevään 1987 eduskuntavaaleihin. Tämä näkyi etenkin YYA-liturgian huomattavalla vähenemisellä kokouspuheissa verrattuna 1980-luvun alkuun. Kokoomuslaiset keskittyivät sisäpoliittisten tavoitteiden laadintaan. Kokoomuksen tuki Paasikiven-Kekkosen-linjalle miellettiin itsestäänselvyydeksi, jonka takana puolueen merkittävän enemmistön voitiin katsoa seisseen. Kokoomuslaisten silmissä ulkopoliitikasta ei ollut tulossa kynnyksysymystä hallitukseen pääsemiselle. Vares on todennut vastaavan havainnon kokoomuksen ulkopoliittisen todistelun vähenemisestä.

” [...] Ainakaan ulkopoliitikasta ei siis odotettu mitään ikävää yllätystä tai ”yleisiä syitä” vuoden 1987 hallitusratkaisun tielle. Toki kokoomuslähteissä ei sellaiseen näkökulmaan viitattu muutenkaan juuri koskaan 1980-luvulla. Mutta glasnostin ja perestroikan aikakaudella tunnettiin epäilemättä entistä vähemmän pelkoa siitä, että ”yleiset syyt” asettuisivat hallitusmahdollisuuksien tielle.”¹⁴¹

Sen sijaan puheet taloudellisesta yhteistyöstä Länsi-Euroopan maiden kanssa lisääntyivät kiihtyvällä tahdilla vuosikymmenen puolessavälissä. Varesen tulkinta kokoomuslaisten tuntemuksista puolueen hallituskelpoisuudesta vuosien 1986 ja 1987 taitekohdassa herättää kysymyksen siitä, millä tasolla kokoomuksessa tiedostettiin Euroopan mantereen ulkopoliittisen tilanteen muutos? Jonkinasteinen tiedostaminen tilanteen muutoksesta näkyy asiakirjoissa 1980-luvun puolivälissä, koska puoluevaltuuston puheenvuorot länsi-integraatiosta lisääntyivät merkittävästi. Vielä 1970-luvulla EEC-kysymys oli ollut täysin presidentin johtama prosessi. 1980-luvulla kokoomuslaiset kävivät keskustelua taloudellisen yhteistyön lisäämisestä länteen. Presidentin ulkopoliittisia

¹⁴⁰ Vares 2017, 400-401. & Ulkoasiainvaliokunnan matkakertomus vierailusta Moskovaan 26.-29.5.1986. Ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 19.9.1986.

¹⁴¹ Vares 2017, 401-402.

aloitteita ja päätöksiä tukevasta retoriikasta oli siirrytty puolueissa keskustelelevampaan ja aloitteellisempaan ilmapiiriin.

Keski-Rauska on tulkinnut kokoomuksen ulkopoliittisen hallituskelpoisuuden saavuttaneen ratkaisevan kehitysasteen vuoden 1984 aikana. Keski-Rauska viittaa väitteensä tueksi Neuvostoliiton suurlähetystön ministerineuvos Viktor Vladimirovin muistelmiin ja Suomiselta saatuihin haastatteluihin. Keski-Rauskan Johtopäätöksissä on myös kytkös Kanervan ulkopoliittiseen toimintaan.

” [...] Vuoden 1984 lopulla hän [Viktor Vladimirov, MH] saattoi tyytyväisenä todeta, että valtaosa ”lietteestä”, joka aiemmin oli herättänyt Moskovassa ulkopoliittista epäluottamusta kokoomusta kohtaan, oli onnistuttu ruoppaamaan pois. Puolueen suhteellinen oikeistolaisuus suomalaisessa poliittisessa kentässä asettui uomiinsa, kun puoluetta verrattiin veljespuolueisiinsa. Eurooppalaisessa viitekehyksessä Suomisen johtama kokoomus oli aiempaa lähempänä keskustaa. Ratkaisevinta oli kuitenkin se tapa, jolla kokoomus suhtautui sekä idänsuhteiden hoitamiseen että kansainvälisiin kiistakysymyksiin.”¹⁴²

Keski-Rauskan tulkinta kytkeytyy Kanervaan, koska hän osallistui ”lietteen ruoppaamiseen”. Kokoomusnuorten puheenjohtajana tehty työ puolueen rehabilitoimiseksi oli ollut yksi vaikuttamisväylä tavoitetta kohti. Kanerva arvosteli kokoomuksen oikeistosiipeä – ensin nuorisopoliitikkona ja myöhemmin kansanedustajana. Kanerva ei jäänyt pelkästään arvostelijaksi, vaan hän oli aktiivisesti vaikuttamassa kokoomuksen ulkopoliittiseen julkikuvaan.¹⁴³ Kanerva ei keskittynyt toiminnassaan pelkästään retorisiin hyökkäyksiin, vaan hän osallistui puheenjohtajakautensa lopussa kokoomusnuorten järjestönormien laadintaan – normeihin, jotka

¹⁴² Keski-Rauska 2020, 350.

¹⁴³ Ben Zyskoviczin haastattelusta ilmenee, kuinka Kanerva puuttui herkillä otteella kaikkeen sellaiseen toimintaan, joka Kanervan mielestä tuottaisi ongelmia niin kokoomusnuorille kuin kokoomukselle. Zyskowicz viittasi Kanervan kieltäneen ulkopoliittisesti epäilyttävien laulujen laulamisen suljetuissa illanistujaisissa. Ben Zyskoviczin haastattelu 4.11.2019

nykyhetkestä tarkasteltuna täyttäsivät epädemokraattisen toiminnan piirteet. Järjestönormien ajatus oli lähtöisin vasemmistolaisesta ryhmäkurista. Normeilla rajoitettiin vapaata keskustelua kokoomusnuorissa, koska jatkossa kritiikkiä nuorisojärjestön päätöksistä ja linjasta sai antaa vain rajoitetusti. Normien tosiasiallisena tarkoituksena haluttiin rajoittaa sisäistä keskustelua ulkopoliitikasta.¹⁴⁴ Kanerva myönsi osallistuneensa niiden laadintaan, vaikka ei pitänyt itseään aktiivisena toimijana niiden laadinnassa.¹⁴⁵

4. Kokoomuksen paluu hallitusvastuuseen 1987-1995

4.1. Kanervan ministerihaave toteutuu

Vuoden 1987 eduskuntavaalit olivat kokoomukselle suurin vaalivoitto siihen mennessä paikkamäärässä mitattuna. Puolueen eduskuntaryhmä kasvoi yhdeksällä edustajalla viiteenkymmeneenkolmeen kansanedustajaan ja oli eduskunnan toiseksi suurin puolue sosiaalidemokraattien jälkeen.¹⁴⁶ Kokoomuksen kaksikymmentäyksi vuotta kestänyt oppositiokausi päättyi ja puolue pääsi hallitukseen. Kokoomuslaiset keskustelivat jo 1980-luvun puolivälistä alkaen puoluevaltuustossa, millaista sisäpolitiikkaa kokoomus tekisi, mikäli se olisi hallitusvastuussa. Toiveikas ”jos olisimme hallituksessa, niin...” -puheet lähestyivät ”kun kokoomus tekee hallituksessa asian näin...” -muotoa.¹⁴⁷

Politiikan taustakeskusteluissa haluttiin muodostaa porvarihallitus. Kevään 1987 neuvotteluiden taustatyö aloitettiin jo vuoden 1986 aikana. Keskustapuolueen puheenjohtaja Väyrynen,

¹⁴⁴ Vares 1999, 164-169.

¹⁴⁵ Ilkka Kanervan haastattelu 31.1.2022.

¹⁴⁶ Kyse oli puolueen historian parhaimmasta vaalituloksesta paikkamäärässä mitattuna. Eduskuntavaalitulokset toivat suuremman eduskuntaryhmän kuin milloinkaan aiemmin tai myöhemmin.

¹⁴⁷ Vares on todennut lyhyesti, että hallituskelpoisuuteen vaikutti vielä 1980-luvullakin ulkopoliitiikka, vaikka se ei ollut yhtä suuren puhdasoppisuuden kohteena kuin aiemmin [1970-luvulla. MH]. Kyse oli ensisijaisesti reaalipoliitikasta: saavuttaakseen hallituskelpoisuuden, oli suoritettava Varesen sanoin ns. ”pakollista kuviota” liittyen Paasikiven-Kekkosen linjan tunnustamiseen. Vares 2017, 395-403.

ruotsalaisen kansanpuolueen puheenjohtaja Christoffer Taxell ja kokoomuksen Suominen sopivat porvarihallituksen muodostamisesta, mikäli nämä puolueet saisivat eduskuntaan porvarienemmistön. Tavoitetta varten puheenjohtajat allekirjoittivat sopimuksen, johon he sitoutuivat. Sopimusta kutsuttiin ”kassakaappisopimukseksi”¹⁴⁸. Koivisto kuitenkin kuuli suunnitelmasta ja puuttui puolueiden välisiin hallitusneuvotteluihin. Hän esti porvarihallituksen synnyn nimittämällä Harri Holkerin hallitustunnustelijaksi Suominen ja Väyrösen suunnitelmien ohi.¹⁴⁹ Koiviston väliintulon seurauksena muodostettiin kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien sinipunahallitus, jossa olivat mukana myös SMP ja RKP.

Mikä oli Kanervan rooli vuoden 1987 hallitusneuvotteluissa? Keski-Rauska toteaa Suomista koskevassa elämäkertateoksessaan lyhyesti, että nimenomaan Kanerva oli ollut yhteydessä Neuvostoliiton suurlähetystöön hallitusneuvotteluista. Kuvauksesta ei käy ilmi, oliko Kanerva nimenomaisesti käynyt suurlähetystössä keskustelemassa kokoomuksen hallituskelpoisuudesta näiden hallitusneuvottelujen yhteydessä. Kanerva näyttäneen olleen viestintuojan roolissa, koska Kanerva välitti Suomiselle tiedon Viktor Vladimirovilta, että ”kokoomuksen pitäisi ”pyrkä demareiden kanssa yhteen”.” Kanerva sai taas päinvastaisen viestin Neuvostoliiton suurlähetystön lähetystöneuvos Albert Akulovilta, joka ilmaisi, ettei porvarihallitus olisi ollut ongelma Neuvostoliitolle. Ulkopoliitikka ei enää vaikuttanut kokoomuksen hallituskelpoisuuteen.¹⁵⁰

Anders Blom muisteli haastattelussaan Kanervaa kuvailemalla hänen poliittista uraa. Blomin mukaan kaikki Kanervan aikaisemmin 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa tapahtunut ulkopoliittinen toiminta oli ensisijaisesti seurausta Kanervan ulkopoliittisesta tilannearviosta. Blomin mukaan Kanerva oli reaalipoliitikko, joka sopeutui aikakauden poliittiseen kulttuuriin. Tämä oli varmin keino vahvistaa kokoomuksen uskottavuutta. Blomilla oli oma tulkinta Kevään 1987 tapahtumista.

¹⁴⁸ Kyseessä on jossain määrin lehdistön kielenkäytössä vakiintunut ilmaisu, jolla viitataan vuoden 1987 eduskuntavaaleja varten kirjoitettuun sopimukseen ja vaalien jälkeen tavoiteltuun hallituskokoonpanoon, josta porvaripuolueet kokoomus, keskusta ja RKP olivat sopineet keskenään syksyllä 1986. Ks. Keski-Rauska 2020, 301-307.

¹⁴⁹ Keski-Rauska 2020, 289-308.

¹⁵⁰ Keski-Rauska 2020, 323.

” [...] Turun Sanomathan seurasivat tätä niin sanottua demareitten ja kokoomuksen suhteiden syntymistä silloin päätoimittaja Jarmo Virnavirran aikana [...] Siinä vuoden 1987 hallitustunnustelujen yhteydessä sitten, kun selvisi, että se [hallitustunnustelija. MH] ei olekaan Ilkka Suominen ja kokoonpanona porvarihallitus, vaan tulee Harri Holkeri, niin silloin Kanervan poliittinen rooli tuli esille.

Muistikuvani mukaan Kanerva oli siinä Holkerin miehistössä sellainen tukikenttäpelaaja [...] Kanerva oli niin ikään se ruuvimeisseli, joka tarvittiin ruuvien pitämiseen kiinni – tällä tarkoitan sitä ulkopoliittista kuviota. Täten Holkerin hallituksessa olisi sellainen [kokoomuslainen. MH] ministeri, jolla olisi ulkopoliittinen osaaminen.”¹⁵¹

Blom muisteli Kanervan pyrkineen toiminnallaan varmistamaan itselleen läheisemmän suhteen pääministeri Holkeriin eräänlaisena ”aseenkantajana” kansliaministerin tehtävässä. Kanerva itse koki kansliaministerin tehtävän hyödylliseksi, koska hän oli roolissaan Holkerille lähin ministeri ja osallistui valtioneuvostossa poliittisten päätösten valmisteluun. Hänellä oli mahdollisuus eräänlaisena ”esikuntapäällikkönä” arvioida ministeriöiden valmistelua ja seurata myös ulkopoliittisen linjan kehitystä.¹⁵² Blomin haastattelun perusteella Kanervan toiminta 1970–1980-luvuilla oli luottamuspääoman kartuttamista. Kanerva käytti ”pääomaansa” vuoden 1987 neuvottelujen yhteydessä varmistaa itselleen ministeripaikan Holkerin hallituksessa.

Blom totesi tulkintansa perustuvan hänen mielikuviinsa ja vanhaan muisteluun asiasta, eikä hän ollut varma tulkintansa oikeellisuudesta. Blomin tulkinnan oikeellisuutta tukevat tutkimuksen muut havainnot. Ensinnäkin Suominen piti Kanervaa reaalipoliitikkona¹⁵³. Toisekseen selvitäkseen politiikassa ja tavoitellakseen korkeampia tehtäviä Kanervan mukaan oli täysin järkeenkäypää pyrkiä

¹⁵¹ Anders Blomin haastattelu, 30.11.2021.

¹⁵² Ilkka Kanervan haastattelu, 1.6.2020.

¹⁵³ Ilkka Suomisen haastattelu, 7.1.2022.

edistämään omia mahdollisuuksia kaikin mahdollisin keinoin. Kanerva mainitsi haastattelussaan¹⁵⁴ poliittiseksi tavoitteekseen ”ministeriyden yleensä”, mikä tukee Blomin arviota, että Kanerva saavutti ministeriyden vuoden 1987 neuvotteluissa nimenomaan ulkopoliitikassa kartutetulla luottamuspääomalla.

Muutenkin YYA-liturgian merkittävä väheneminen vuoden 1987 vaalien lähestyessä vaikutti Kanervan puhetapaan. 1986-1989 välisenä aikana Kanerva ei puhunut puoluevaltuustossa asioista, jotka olisivat koskeneet ulkopoliittisia kysymyksiä. Ilmiö toistui myös vaalikauden 1987-1991 alussa. Kokoomuslaiset ja Kanerva eivät keskustelleet ulkopoliitikasta, vaan sisäpolitiikasta.¹⁵⁵ Toisaalta Kanervan puhumattomuus puoluevaltuustossa selittynee kansliaministeriydellä, joka vaati hänen työpanoksensa.¹⁵⁶ Lisäksi puoluevaltuuston rooli näyttää jossain määrin vähentyneen, mikä selittynee pääministerisalkulla: kokoomuslaisten tavoitteita ja poliittisia päätöksiä oli tärkeämpi edistää valtioneuvoston kansliassa ja eduskuntaryhmässä, eikä enää puoluevaltuustossa.

Ulkopolitiikkaa koskeva puoluevaltuuston aineisto väheni vuodesta 1987 aina vuoteen 1995. Nykypäivästä löytyi useita Kanervan haastatteluja ja samoin uutisia ulkopoliitikasta. Vuonna 1987 näitä mainintoja oli kaksi: Neuvostoliiton tiedeakatemian kutsusta tehty matka Moskovaan joulukuussa 1986 ja Kanervan puhe Suomessa kesäkuussa 1987 vierailleelle Neuvostoliiton korkeimman neuvoston valtuuskunnalle ”ulkopolitiikan linjan jatkumisesta”.

¹⁵⁴ Ilkka Kanervan haastattelu 31.1.2022.

¹⁵⁵ Esimerkiksi vuoden 1987 elokuun puoluevaltuuston kokouksessa Suominen käsitteli Neuvostoliiton ja Suomen kahdenvälisen clearingkaupan muuttumista. Kanerva käytti kokouksessa puheenvuoron, jossa hän ensisijaisesti yhtyi lyhyellä puheenvuorolla Suominen poliittisessa tilannekatsauksessa esittämiin näkemyksiin ja keskittyi ottamaan kantaa suomalaista työpolitiikkaa koskeviin kysymyksiin. Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 18.8.1987, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan. PTA.

¹⁵⁶ Kanerva ei saanut hallitusneuvotteluiden seurauksena omaa ministeriötä johdettavakseen, vaan hänelle luotiin kansliaministerin tehtävä, joka vastasi aiemmin käytössä ollutta salkuttoman ministerin tehtävää. Kanerva oli siten koordinoijan roolissa Valtioneuvostossa. Kanervan jälkeen Suomen politiikassa ei ole nimitetty salkuttomia ministereitä.

Kanerva kuvaili vuoden 1987 alussa julkaistussa haastattelussa vierailuaan onnistuneeksi. Moskovassa käytyjen keskustelujen perusteella suurvaltojen välinen aiempi tapaaminen Reykjavikissa ja siellä käyty keskustelu aseistariisunnasta näytti Kanervan mielestä onnistuneemmalta kuin vuoden 1982 Madridin aseistariisuntakonferenssi. Kanervan mukaan neuvostoliittolaiset arvostivat erityisesti Suomen panosta ETYK-prosessissa. Neuvostoliitto näki aloitteen Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä Pohjoismaiden välisenä asiana ja ”hankkeen luonteen ennen muuta luottamusta ja turvallisuutta lisäävänä hankkeena. Kanerva kehui Neuvostoliiton toimintaa aseistariisunnassa ja piti sitä merkittävänä kannanottona.

” Suomen ja Neuvostoliiton suhteet ovat erittäin vakaalla pohjalla. Kaikkien keskustelujen ajan niitä leimasi myönteinen ja rakentava henki. Suomalaisten panosta liennytyshityksen puolesta arvostetaan Neuvostoliitossa erittäin korkealle. YYA-sopimukseen perustuvat suhteemme toimivat moitteettomasti ja keskinäisen luottamuksen ja kunnioituksen ilmapiiri on rikkomaton.

Myös Kansallisen Kokoomuksen on hyvä seistä suomalaisella ulkopoliittisella linjalla. Me olemme keskeinen suomalainen poliittinen puolue, jonka ulkopoliittinen vastuu on varsin suuri. Puolueen selkeät linjavedot Paasikiven-Kekkosen-linjan puolesta ovat selkiyttäneet kokoomuksen asemaa ja roolia ei vain Suomessa vaan yhä lisääntyvässä määrin myöskin kaikissa merkittävässä ulkopoliittisissa suunnissa”¹⁵⁷

Neuvostoliittoa kehuttuaan Kanerva ei kuitenkaan antanut aseistariisunnasta tunnustusta sen toiselle suurvaltaosapuolelle, Yhdysvalloille. 2020-luvulta tarkasteltuna tekstin sävy on hyvin neuvostomyönteinen. Kanervan matkakertomus on YYA-liturgian mukaista.

Seuraavan kerran Kanerva otti kantaa neuvostosuhteisiin 18. kesäkuuta 1987. Kansliaministerinä pidetty puhe neuvostovaltuuskunnalle oli ulkopoliitiikan virallisen muotoilun mukainen.

¹⁵⁷ *Nykypäivä*, 8.1.1987. ”Neuvostoliitossa suurvaltasuhteisiin liittyviä myönteisiä odotuksia”.

” Vaikka hallituksen poliittinen kokoonpano onkin muuttunut, haluan hallituksen nimissä varmistaa vakuutukseni siitä, että presidenttiemme J.K. Paasikiven ja Urho Kekkosen luoma ja presidentti Mauno Koiviston johdolla toteutettava aktiivinen, rauhantahtoinen puolueettomuuspoliittinen linja tulee jatkumaan vakaasti tämän hallituksen toimesta.”¹⁵⁸

Kanervan osallistuminen puoluevaltuuston kokouksiin väheni vuonna 1988. Hän piti ainoaksi jääneen puheenvuoronsa maaliskuun 4.–5. päivänä pidetyssä kokouksessa. Puhe koski pelkästään tulo- ja työelämäpoliittisia kysymyksiä, joita hallitus käsitteli.¹⁵⁹ Kanerva kommentoi ulkopoliitikkaa Nykypäivässä kahdesti: heinäkuussa käsiteltiin Suomen valtuuskunnan vierailua Unkariin ja joulukuun uutisessa taas viitattiin Paasikivi-opistolla järjestettyyn idänkauppaa koskevaan seminaariin, jonka Kanerva oli avannut. Kanerva oli käsitellyt puheenvuorossaan ”Euroopan yhdentymiskehitystä ja toivonut keskustelun [yhdentymis]asiasta jatkuvan”.

Kanervan kommentit lehtiutisessa ovat tyyliltään yleisluontoisia ja toteavia. Hän kuvaili matkaansa diplomaattisesti, eikä hän tehnyt laaja-alaisempia tulkintoja Unkarin sisäisestä tilanteesta, vaikka maassa oli alkanut poliittisen järjestelmän muutos muutamaa kuukautta aikaisemmin toukokuussa. Kanervan tulkitsi, että kommunistista ideologiaa oltiin uudistamassa ja ”Enää ei voitu jokaisen kysymyksen kohdalla uskoa siihen, mitä Marx sanoi.” Pyrkimys oli Kanervan mukaan avoimuuteen ja henkisesti vireään keskusteluun, mikä heijastui myös ulkopoliitikkaan. Kanerva nosti myös esille unkarilaisten päätavoitteena olleen ”Varsovan liiton tarpeettomaksi tekemisen, toisaalta taloudellisen yhteistyöjärjestö SEV:in nykyaikaistamisen”.¹⁶⁰

Kanerva siis totesi keskusteluaiheet, mutta hän ei ottanut kantaa unkarilaisten esille nostamiin asioihin. Mitä ilmeisimmin Kanerva ei ottanut kantaa Unkarin ulkopoliitikkaan, koska ulkopoliittiset kysymykset olivat Suomessa tasavallan presidentin vastuulla. Hallituksen riviministerin näkemykset

¹⁵⁸ *Nykypäivä*, 18.6.1987. ”Ministeri Kanerva neuvostovaltuuskunnalle: Ulkopoliitiikan linja jatkuu”.

¹⁵⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 4.-5.3.1988, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA.

¹⁶⁰ *Nykypäivä*, 7.7.1988. ”Ministeri Ilkka Kanervan terveiset madjaarien maasta: ”Unkarissa eletään muutosten aikaa””.

sanomalehdessä olisivat mitä todennäköisimmin johtaneet presidentin puhutteluun. Kanerva pystyi siis ministerinä toteamaan Unkarin muutoksen sanomatta mitään kommunistisen järjestelmän jatkuvuudesta Unkarissa.

4.2. Kohti länttä 1989-1990

Holkerin sinipunahallituksen aikana keskustelu Suomen länsi-integraatiosta yltyi kokoomuksessa. Syyskuussa 1989 Suominen linjasi, ettei Holkerin hallitus ollut valmistelemassa EY-jäsenyyttä, koska asia ei ollut sillä hetkellä mahdollinen. Kokoomuksen linja oli Eftan vahvistaminen. Pääministeri Holkeri yhtyi Suominen näkemyksiin ja totesi, että ulkopoliittisissa kysymyksissä presidentti oli vastuussa ja hallitus pyrki kehittämään GATT ja Efta-yhteistyötä. Holkeri korosti länsi-integraation taloudellista ulottuvuutta perusteeksi sille, miksi länsikauppaa haluttiin vahvistaa, ja että jatkossa Suomen ulkomaankaupasta kaksi kolmasosaa muodostuisi Efta- ja EC-maiden välisestä kaupasta. Kokoomuslaisten tunnelma oli siis vuoden 1989 syksyllä pitkälti myönteinen yleensäkin kauppapolitiikan kehittämiseksi. Kanerva osallistui syksyn kokoukseen, mutta ei kommentoinut talousintegraatiota.¹⁶¹

Kanerva otti puoluevaltuuston kokousten sijaan kantaa länsi-integraatioon kokoomuksen ”pitkäaikaisena ulkopoliittisen toimikunnan puheenjohtajana”. Syyskuun Nykypäivässä oli talouspoliittisesta yhdentymiskehityksestä artikkeli. Kanerva korosti, miten kokoomus oli Suomen eurooppalaisin puolue. Taloudellista yhdentymiskehitystä Kanerva pohti niin hyötyjen kuin haittojen näkökulmasta. Hän korosti Suomen puolueettomuuslinjaa.

Kanerva koki Suomen taloudellisen aseman vaatineen muutosta viitaten Efta- ja EEC-sopimukseen. Suomi oli vuonna 1986 liittynyt Eftan täysjäseneksi ja tätä Kanerva myös piti ”pääväylänä, jota kautta Suomen kaupallis-taloudellista etua suhteessa integraatioon toteutetaan”. Kanervalle oli tärkeää korostaa ”kansallista realismia”, jolla hän tarkoitti Suomen linja puolueettomana valtiona olevan

¹⁶¹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 28.9.1989, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

keskiössä, eikä sitä saanut kytkeä taloudelliseen yhdentymiskehitykseen. Kanervalle taloudellinen integraatio oli syksyllä 1989 väistämätön kehityssuunta. Kanervan toisaalta halusi erottaa taloudellisen integraation poliittisesta integraatiosta, koska se olisi ollut ristiriidassa Suomen virallisen ulkopoliittisen linjan kanssa ja tarkoittanut ”päätösvallan luovuttamista muille” puolueettomuuspolitiikassa. Siksi Suomen puolueettomuusaseman säilymisestä täytyi sopia integraationeuvotteluiden yhteydessä.¹⁶²

Kanervan varhaisin näkemys talouspoliittisesta integraatiosta on määriteltävissä tutkimuksen aineiston perusteella vuoteen 1989, jolloin hänen kantansa oli sama kuin puheenjohtaja Suomisella ja hallituksella. Taloudellista yhdentymistä kohti oltiin suuntaamassa, mutta vielä vuoden 1989 aikana Suomen, saati hallituksen tavoite ei ollut Euroopan Yhteisö, vaan Efta ja sen välityksellä tapahtuva kaupankäynti EY-maiden kanssa. Kanervan kielteisyys poliittista integraatiota kohtaan ei yllätä, koska vielä vuoden 1989 ilmapiirissä puhe poliittisesta integraatiosta ei ollut virallisen ulkopoliittisen linjan mukaista.

Kokoomuslainen keskustelu länsi-integraatiosta kasvoi vuonna 1990. Keväällä puoluevaltuustossa pohdittiin muuttunutta maailmantilannetta ja miten itäisen Euroopan kommunistiset järjestelmät olivat muuttuneet demokraattisiksi tasavalloiksi. Länsi-Euroopan integraatiokysymys nähtiin suomalaisia eniten koskettavaksi kysymykseksi. Länsi-integraatiokysymyksen osalta Suominen totesi kokoomuksen noudattavan Holkerin hallituksen linjaa. Tavoitteena oli Eftan tai Euroopan talousyhteisön yhteistyön syventäminen ja pääsy Euroopan Yhteisön talousmarkkinoille. Suomen jäsenyys Euroopan Yhteisössä näytti mahdottomalta EY:n poliittisen ulottuvuuden takia.

Kevään puoluevaltuustossa keskusteltiin kokoomusnuorten aloitteesta, jossa vaadittiin Suomen anovan Euroopan Yhteisön täysjäsenyyttä seuraavalla vaalikaudella (1991-1995). Aloitteessaan kokoomusnuoret vaativat poliittista päätöstä Euroopan Yhteisöön jäsenanomuksesta ja se olisi jätettävä viimeistään vuosien 1993-1995 välisenä aikana. Kanerva kehui kokoomusnuorten

¹⁶² *Nykypäivä*, 29.9.1989. ”Ilkka Kanervan mielestä Kokoomus on Suomen eurooppalaisin”.

keskustelunavausta, koska se muistutti tavallaan Kanervaa oman nuoruuden ajan kokoomusnuorista – aloitteellisesta ja aktiivisesta nuorisojärjestöstä.

”Arvoisa puheenjohtaja, hyvä puoluevaltuusto! Ensinnäkin on sanottava Nuorten Liiton parhaisiin perinteisiin viitaten, että pidän erittäin myönteisenä Kokoomuksen Nuorten Liiton liikkeelle lähtöä tämän keskustelun avaamiseksi kokoomuksen sisällä. Kokoomus on sellaisessa roolissa, asemassa tässä yhteiskunnassa, jonka ennen muuta täytyy tulevaisuuspuolueena katsoa sitä mikä on Suomen kansallinen linjaus. Ja tätä tärkeämpiä linjauksia meidän on ulkopoliitikassa ja kansainvälisissä suhteissamme kaupan ja taloudenkin alalla erittäin vaikea löytää. Luojan kiitos me voimme tätä perussuhdettamme lähestyä varsin tasapainoisesti, sillä Suomen ulkoisten suhteiden suunnassa asiat ovat perustaltaan tällä hetkellä erittäin hyvässä hallinnassa.”¹⁶³

Kanerva mielsi kokoomusnuorten ehdotuksen olleen keskustelunavaus kauppapoliittisten vaihtoehtojen kartoitukseen ja siihen, millä tavoin kokoomus rakentaisi Suomen tulevaisuutta ja maan ulkosuhteita. Kanerva kuitenkin yhtyi puoluehallituksen aloitteeseen antamaan vastaukseen, eikä vielä tässä vaiheessa kannattanut EY-jäsenyyttä. Kanerva korosti puoluehallituksen olevan myötämielinen Euroopan mantereella tapahtuvalle prosessille, jonka seurauksena on taloudellista yhdentymistä maiden välillä. Hän kuitenkin koki aloitteen ristiriitaiseksi, koska Holkerin hallitus oli sitoutunut länsi-integraatiokysymyksessä Eftan ja EY:n väliseen sopimusjärjestelyyn. Kanerva hillitsi nuorten intoa vetoamalla hallitusohjelmaan ja kuinka ulkopoliitikassa ”intomielisyys ei riittänyt” perusteeksi. Kyse oli strategisen tason päätöksestä, joka vaati vaihtoehtojen kartoittamisessa pitkäjänteistä tarkastelua. Vares on todennut puolueen ykkösketjun toppuutelleen kokoomusnuoria aloitteesta ja yhtyneen sisältöön, mutta todenneen välittömässä jäsenyysshakemuksessa olleen useita käytännön ongelmia.¹⁶⁴

Ilkka Oksala korosti jo aikaisemmin, ettei Suomi saanut jäädä ”yhden kortin varaan” integraatiokehityksessä. Puolueettomuuskysymys ei ollut nuorille este, koska heidän mielestä

¹⁶³ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 9.5.1990, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

¹⁶⁴ Vares 1999, 331.

Euroopan raja-aidat olivat murtuneet ja vastakkainasettelu väistymässä. Kohta ei ollut blokkeja, joiden suhteen Suomen tulisi olla puolueeton.¹⁶⁵ Tosin Vareksen mainitsemat ”ykkösketjun toppuuttelijat” – Kanerva ja Suominen olivat aikanaan kokoomusnuorten puheenjohtajina muuttamassa kokoomusta omilla vaatimuksillaan. Kevään 1990 tapahtumat muistuttavatkin samaa ilmiötä kuin kaksi vuosikymmentä aikaisemmin: nuoriso olisi ollut valmis esittämään radikaalejakin linjamuutoksia, joita puoluejohto puolestaan jarrutteli.

Oksala argumentoi puoluejohdon näkemyksiä vastaan. Oksala mielsi Suomella olleen kolme integraatiopoliittista vaihtoehtoa Länsi-Euroopan taloudellisessa yhteistyössä: Suomi ”albanisoituisi”, sopeutuisi passiivisesti tai osallistuisi aktiivisesti. Ensiksi mainittua vaihtoehtoa Oksala kuvaili ei-vaihtoehdoksi, joka olisi johtanut taloudellisen, kulttuurillisen ja poliittisen yhteistyön loppumiseen. Suomen elintaso romahtaisi. Passiivinen sopeutuminen oli Oksalan mielestä sen hetkinen nykymalli, eli Suomi ei olisi EY:n täysjäsen, vaan jatkaisi talousyhteistyön kehittämistä Eftan ja Euroopan talousalueen välityksellä – Oksalan mielestä ilman merkittävää mahdollisuutta vaikuttaa EY-päätösten sisältöön. Oksala totesi ainoaksi realistiseksi vaihtoehdoksi aktiivisen osallistumisen, siis liittymisen Euroopan Yhteisön jäseneksi kuten kokoomusnuorten aloitteessa vaadittiin.

Ajatukseen integraatiosta ei siis suhtauduttu kielteisesti, vaan kyse oli enemmän siitä, millä askelmerkeillä integraatiota edistettiin. Puoluejohto oli valinnut Eftan ja Euroopan talousyhteisön avulla tapahtuvan neuvotteluväylän ensisijaiseksi. Puoluejohto näki aloitteen hyväksymisen esteenä voimassa olleen hallitusohjelman - hyväksyvä kanta olisi nähty muissa hallituspuolueissa ja sisäpoliittisessa keskustelussa ongelmallisena. Tähän vedoten, mutta samalla nuorten kanta huomioiden Kanerva esitti kokouksessa kompromissiratkaisun.

” [...] Minä luulisin, että olemme hyvin paljon samoilla linjoilla, jos toisen sivun loppupuolella oleva toiseksi viimeinen kappale voitaisiin muotoilla seuraavasti: ”Kokoomus pitää kuitenkin perusteltuna

¹⁶⁵ *Nyky päivä*, 23.2.1990. ”KNL:n mielestä Suomella on pää pensaassa – Suomen on liityttävä EY:n jäseneksi”.

sitä, että Suomen jäsenyys Euroopan yhteisössä pidetään tulevaisuuden positiivisena yhdentymisvaihtoehtona.””¹⁶⁶

Kokoomusnuorille Kanervan esittämä uudelleenmuotoilu oli hyväksyttävissä ja kirjauksen saaminen voitaneen tulkita heidän voitokseen, sillä EY-myönteinen vaihtoehto kirjattiin ylös. Kirjaus on nähtävissä kokoomuspuoluetta integraatiokysymyksessä eteenpäin vievänä päätöksenä, koska paine EY-ratkaisulle Eftan ja Euroopan talousalueen vaihtoehtona kasvoi.

Muutoksen tahti oli kuitenkin nopea, koska jo saman vuoden syksyllä Suominen ei nähnyt EY-jäsenyyttä mahdottomana vaihtoehtona Suomelle, vaan peräti tulevaisuuden päämääränä.¹⁶⁷ Kanerva ei osallistunut syksyn kokoukseen, mutta asetettaessa puoluejohdon EY-jäsenyyttä koskevat myönteiset lausunnot hänen aikaisempaan tapaansa tukea puoluejohtoa, on hyvin todennäköistä, että Kanervan kanta EY-asiassa muuttui sen perusteella, mitä puoluejohto ajatteli asiasta. Kanervan puheiden perusteella hän ei syksyllä 1990 edistänyt EY-jäsenyyssasiaa, vaan peesaili ja tuki Suominen sen hetkistä kantaa.

4.3. Kokoomus ottaa vastuun länsi-integraation edistämisestä

Kesän 1991 puoluekokouksessa päätettiin kokoomuksen myönteisestä kannasta EY-jäsenyyteen. Kanervan mielipide muuttui nopeasti EY-jäsenyyttä kannattavaksi vuosien 1990–1991 aikana. Vielä keväällä 1990 Kanerva oli ollut Suominen ja muiden kokeneiden kansanedustajien kanssa toppuuttelemassa kokoomusnuoria liian innokkaasta suhtautumisesta EY-jäsenyyden hakemiseen, niin keväällä 1991 Kanervan henkilökohtainen kanta oli asiaan päinvastainen.

¹⁶⁶ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 9.5.1990, Liite 12, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA & *Nykypäivä*, 11.5.1990. ”Kokoomuksen puoluevaltuusto päätyi yksimielisesti kompromissiin: EY-jäsenyys myönteinen vaihtoehto”.

¹⁶⁷ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 25.9.1990, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

Euroopan tapahtumat vuosina 1989-1991 olivat kiihdyttäneet kokoomuslaisten keskustelua Suomen länsi-integraatiosta. Berliinin muurin murtuminen, Itä-Euroopan kansandemokratioiden vallankumoukset, Saksojen yhdistyminen ja Neuvostoliiton hajoaminen vaikuttivat ulkopoliittisen linjan muutokseen Suomessa. Kokoomuslaiset asettivat tavoitteeksi kevään 1991 eduskuntavaalien jälkeen kaudelle 1991-1995 aktiivisen eurooppapolitiikan. Ajankohtaisin tavoite oli Euroopan talousaluetta koskevan ETA-sopimuksen aikaansaaminen. EY-jäsenyydestä todettiin lyhyesti huhtikuun puoluevaltuuston kokouksessa, että ”Suomella on oltava valmius myönteisen ratkaisun tekemiseen myös EY-jäsenyydestä, mikäli kansallisten etujemme turvaaminen sitä edellyttää.”

Kanervalle kokoomus oli suomalaista yhteiskuntaa uudistava puolue. Vaalikautena 1991–1995 tehtäisiin suuria päätöksiä länsi-integraatiosta, ja siksi kokoomuksen oli jatkettava yhteiskunnan uudistajan roolissa myös seuraavassa hallituksessa.¹⁶⁸

Kanerva puheet kevään puoluevaltuustossa olivat samansuuntaisia kuin hänen 1970-luvulla laatimassaan nootissa kansalliselle kokoomukselle. Kokoomus oli ollut aikanaan nuorelle Kanervalle ”yhteiskunnallisen taantumuksen edustaja, kaiken uudistuksen jarru”.¹⁶⁹ Keväällä 1991 asetelma oli hänen tulkintansa mukaan muuttunut ja kokoomus oli nyt yhteiskunnan eteenpäin vievä poliittinen puolue, vaikka puolue oli kokenut vaalitappion ja menettänyt 13 paikkaa eduskuntavaaleissa. Kanervan mielsi yhteiskunnan uudistamisen onnistuvan parhaiten keskustan avulla ja koki tärkeäksi puolustaa alkavaa hallitusyhteistyötä ja kehottaa kokoomuslaisia välttämään ennakkoluuloja, jotka henkilöityivät erityisesti Paavo Väyryseen.

Vielä vaalien jälkeen puhuttiin valmiudesta hakea EY-jäsenyyttä. Jo kesäkuussa kokoomuksen puoluekokous päätti viralliseksi kannakseen EY-jäsenyyden hakemisen. Suominen oli asettunut jo toukokuussa julkisesti tukemaan EY-jäsenyyttä jäähyväispuheenvuorossaan, joka oli myös puoluevaltuuston kokouksen julkilausuma. Puolue muutti kantaansa ripeästi Euroopan jatkuvasti

¹⁶⁸ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 10.4.1991, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

¹⁶⁹ Nootti Kansalliselle Kokoomukselle, 1.6.1974, PTA.

muuttuvassa tilanteessa. Kanerva oli myös kantansa muuttaneiden joukossa. Hän oli osallistunut ulkopoliittisen työryhmän puheenjohtajana Suomisen kannanoton valmisteluun.

[...] Tässäkin haluan sanoa, että tuo on oleva kokoomuksen linja 90-luvulla, ei vain se, että me esitämme tilannekatsauksia ETA-kysymyksessä, vaan kansalaisella pitää olla kohtuullinen oikeus tietää, mitä tämä puolue edustaa 90-luvun Suomen perimmäisissä kysymyksissä. [...] Näin ollen rehti ja avoin politiikka edellyttää sitä, että on kanttia myös linjata tässä kansakuntamme kehityksen kannalta olennaisessa kysymyksessä ohi hetken tilanteen, jotka ovat moninaisia, ohi hetken tilanteen, sen mikä meitä odottaa. [...] Toivon, että samasta puusta veistetty kannanotto kuin minkä Suominen täällä esitti ja joka tulee puoluekokouksessa käsiteltäväksi, voisi olla kokoomuksen 90-luvun linja suhteessa Eurooppaan.”¹⁷⁰

Ennen kesäkuun puoluekokousta Nykypäivä julkaisi puheenjohtajakyselyn. Puheenjohtajavaaliin ilmoittautuneet kolme ehdokasta Kanerva, Sirpa Pietikäinen ja Pertti Salolainen vastasivat 20 tiukkaan kysymykseen Nykypäivän toukokuuisessa lehdessä. Kysymykset 18 ja 19 koskivat ulkopoliitikkaa. Kysymykseen *Onko Paasikiven-Kekkonen-linjan ja YYA-sopimuksen merkitys muuttunut Suomen ulkopoliitikassa? Jos, niin miten?* Kanerva vastasi päinvastaisesti kuin aikaisempina vuosikymmeninä.

” [Paasikiven-Kekkonen. MH] Nimiä ei enää käytetä puhuttaessa Suomen ulkopoliittisesta linjasta. YYA-sopimusta on tulkittukin Saksan uhkan osalta uudelleen. YYA-sopimuksen tulee jatkossakin joustaa kansainvälisten muutosten mukaan.”

Toiseen kysymykseen *Pitäisikö Suomen hakea lähiaikoina Euroopan Yhteisön (EY) täysjäsenyyttä?* Kanerva vastasi yhdellä sanalla – ”kyllä”.¹⁷¹

¹⁷⁰ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 22.5.1991, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

¹⁷¹ Nykypäivä, 24.5.1991. ”Nykypäivän 20 tiukkaa kysymystä pj-kandidaateille”.

Kanervan kannat muuttuivat merkittävästi. Nykypäivässä julkaistuja kantoja ulkopoliitikkaan on pidettävä verrattain suurena löytönä tälle tutkimukselle. Hän irtisanoutui julkisesti Suomessa vallinneesta YYA-liturgiasta ja ulkopoliittisista linjauksista, jotka olivat olleet osa hänen poliittista linjaansa useiden vuosikymmenien ajan. Hänen suhtautumisensa Suomen ulkopoliittiseen linjaan oli säilynyt muuttumattomana, eikä hän missään vaiheessa kyseenalaistanut Paasikiven-Kekkonen-linjaa, vaan näki sen aina Suomen ulkopoliitiikan keskeisimpänä linjauksena yhdessä YYA-sopimuksen kanssa. Vuoden 1991 puheenjohtajavaalin haastattelusta käy siten ilmi, että Kanervan kannat muuttuivat. Aikaisemmat YYA-liturgiat tai ulkopoliittiset linjat eivät päteneet.

Ristiriita on huomattava, sillä Kanerva rakensi poliittisen maineensa näiden kahden aiheen ympärille: Kanervalle kokoomuksen ulkopoliittinen kelpoisuus oli ollut Kanervalle keskeinen tavoite puolueen hallituskelpoisuuden saavuttamisessa aikaisempina vuosikymmeninä. Nyt vanhalla linjalla ei ollut mitään merkitystä, vaan niistä oli tullut tulkinnanvaraisia ja tarpeen mukaan muokattavia käsitteitä. Paasikiven ja erityisesti Kekkonen nimien jättäminen pois ulkopoliittisesta linjasta ovat Kanervan sanomana uutta. Ajatus YYA-sopimuksen ”joustavuudesta” oli myös Kanervalta kuultuna ennen kuulumatonta, vaikka hänen näkemyksensä eivät enää poikenneet muiden kokoomuslaisten ulkopoliittisista mielipiteistä. Neljä vuotta aiemmin Kanerva oli tapansa mukaisesti todennut ulkopoliitiikan vallitsevat lainalaisuudet haastattelussa mahdollisimman liturgisessa muodossa.¹⁷² Nyt vastauksissa ei ollut lainkaan liturgista otetta.

Kanervan lausunnot olivat Pietikäisen ja Salolaisen vastauksiin verrattuna suorasanaisempia. Pietikäinen käytti omassa vastauksessaan käsitteenä Paasikiven-Kekkonen-linjaa, mutta korosti puolueettomuuspolitiikan jatkumista sotilaallisen liittoutumattomuuden muodossa ja hyvinä suhteina Neuvostoliittoon. Suomen kansallinen etu perustui Pietikäisen mielestä joko YYA-sopimukseen tai johonkin muuhun sopimukseen Neuvostoliiton kanssa. Pietikäinen totesi EY-

¹⁷² *Nykypäivä*, 8.1.1987. ”Kansanedustaja Ilkka Kanerva: Neuvostoliitossa suurvaltasuhteisiin liittyviä myönteisiä odotuksia”.

jäsenyyden olevan ”tällä vuosikymmenellä mahdollinen” ja itse jäsenyyden hakeminen oli otettava nopeasti harkittavaksi.

Salolainen oli Kanervan kanssa samaa mieltä Paasikiven-Kekkonen-linjan vanhakantaisuudesta, mutta totesi ”perusviisaudeksi, hyvät suhteet kaikkiin naapureihimme ja NL:n turvallisuusetujen huomioimisen olevan pysyvää suomalaista ajattelua”. Salolaisen kanta EY-jäsenyyteen oli ehdokkaista epämääräisin: Mahdollisuus EY-hakemukseen oli pidettävä avoimena, mutta Salolaisen mukaan ”ratkaisun paikka suuntaan tai toiseen ei ole vielä käsillä.” Salolaisen kanta muuttui jo kuukautta myöhemmin, koska puoluekokous päätti EY-jäsenyyden hakemisen puolueen kannaksi. Salolainen ilmaisi jo seuraavassa puoluevaltuuston kokouksessa olevansa EY-jäsenyyden kannalla, koska puoluekokous oli näin päättänyt.¹⁷³

Syksyllä puolue vaati kannanotossaan pikaista EY-päätöstä. Kansainvälispoliittisen työryhmän laatimassa kannanotossa EY-päätös haluttiin kevään 1992 aikana. Aloitteessa vaadittiin EY-jäsenyyden etujen ja ongelmien selvittämistä. Kanerva piti kokoomuksen aktiivisuutta ulkopoliitikassa myönteisenä asiana. Keväällä päätetty myönteinen EY-linjauus oli nyt konkreettisesti työlistalla. Hänen mielestään muut suomalaiset eduskuntapuolueet olivat lähestyneet kokoomuslaista ulkopoliitiikan linjaa.

” [...] Me olemme viime vuosina selvästi tahdistaneet Suomen ulkopoliitikkaa ja ottaneet tässä suhteessa selvästi sellaisen roolin, joka merkittävälle, vastuulliselle porvaripuolueelle näissä asioissa kuuluu. Tätä tosiasiaa eivät mitkään ärhentelykannanotot eri puolueiden tai niiden poliitikkojen suunnasta muuksi muuta. Ja tätä ulkopoliitiikan paalupaikkaa ei tietysti ole kokoomuksen syytä jättää passiivisesti käyttämättä, vaan sen vuoksi myös tämä kannanotto puoluevaltuustolle on valmisteltu, joka tähtää siihen, että meidän EY-jäsenyysanomuksemme olisi jätettävissä ensi kevään ja prosessi silloin tähtäisi siihen, että vuosina 1995-1996 Suomi olisi myönteisessä tapauksessa valmis olemaan Euroopan yhteisön täysjäsenenä [...] ”

¹⁷³ Nykypäivä, 24.5.1991. ”Nykypäivän 20 tiukkaa kysymystä pj-kandidaateille”. & Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 14.6.1991, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

” [...] Samaan aikaan kun meillä lähtee jäsenyysanomus liikkeelle – meidän arviomme mukaan paras aika olisi ensi kevät – niin meillä on tämä selvitystyö kansallisesti omilla ehdoillamme käynnissä. [...] Tässä mielessä, arvoisa puheenjohtaja, esitän kantamani, että kokoomuslaiset suhtautuvat myönteisesti siihen, että EY-asiasta järjestetään kansanäänestys siinä vaiheessa, kun neuvottelut on käyty loppuun. [...] kun tiedetään minkä muotoisen hahmon näiden neuvottelujen tulos on saanut, kansan pitää voida arvioida sitä, tullaanko asiasta järjestämään kansanäänestyksen muodossa sen kaltainen ratkaisu [...] onko Suomi EY:n täysjäsen vaiko ei. [...] Siis toisin sanoen kaksi olennaista pelkistystä tässä prosessissa ovat ne, että kansanäänestys järjestetään ja se järjestetään siinä vaiheessa, kun on olemassa edellytykset kannanoton muodostamiselle eli neuvottelujen päätyttyä. [...]”

Kanervan mukaan kokoomuksella oli korkea profiili määrittää Suomen ulkopoliittisia päälinjauksia kuten puolueettomuuspolitiikan muuttuminen sotilaalliseksi liittoutumattomuudeksi.

” [...] Menemättä nyt tuon asian [puolueettomuuspolitiikan. MH] sisältöön sen enempiä kiinni sanoisin, että meille on tärkeää lähteä hahmottelemaan vastausta siitä näkökulmasta, että me emme tule olemaan myöskään EY:n täysjäsenyyden mahdollisesti toteutuessa minkään sotilasliittoutuman jäsen, toisin sanoen sotilaallinen liittoutumattomuus on vähintäänkin se minimitaso, josta Suomen ulkopoliitiikan puolueettomuusmäärettä uudelleen kirjoitettaessa on lähdettävä.”¹⁷⁴

Kanervan mukaan ETA-vaiheeseen ei voinut enää jäädä, vaan oli tavoiteltava seuraavaa askelta kohti EY-jäsenyyttä. EY:ssä olisi mahdollista vaikuttaa Suomellekin vaikeaan maatalouspolitiikkaan. Kanerva vakuutteli maatalouspolitiikan tärkeyttä EY-neuvotteluissa. Kanerva oli näiden puheiden perusteella muuttanut kantaansa varovaisesta jo vahvasti EY-jäsenyyttä edistävälle kannalle.

¹⁷⁴ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 18.9.1991, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

4.4. Puolueettomuus muuttuu sotilaalliseksi liittoutumattomuudeksi

Talvella 1992 Kokoomuksen eduskuntaryhmä ja puoluevaltuusto käsittelivät yhteiskokouksessa puolueen EY-kannanottoa. Kokoomuslaiset kehuivat keskustapuolueen saamista EY-jäsenyyshakemuksen jättämisen kannalle, koska puolue oli ollut aikaisemmin jakautunut tässä kysymyksessä. Aineistosta ei käy suoraan ilmi, kuka oli valmistellut kokoukseen ulko- ja turvallisuuspoliittista osiota koskevat lausunnot. Puoluesihteerin Pekka Kivelä alusti kannanoton ja käydyin keskustelun perusteella on arvioitavissa, että valmistelutyö oli ohjattu puoluehallituksessa parhaiten asiasta ymmärtävälle työryhmälle, eli ulkopoliittiselle työryhmälle. Kanervan rooli on mitä todennäköisimmin korostunut myös kokoomuksen sotilaallista liittoutumattomuutta koskevassa lausunnossa, koska hän oli työryhmän puheenjohtajana vastuussa niin ulkopoliittisista kannanotoista kuin niiden sisällöistä.¹⁷⁵ Kanervan muotoilema kanta sotilaallisesta liittoutumattomuudesta tuli siten osaksi kokoomuksen linjaa.

Kanerva oli ollut poissa lähes kaikista puoluevaltuuston kokouksista vuosien 1993–1995 välisenä aikana. Tehtävä työministerinä lama-Suomessa on mitä ilmeisimmin työllistänyt Kanervaa ja vaikuttanut hänen tosiasiallisiin mahdollisuuksiinsa osallistua puoluevaltuuston kokouksiin.

Tutkimuksen aikarajauksen sisällä Kanervan viimeisin ulkopoliittikkaa koskenut puoluevaltuuston puheenvuoro oli toukokuussa 1992, jolloin hän puolusti ulkopoliittisilla syillä hallituksessa jatkamista. Puoluevaltuuston jäsen Riku Ranta esitti porvarihallituksen hajottamista ja uuden enemmistöhallituksen kokoamista ”niistä tahoista, jotka aidosti kannattavat ja toimivat Suomen liittymiseksi Euroopan Yhteisön jäseneksi.” Keskustan oli jakautunut EY-kysymyksessä. Sen seurauksena osa kokoomuslaisista ei luottanut keskustalaisten toimintaan hallituksessa ja he vaativat tilanteen ratkaisemista uuden hallituksen muodostamisella, jossa ei olisi ollut keskustaa mukana. Kanerva argumentoi Rantaa vastaan, miten hallitustyöskentelyyn kuului olennaisena osana ”raastavan kompromissin etsintä”. Kanerva piti Rannan aloitetta huonona Suomen EY-

¹⁷⁵ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 22.2.1992, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

jäsenyyssprosessille. Kanervalle keskustalaisten arvostelu ja vaatimukset hallituksen kaatamisesta olisivat voineet johtaa koko EY-jäsenyyssprosessin päättymiseen.

” [...] Kokoomuksen ja keskustapuolueen yhteinen tahto on ollut se, että lopputuloksista, kun neuvottelut on ajettu loppuun saakka, tullaan pitämään kansanäänestys. Jos me ajamme kepun tieteen tahtoen oppositioon EY-kysymyksessä ja EY-kysymykseen nojautuen, niin kuka tässä salissa kuvittelee, että silloin on yli 50 prosenttia kovin helposti saavutettavissa EY:n täysjäsenyyttä tukevalle kannalle, jota kokoomus ajaa takaa. Kyllä näihin EY-talkoisiin tarvitaan myös keskustapuolue. Ei se ole pois suljettavissa tästä kansallisesta kokonaisuudesta. Me tekisimme melko lailla poliittisesti oudon johtopäätöksen, jos me rupeaisimme tarkoituksella hajottamaan sitä varsin laajaa poliittista rintamaa, jonka varaan ainakin henkilökohtaisesti uskon voitavan EY:n myönteisen päätöksen rakentuvan. Siinä tarvitaan kokoomusta viemään se prosessi läpi, niin kuin tänä päivänä on asianlaita. Siihen tarvitaan keskustapuoluetta, siihen tarvitaan sosiaalidemokraatteja. Siihen tarvitaan myös pienempiä puolueita. Mutta ei pidä tuudittautua siihen, että tässä voidaan merkittäviä, keskeisiä yhteiskunnallisia voimia, joita ainakin kolme suurta puoluetta ovat, ajatella, että ilman niiden kaikkien yhteistä tukea tämä EY-hanke olisi toteutettavissa. Ei ole. Sen vuoksi kannattaa hakea yksimielisyyttä, sen vuoksi kannattaa hakea kansallista rintamaa, niin kuin kokoomuksen luonteeseen hyvin sopii, eikä lähteä tieteen tahtoen hajottamaan sitä perustaa, jonka luomisessa kokoomuksella on ollut erittäin ratkaiseva rooli ja jossa on onnistuttu ja myönteisesti pitämään sosiaalidemokraatit tässä EY-hengessä mukana.”¹⁷⁶

5. Akateemisen lopputyön johtopäätökset

Tätä Kanervaa koskevaa tutkimusta varten oli määritelty kaksi keskeistä tutkimuskysymystä, joihin haettiin ja saatiin vastaukset haastatteluilla, kirjallisilla teoksilla ja arkistoaineistolla. Tutkimusaineiston perusteella Kanervan ulkopoliittisessa toiminnassa oli useita ristiriitailanteita. Kanerva esitti haastatteluissa tarkoitushakuisia ja myöhempään kehitykseen mukautettuja kuvauksia toiminnastaan. Kanervan ulkopoliittisen kiinnostuksen lähtöpisteeksi saatiin myös

¹⁷⁶ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksen pöytäkirja 13.5.1992, sisältäen pikakirjoituspöytäkirjan, PTA

määriteltyä varhainen teini-ikä. Tuolloin hän kiinnostui perheensä kannustamana yhteiskunnan ajankohtaisista asioista.

Tutkimuksen keskeisimpään kysymykseen *mitä ja millaista Ilkka Kanervan ulkopoliittinen toiminta oli vuosien 1979–1995 välisenä aikana* saatiin vastaus tutkimukseen rajatusta aineistosta. Kanerva toimi ulkopoliittisesti aktiivisena osallistujana puoluevaltuustossa, kansanedustajana, ulkoasiainvaliokunnan jäsenenä ja myöhemmin ministerinä. Ulkopoliitiikka oli tutkimusaineistossa hänen keskeisin toimintakenttä. Sisäpoliittisissa kysymyksissä hän otti kantaa liikenne- ja työpolitiikkaan. Kanerva valvoi virallisen ulkopoliittisen linjan noudattamista kokoomuksessa. Hän oli puheissaan ankara ulkopoliitikasta poikkeavia käsityksiä esittäneitä kohtaan, mutta ankara julkinen arvostelu vaimeni 1980-luvun loppuun mennessä. Kanerva edisti Kekkonen ulkopoliittisia aloitteita eduskunnassa ja kokoomuksessa aktiivisella otteella Kekkonen avauksia kehuen. Myöhemmin 1990-luvulla hän oli vaikuttamassa puolueen ulkopoliitiikan linjamuodostukseen saamalla sotilaallisen liittoutumattomuuden osaksi kokoomuksen linjaa.

Kanervan retoriikka oli 1970-1980 lukujen taitteessa kokoomuksen enemmistön tapaan Kekkonen ja virallista ulkopoliittista linjaa tukevaa. Puheiden ja tekojen tarkoitus oli hallituskelpoisuuden saavuttaminen, koska kokoomusta ei päästetty ulkopoliittisiin syihin vedoten hallitukseen koko 1970-luvulla, vaikka puolue menestyi eduskuntavaaleissa tuona ajanjaksona. Myöhemmin 1980-luvulla kokoomuksen asema helpottui ja puolue pääsi hallitukseen eduskuntavaalien 1987 jälkeen.

Kanerva tuki puolueen linjaa ja Suomen virallista ulkopoliitiikkaa omilla puheenvuoroillaan. Hän oli kiinnostunut Kekkonen ydinaseetonta Pohjolaa koskevasta aloitteesta, jonka hän nosti ulkoasiainvaliokunnan jäsenenä esille vierailuilla Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa. Hän oli kiinnostunut Kekkonen henkilöityneen ETYK-prosessin jatkumisesta ja aseistariisuntaprosessista Euroopan mantereella. Etenkin ydinaseetonta Pohjolaa ja aseistariisuntaprosessia kannattamalla hän ajoi aloitteita, jotka olisivat toteutuessaan heikentäneet sotilasliitto Naton ja siten länsieurooppalaisten puolustuskykyä niin Pohjolassa kuin Euroopassa yleensä. Näiden aloitteiden suurin sotilaallinen hyötyjä olisi ollut Neuvostoliitto.

Kanerva oli aktiivisempi ulkopoliittisen linjan muotoilemisessa myöhemmin 1990-luvulla oltuaan kokoomuksen ulkopoliittisen työryhmän puheenjohtaja. Hän osallistui kokoomuksen ulkopoliittisten julkilausumien muotoiluun. Kanerva myös esitti kokoomuslaisille tarpeen uudelleenarvioida puolueettomuuden käsitettä Suomen EY-jäsenhakemuksen jättämisen yhteydessä käsittämään sotilaallista liittoutumattomuutta. Suomi olisi kuitenkin taloudellisesti ja poliittisesti liittoutunut EY-jäsen.

Kanervan ulkopoliittinen toiminta ja ajattelutavat muuttuivat tutkimusajanjaksona. Kanerva oli vahvasti Suomen virallisen ulkopoliitiikan kannattaja 1970- ja 80-luvuilla aina 1990-luvun alkuun. 1980-1990-lukujen taitteessa hänen kantansa muuttui useasti: vielä 1989-1990 hän kannatti taloudellista länsi-integraatiota, mutta poliittista ulottuvuutta hän piti ongelmallisena Suomen puolueettomuudelle. Vuosien 1990-1991 murroksessa hän muutti kantaansa uudestaan ollen EY-jäsenyyden kannalla. Neuvostoliiton romahduksen seurauksena pitkään noudatetulta Paasikiven-Kekkosen-linjalta putosi pohja. Kanerva ei muuttunut murrosvaiheessa virallisen linjan vastustajaksi, vaan hän oli tuossa 1990-luvun taitekohdassa sitoutunut Holkerin hallitusohjelmaan. Ahon hallituksessa hän siirtyi ilman dramatiikkaa EY-jäsenyyden kannattajaksi hetkenä, jolloin Suomi tarkasteli ulkopoliittista linjaansa. Myöhemmin Ahon hallituskaudella Kanerva mielsi Suomen taloudellisesti ja poliittisesti Euroopan Yhteisöön liittyneeksi maaksi, joka korvasi aikaisemmin vallinneen puolueettomuuslinjan sotilaallisella liittoutumattomuudella. Kanervan ajattelutapa ja kanta siis muuttui useasti tutkimusajanjaksolla.

Vielä 1970-1980-lukujen taitteessa hän käytti aikaansa Suomen virallisesta ulkopoliittisesta linjasta poikenneiden kokoomuslaisten arvosteluun. 1980-luvun lopussa tällaista omien kansanedustajien tai jäsenten arvostelusta ei ollut enää havaintoja. Kanervan käytös on ollut kuitenkin pääasiassa johdonmukaista. Hän sitoutui kulloisenakin ajanjaksona viralliseen linjaan. Paasikiven-Kekkosen-linjan aikana hän puuttui eriäviin näkemyksiin hyvin voimakkaasti, mutta 1990-luvulla hän ei enää tehnyt niin. Toisaalta Kanerva vaati EY-jäsenyyden hakemisen yhteydessä laajaa kansallista yksimielisyyttä niin kansalaisten kuin puolueiden keskuudessa myönteisen EY-päätöksen aikaansaamiseksi.

Suomen ulkopolitiikka ja linjan toteuttaminen ei ole muuttunut merkittävästi itsenäisyyden aikana. Erkka Railo on kuvaillut Suomen ulkopolitiikan linjaa sopeutuvaksi ja konsensuslähtöiseksi. Ensiksi Suomi on tarpeen vaatiessa muuttanut ulkopoliittista linjaa kulloisenakin aikakautena, mikäli siihen on ollut tarve. Toisekseen uuteen linjaan sopeutumisen yhteydessä on haettu yksimielisyyttä niin poliitikkojen kuin kansan keskuudesta.¹⁷⁷ Kanerva omalla toiminnallaan ohjasi kokoomuslaisia uuden ulkopoliittisen linjan taakse ja muutoshetkellä osallistui myös sen määrittelyyn.

Mikäli Kanervan johdonmukaisuutta tarkastelee lähistoriallisiin tapahtumiin verraten, niin vuoden 2022 talvella Kanerva oli jälleen sitoutunut sen hetkiseen Suomen viralliseen ulkopoliittiseen linjaan. Suomi jatkoi helmikuuhun asti Nato-optiolla. Naton kannattajia oli aikaisempina vuosina toppuuteltu Natoon kiirehtimisestä – aivan kuten Kanerva oli toppuutellut kokoomusnuoria EY-jäsenyyden hakemista vaatineesta aloitteesta keväällä 1990.¹⁷⁸ Kanerva ei ehtinyt ilmaista Nato-kantaansa ennen kuolemaansa. Kanta on ollut Ukrainan sodan alkamisen jälkeen mitä todennäköisimmin myönteinen, koska kokoomuksen eduskuntaryhmä äänesti yksimielisesti Suomen Nato-jäsenyyden puolesta eduskunnassa. Kanervan Nato-kannan pohtiminen on tutkimuksen tulokinnan kannalta olennaista, koska Kanerva kannatti vielä 1990-luvulla sotilaallista liittoutumattomuutta. Hän olisi siis todennäköisesti muuttanut jälleen kerran julkista kantaansa Suomen viralliseen ulkopolitiikkaan kuten hän teki 1990-luvulla, ja Kanerva olisi mitä todennäköisimmin kannattanut Nato-jäsenyyttä toukokuussa 2022. Tuolloin eduskunta äänesti asiasta ja Suomi jätti jäsenhakemuksensa sotilasliitto Natoon.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Railo 2010, 423–430.

¹⁷⁸ ”Ilkka Kanervan mukaan Suomen ei ole syytä hötkyillä Nato-kantaansa: ”Tämä ei ole tammikuun 2022 päätös”. *Maaseudun tulevaisuus*, 3.1.2022. <<https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/uutiset/9b0aa2e6-699b-5a86-b328-471a45bcdb33>> [Luettu 30.9.2022]

¹⁷⁹ ”Eduskunta kannattaa Suomen Nato-hakemuksen jättämistä”. Eduskunnan sivut ja tiedotteet. <<https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/Eduskunta-kannattaa-Suomen-Nato-j%C3%A4senyys-hakemuksen-jattamista.aspx>> [Luettu 26.9.2022]

Kanerva ”loi useasti nahkansa uudelleen” ulkopoliittisissa kysymyksissä, koska siihen oli tarve. Hän ei kiinnittäytynyt YYA-sopimukseen tai puolueettomuuskäsitteeseen, koska se ei ollut ympäröivässä muutoksessa järkevää. Kanerva siis onnistui luovimaan ulos ulkopoliitiikan vanhentuneista käsitteistä, joilla hän oli tullut aiemmin tunnetuksi. Kanerva sopeutui muutokseen ja omaksui 1990-luvun alussa EY-myönteisen linjan sellaisessa hetkessä, jolloin sen kannattaminen ei ollut liian aikaista, mutta ei myöskään liian myöhäistä.

5.1. Kekkonen näkemys Kanervasta

Kekkonen pohti 1960–70-lukujen päiväkirjamerkinnöissään Kokoomuksen asemaa useasti. Kekkonen tammikuussa 1972 kirjaamaan merkintään on tiivistetty Kekkonen näkemys kokoomuksen asemasta.

” [...] Kerroin, että silloin kun sd. puolue oli käyttökelvoton, yritin saada kokoomuksen hallituskelpoiseksi ja sainkin, mutta kaikki katkesi, kun kokoomus asetti Matti Virkkusen presidenttiehdokkaaksi. Se oli suuri virhe, jonka korjaaminen vie aikaa. Nyt Junnila ärsyttää ja riistää pohjan toisten kok. pyrkimyksiltä saada aikaan ulkopol. luotettavuutta. Holkeri: ovat suunnitelleet Junnilan erottamista puoleesta. Minä: älkää repäiskö kaikkea yhdellä kertaa, teillä on Uusi Suomi, Aamulehti, Junnilla, vanhat jne. Vakuuttivat tekevänsä parhaansa, että image muuttuu. [...]”¹⁸⁰

Tutkimuksen aineistonkeruussa ilmeni Kekkonen ja Kanervan välistä keskustelua, joka koski Suomen virallista ulkopoliittista linjaa. Kekkonen mainitsi päiväkirjassaan Kanervan ensimmäistä kertaa 15.1.1972. Kekkonen oli poiminut uutisleikkeen maanantailta 17.1.1972, jossa kerrottiin Kanervan puheesta ja kokoomusnuorten liittohallituksen julkilausumasta. Uutisleikkeessä Kanerva vaati kokoomuksen johtoa ja eduskuntaryhmää suhtautumaan kielteisesti ”lähelle äärioikeistolaista ajatusmaailmaa liukuneisiin ryhmittymiin ja tarvittaessa irtisanouduttava puolueen linjan vastaisista

¹⁸⁰ Urho Kekkonen Päiväkirjat 3, 15.1.1972, 237.

kannanotoista”.¹⁸¹ Tästä merkinnästä alkaen Kekkonen päiväkirjassa oli useita Kanervaan liittyviä lausuntoja sekä uutisleikkeitä kevääseen 1979 asti. Kanervan mukaan ”aloite yhteydenpitoon tuli Kekkoselta”. Kanerva keskusteli useasti presidentin kanssa ja Kekkonen luotti Kanervaan, koska piti tätä ulkopoliittisesti kelvollisena nuorisopoliitikkona.¹⁸² Kekkonen näki Kanervan nuorena ja kokoomusta uudistavana uuden sukupolven edustajana toisin kuin Junnilan ja kokoomuksen oikeistosiiven.

Kanervan nimi toistui useasti Kekkonen päiväkirjassa eduskuntavaalien jälkeen maaliskuussa 1979. Kekkonen on erikseen poiminut lehtileikkeen 22.3.1979, jossa ”korostetaan kokoomuksen vaalivoiton olleen samalla voitto Ilkka Kanervalle ja nk. Kanervalaisille, jotka menestyivät vaaleissa erinomaisesti”.¹⁸³ Kanervalle ulkopoliittikka oli kiinnostuksen kohde¹⁸⁴ ja myöskin keskeinen tekijä kokoomuksen hallituskelpoisuuden saamiseksi. Kanerva koki kevään 1979 yhteydessä kokoomuksen saavuttaneen hallituskelpoisuutensa, ja että puolue oli pääsemässä hallitukseen. Kanervan käsitys on virheellinen Kekkonen päiväkirjamerkintöjen perusteella.

Kekkonen ei seurannut pelkästään Kanervaa, vaan muitakin nuoria poliitikkoja ja kannusti heitä politiikassa. Vikatmaa ja keskustan Väyrynen olivat presidentin seurannassa. Kekkonen piti tärkeänä Vikatmaan ja myöhemmin Kanervan toiminnassa kokoomuksen ulkopoliittisen uskottavuuden rehabilitointia. Väyrystä Kekkonen tuki keskustan sisäisessä kamppailussa. Kekkonen kohdisti tarkastelunsa Kanervaan Vikatmaan kuoleman jälkeen, koska Kanerva jatkoi Vikatmaan poliittisen perinnön toteuttamista kokoomuksessa¹⁸⁵ vaatimalla ulkopoliittikan peruslinjasta eri mieltä olleiden erottamista kokoomuksesta¹⁸⁶.

¹⁸¹ Ibid, 237.

¹⁸² Saari 2014, 115-118.

¹⁸³ Urho Kekkonen päiväkirjat 4, 22.3.1979, 331.

¹⁸⁴ Ilkka Kanervan haastattelu, 31.1.2022.

¹⁸⁵ Nummivuori 2009, 280.

¹⁸⁶ Urho Kekkonen Päiväkirjat 3, 8.9.1973, 347 & 6.9.1974, 425

Kekkonen ei tyytynyt pelkkään sivusta seuraamiseen, vaan hän keskusteli Vikatmaan kanssa kokoomuksen tilanteesta. Kekkonen ei nähnyt järkevänä nuorten kokoomuslaisten lähtemistä kokoomuksesta keskustapuolueeseen. Kanervaa ja kokoomusnuoria hän ”yllytti itsenäiseen esiintymiseen”. Muilla tapaamisilla Kekkonen kehotti Kanervaa yhteistyöhön neuvostoliittolaisten kanssa.¹⁸⁷ Kekkonen näyttää pyrkineen ohjaamaan myös kokoomuksen sisäistä toimintaa nuorten kokoomuslaisten, Vikatmaan ja Kanervan avulla. Molempien kanta oli myönteinen Paasikiven-Kekkonen ulkopoliittista linjalle ja heillä oli henkilökohtainen yhteys presidenttiin. Toiminnan mahdollinen vastavuoroisuus tulee ilmi juuri vaalikeväänä 1979, jolloin Kanervan nimi esiintyi useasti Kekkonen päiväkirjassa hallituksen muodostamista koskeneissa keskusteluissa.

5.2. Kanervan kannat muutoksessa - opportunistia vaiko realismia?

Kanervan toimintatavat ja käsitykset ulkopoliitiikasta muuttuivat tutkimuksen aikarajauksen sisällä. Tutkimuksessa kävi ilmi, että Kanerva oli todennäköisesti harkinnut loikkaamista toiseen puolueeseen – mitä ilmeisimmin keskustaan. Väitettä selittää Kanervan toiminta kokoomuksen ulkopoliittisen kelpoisuuden saavuttamiseksi koko 1970-luvulla. Kanervan ajattelussa tämän tavoitteen toteutuminen olisi tarkoittanut kokoomuksen osallistumista hallitustyöskentelyyn. Hän ajatteli hyötyvänsä, jos toteuttaisi remonttimiesten tavoitetta kokoomuksen ideologisesta uudistamisesta ja ulkopoliittisen kelpoisuuden saavuttamisesta. Kanervan haastattelussa tuli selkeästi esille, että hän tähyisi nuorena poliitikkona ministeriksi. Tahtotila oli ollut kova, koska etenkin kevään 1979 eduskuntavaalien jälkeisiin neuvotteluihin johtanut kehitys oli alkanut jo vaalikaudella 1975-1979.

Keväällä 1979 Kanerva saattoi pitää itseään ja nuorten linjaa voittoisana. Saman havainnon oli tehnyt Kekkonen. Puolue oli tukenut Kekosta uudelle kaudelle vuoden 1978 vaaleissa.¹⁸⁸ Kysymys kuuluukin: kuinka todennäköistä Kanervan loikkaaminen oli ollut? Vares on myös tehnyt vastaavan

¹⁸⁷ Urho Kekkonen Päiväkirjat 3, 6.11.1974 & Urho Kekkonen Päiväkirjat 4, 1.5.1976, 126, 8.10.1976, 153.

¹⁸⁸ Kekkonen päiväkirjassa on leike päivämäärän 22.3.1979 yhteydessä: ”Leike, jossa korostetaan kokoomuksen vaalivoiton olleen samalla voitto Ilkka Kanervalle ja nk. kanervalaisille, jotka menestyivät vaaleissa erinomaisesti”. Urho Kekkonen Päiväkirjat 4, 22.3.1979, 331. & Vares 2017, 203-210.

havainnon, ja hän on käyttänyt tulkintansa lähteinä kevään 1979 tapahtumissa Jouni Mykkäsen haastatteluja, Kauko Holopaisen Harri Holkeria koskevaa kirjaa vuodelta 1989 ja Uuden Suomen uutisia. Tulkintansa mukaan on nähtävissä kaksi vaihtoehtoista syytä Kanervan toiminnalle ja siihen, miten se kytkeytyy Kekkonen päiväkirjoista löytyviin mainintoihin hallitukseen otettavista kokoomuslaisista ”ottopojista”. Varesen mukaan päivä eduskuntaryhmän järjestäytymiskokouksen jälkeen Kanerva kävi Kekkonen luona muiden samanhenkisten kanssa. Varesen mukaan käynti tulkittiin ilman valtuuksia tehdyksi neuvotteluvierailulta puoluejohdon ohi, koska Kekkonen luona käyneet henkilöt suhtautuivat pessimistisesti kokoomuksen mahdollisuuksiin päästä hallituspuolueeksi.

Varesen ensimmäisessä tulkinnassa kyse oli arkisemmasta käynnistä Kekkonen luona, eikä siis hallitusneuvotteluihin sotkeutumisesta. Vares on nostanut esille haastattelemansa Jouni Mykkäsen näkemyksen, jonka mukaan kyseessä saattoi olla myös keskustan K-linjan ”provokaatio Kokoomuksen rivien sekoittamiseksi.” Lisäksi Vares totesi, ettei Kanerva ollut muistanut ilmoittaa Holkerille vierailustaan, mikä sai aikaan vaikutelman siitä, että kyse oli henkilöiden halusta päästä ”ottopoikina hallitukseen”.

Vares kuitenkin tuo esille vaihtoehtoisen tulkinnan esitetylle ”arkiselle käynnille”. Vares on kiinnittänyt huomion Kekkonen päiväkirjojen merkinnöille, joiden perusteella myös loikkaamista tukeva tulkinta on myös mahdollinen:

” [...] Toisaalta Kekkonen päiväkirjoissa on mielenkiintoinen tieto, jonka mukaan Kanerva olisi aiemmin uhonnut [Kalevi. MH] Sorsalle, että ”kanervalaiset voivat erota kokoomuksesta”. Usean mutkan kautta tulleeseen tietoon on aina suhtauduttava kriittisesti; Kanervalla oli kuitenkin puolueen oikeistossa sellainen maine, että monet olivat valmiita uskomaan hänen toimivan ohi puoluejohdon. On myös vaikeaa uskoa, etteivätkö kokeneet poliitikot olisi osanneet laskea, miten heidän vierailuaan tulkittaisiin ulkoapäin. He olivat myös varmasti lukeneet ennen vaaleja Holkerin koko sivun haastattelun Uudesta Suomesta, ja siinä Holkeri oli rajannut kaikki ottopoikaversiot pois Kokoomuksen hallitusvaihtoehtojen joukosta [...]”

Vares on myös todennut Holkerin arvostelleen myöhemmin eduskuntaryhmän kokouksessa Kanervaa ja muita Kekkonen luona käyneitä niin suorasanaisesti, että hän oli kysynyt, onko hänellä ns. ”rivit suorina”, eli olivatko kaikki kokoomuslaiset kansanedustajat sitoutuneet eduskuntaryhmässä pysymiseen. Vares totesi Zyskoviczin muisteluun viitaten, miten kysymyksen jälkeen eduskuntaryhmässä ”kaikki kääntyivät katsomaan Kanervaa”.¹⁸⁹

Vareksen havaintoihin ja käsitykseen kahdesta tulkinnasta on mahdollista yhtyä. Arkisempaa käyntiä puoltaa Kanervan luonne koko hänen poliittisen uransa ajalta. Hän oli luonteeltaan hyvin sosiaalinen henkilö, jolle poliittinen vaikuttaminen tarkoitti verkostoitumista moneen suuntaan. Siten jopa tasavallan presidentin tunteminen, saati häneen luonaan käyminen oli Kanervalle yksi vaikutuskanava, jonka avulla hän saattoi edistää kokoomuslaisia tavoitteita ja henkilökohtaisempia motiiveja.

Henkilökohtaisia motiiveja tai peräti loikkaamista tukevia syitä on myös mahdollista nähdä tässä kevään 1979 tilanteessa. Vares nosti esille ne ennakkoluulot, joita Kanervan persoona ja toimintatavat aiheuttivat etenkin kokoomuksen oikeistopiireissä. Tosin tutkimuksessa käytettyjen arkistolähteiden perusteella Kanervan toiminta vaikuttaa häikäilemättömältä.

Kevään 1979 kuvion perusteella Kanerva on saattanut harkita loikkaamista. Tätä tukevat Kekkonen päiväkirjan merkinnät keväältä 1977. Kekkonen pyrki jo keväällä 1977 kokoamaan uutta hallitusta jatkamaan Mieltusen III hallituksen jälkeen. Kokoonpanosta keskusteltiin, ja se olisi ollut muuten samanlainen kuin aiemmin: rungon muodostaisivat sosiaalidemokraatit, keskusta ja pienryhmät, jota SKP [Suomen kommunistinen puolue] tukisivat. Kekkonen myös mainitsi päiväkirjassaan olleen itse ehdottamassa ”Kanervan ryhmän” eroamista tai erottamista kokoomuksesta, jolloin kokoomuksesta irtaantunut ryhmä voitaisiin ottaa osaksi keväällä 1977 muodostettavaa uutta

¹⁸⁹ Vares 2017, 300-307.

hallitusta.¹⁹⁰ Miten tietoinen Kanerva on ollut tästä vuoden 1977 suunnitelmasta? Se ei tullut esille tässä tutkimuksessa.

Kekkosen merkintään Kanervasta jo vuodelta 1977 ja myöhemmin keväällä 1979 on suhtauduttava kriittisesti, mutta näiden useiden mainintojen perusteella on arveltavissa, että Kanerva on ainakin miettinyt asiaa. Puoltavia syitä ovat olleet mahdollisesti silloinen näköalattomuus: kokoomus näytti jatkavan ikuisesti oppositiossa. Kanervalla oli kiire päästä poliittisella uralla ylöspäin ministeriksi. Kanerva on itse todennut pohtineensa loikkaamista Perttu Häkkisen haastattelussa vuonna 2012.¹⁹¹ Haastattelusta ei käynyt ilmi, mihin puolueeseen hän olisi tällöin liittynyt, mutta kyse on lähes varmasti keskustapuolueesta, jonka kanssa Kanerva halusi muutenkin tehdä yhteistyötä.¹⁹²

Kanerva muutti myös kantaansa useaan otteeseen. Hän oli pitkään Paasikiven-Kekkosen-linjan kannattaja, mutta puheiden tasolla erityisesti julistuksellisuus väheni merkittävästi 1990-luvun kynnyksellä. Kanerva huomasi muutoksen ja muutti kantojaan tilanteen vaatimalla tavalla. Vaalikauden 1987-1991 alussa vallinneesta julistuksellisesta Paasikiven-Kekkosen linjasta ei ollut enää mitään jäljellä uuden vaalikauden 1991-1995 alussa. Vanha linja sekä kysymys YYA-sopimuksesta olivat muutenkin muutoksessa, eikä Kanerva ollut tässä ainoa poliitikko: jopa presidentti Koivisto ilmaisi Suomen irtaantuvan Pariisin rauhansopimuksen sotilasartikloista vuonna 1990¹⁹³. Vanhan linjan noudattaminen olisi uudessa tilanteessa merkinnyt Kanervalle mitä todennäköisimmin poliittista laskusuhdannetta niin ulko- kuin sisäpolitiikassa. Kanerva siis osasi uusia kantansa asiaan kuin asiaan säilyäkseen merkityksellisenä poliitikkona.

Oliko Kanervan ulkopoliittinen toiminta lopulta johdonmukaista? Kyllä ja ei. Jos asiaa tarkastelee vaalikausittain, niin hän on toiminut virallisen ulkopoliittisen linjan mukaisesti vuodesta 1979 aina vaalikauteen 1987. Hän vältteli ulkopoliittisia kohuja ja pyrki maksimoimaan kokoomuksen

¹⁹⁰ Urho Kekkosen Päiväkirjat 4, 20.4.1977, 201.

¹⁹¹ Ilkka Kanervan haastattelu, 1.11.2012. Yle Areena.

¹⁹² Vares 2017, 217-224. & Väyrynen 1993, 83-87.

¹⁹³ Blomberg 2011, 255-256.

vaikutusvallan Kekkonen aikana. Koiviston aikana hän jatkoi samalla tavalla virallisen linjan noudattamista, mutta vältti 1970-80-luvun liturgisuutta. Kanerva ei myöskään hyökkäillyt puoluevaltuustossa Tuure Junnilaa vastaan ulkopoliittisella lyömäaseella, vaikka Junnila oli eduskunnassa vaalikaudella 1983-1987. Vaalikaudella 1987-1991 Kanerva oli johdonmukainen, koska hän ei kannattanut vuonna 1990 kokoomusnuorten aloitetta EY-jäsenyydestä, vaan vetosi hallituksen länsi-integraatiolinjaan. Vaalikaudella 1991-1995 hän taas siirtyi sujuvasti kokoomuksen EY-linjan taakse, hylkäsi Paasikiven-Kekkonen-linjan muiden kokoomuslaisten kanssa ja noudatti länsi-integraatiomielistä ajattelutapaa. Kanerva oli epäjohdonmukainen toimintatavoissa. Hän käytti merkittävästi resurssejaan kokoomuslaisen puhdasoppisen ulkopoliittisen linjan valvomiseen uransa alkuvaiheessa. Energiaa kului puolueen kansanedustajien kanssa yhteen ottamiseen niinkin pienestä asiasta kuin Suomen Rauhanpuolustajien määrärahoista kesällä 1981. Vastaavaa tyyliä ei enää ollut myöhemmällä tutkimuksen tarkastelujaksolla, vaan kokoomusnuorten EY-jäsenyysoitettakaan hän ei pyrkinyt estämään, tai edes ankarasti arvostelemaan, vaan haki kompromissia aloitteen muotoiluun. Kanerva ei ollut enää rivikansanedustaja, vaan kokoomuslainen ministeri, joten hän esiintyi roolinsa edellyttämällä tavalla.

Oliko Kanervan toiminta opportunistia vaiko realismia? Kanervan toiminnassa opportunistia oli vuoden 1982 presidentinvaalien ehdokasasettelu ja se, ketä hän kannatti presidentiksi. Tomi Tuomisalo on tutkinut pro gradu työssään (2006) kokoomuksen toimintaa hallitusaseman saavuttamiseksi vuosina 1969-1981. Tuomisalon mukaan Kanerva koosti kevään 1979 vaalien jälkeen ”luotettavuuslistan” eduskuntaryhmän uusista jäsenistä ja oli kategorisoinut ihmiset heidän poliittisen linjan mukaan. Tuomisalon tekemien haastattelujen mukaan Kanerva oli tukenut Ahti Karjalaisen valintaa presidentiksi. Tuomisalon mukaan taistolaiset olivat olleet myös yhteydessä Jarmo Virmavirtaan ja Ilkka Kanervaan kutsuen heidät Karjalaisen tueksi järjestettyyn tilaisuuteen, koska heille nämä henkilöt olivat tunnettuja Karjalaisen kannattajia. Karjalaista tukenut tapahtuma lopulta peruttiin, koska keskustan ylimääräinen puoluekokous valitsi loppusyksyllä presidenttiehdokkaakseen Johannes Virolaisen.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Kokoomus, Kekkonen ja NKP:n luottamus. Kansallisen Kokoomuksen toiminta hallitusaseman saavuttamiseksi 1969-1981. Suomen ja Pohjoismaisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2006.

Kanervan tuki Karjalaiselle on ristiriidassa Kanervan haastattelun kanssa. Kanerva ilmaisi kannattaneensa Holkeria presidentiksi¹⁹⁵, mutta on tukenut Karjalaista aikaisemman tutkimuksen perusteella.¹⁹⁶ Ristiriita on tosi, koska samassa haastattelussa Kanerva pelkäsi Koiviston valinnan olevan kielteinen asia Suomen ulkopoliittisen linjan jatkuvuudelle. Karjalaisen kannattaminen on ollut selkeää opportunistia Kanervalta, koska hän oli ollut tukemassa Vikatmaan toimintaa porvarillisesta suurkeskustasta, johon olisivat kuuluneet keskiryhmät ja kokoomuksen maltilliset poliitikot.¹⁹⁷ K-80-nimellä tunnettu yhteistyön keskeisin tavoite oli luoda vastapaino vasemmistolaiselle politiikalle. Tämä tavoite on yhtenevä Kanervan haastattelussaan kuvaileman käsityksen kanssa. Koiviston valinta olisi vahvistanut sosiaalidemokraattien sisäpoliittista valtaa.

Unto Hämäläinen totesi haastattelussaan nähneensä Kanervan valtopoliittisena hahmona, joka näki kokoomuksen ulospääsyn oppositiosta onnistuvan vain keskustan kanssa tehtävällä yhteistyöllä ja Kekkonen ulkopoliittikan tukemisella. Hämäläinen oli kokoomusnuorten puheenjohtaja Suomen Rauhanpuolustajista käydyn määrärahaeskustelun aikana. Hämäläisen mukaan ”Kanerva oli mukana keskusteluissa, ja hyväksyi ajatuksen [Rauhapuolustajiin liittymisestä. MH], mutta hyväksyi myös sen, ettei hankkeesta tullut mitään.”¹⁹⁸ Kanervan toiminta suhteessa Suomen Rauhanpuolustajien määrärahakysymykseen voi nähdä opportunistisena, koska tuen nostamisella 100 000 markasta 200 000 markkaan ei ollut muuta selitystä kuin kokoomuksen ulkopoliittisen uskottavuuden korostaminen, johon Kanerva muiden ohella vetosi.

Kanerva oli opportunistin ohella kuitenkin selkeä poliittinen realisti. Pärjätäkseen niin sisä- kuin ulkopoliitikassa, hän toimi silloisen poliittisen kulttuurin mukaan. Oltuaan vankkumaton Paasikiven-Kekkonen-linjan kannattaja Kekkonen ikuisuudelta tuntuneella presidenttikaudella, hänellä ei ollut

¹⁹⁵ Ilkka Kanervan haastattelu, 1.6.2020.

¹⁹⁶ Tuomisalo on viitannut tutkimuksessaan suorittamaansa Jarmo Virravirran haastatteluun. Virravirta on ollut Tuomisalon tutkimukselle uskottava haastattelulähde, koska Virravirta oli ollut kokoomuksessa työntekijänä ja tunsin Kanervan.

¹⁹⁷ Väyrynen 1993, 83-87. & Kokoomus, Kekkonen ja NKP:n luottamus. Kansallisen Kokoomuksen toiminta hallitusaseman saavuttamiseksi 1969-1981. Suomen ja Pohjoismaisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2006.

¹⁹⁸ Unto Hämäläisen haastattelu, 10.4.2021.

ongelmaa muuttaa kantaansa 1990-luvun murroksessa. Hän mitä ilmeisimmin ymmärsi laajan eurooppalaisen muutoksen 1989-1991 välisenä aikana ja muutti kantaansa sen mukaisesti. Muutos näkyi myös siinä, ettei 1990-luvulla löytynyt arvostelijoita, jotka olisivat kritisoineet Kanervan mielenmuutosta Paasikiven-Kekkonen-linjan vankkumattomassa kannattamisessa tai ylipäättänsä mielenmuutosta EY-jäsenyyden kannalle. Toisaalta asia selittynee aikakauden muutoksella. Kenelläkään kokoomuslaisella ei ollut enää tarvetta tukea linjaa, joka oli menettänyt merkityksensä, vaan kokoomuslaiset siirtyivät uuden linjan taakse. EY-asia oli kokoomuslaisten enemmistölle yhteinen asia, eikä se siten aiheuttanut riitoja toisin kuin 1970-80-lukujen linjaerot.

Kanerva on myös tarkoitushakuisesti ja myöhempiin tapahtumiin sopeuttaen tulkinnut omaa toimintaansa uudestaan 2000-luvulla. Tuomisalon tutkimuksessa Kanerva on korostanut olleensa ensimmäinen kokoomuslainen, joka ymmärsi EEC:n ja Kekkonen jatkokauden yhteyden – Kanervan väite perustuu hänen omaan tulkintaansa Tuomisalon haastattelussa. Vareksen mukaan puoluejohto Holkerin johtamana tiesi jo tammikuussa 1972 Kekkonen uudelleenvallinnan olleen välttämätöntä EEC-sopimuksen aikaansaamiseksi. Kanervan itsevarmuus omasta toiminnastaan EEC-ratkaisun ”ensimmäisenä ymmärtäjänä” on kyseenalaistettavissa, koska Kanervan oli vuoden 1972 alussa vain 24-vuotias kokoomusnuorten puheenjohtaja ja kokoomusnuoret otti julkisesti kantaa EEC-kysymykseen vasta saman vuoden marraskuussa.¹⁹⁹

Kanerva myös ilmaisi arvostaneensa Tuure Junnilaa – henkilöä, jota hän oli sanallisesti haastanut 1970-luvulla ja vaatinut jopa hänen erottamistaan kokoomuksesta.²⁰⁰ Junnilaan henkilöityivät sisäiset ristiriidat hallituskelpoisuuden saavuttamisessa, koska Kanerva ja moni muu piti Junnilaa ja muita oikeistolaisia kokoomuslaisia puolueelle taakkana hallitukseen pääsyssä. Kanerva koki haastattelussa olleensa Junnilan kanssa henkilökohtaisella tasolla hyvissä väleissä jo 1970-luvulla, vaikka he olivat eri mieltä ulkopolitiikan linjan toteuttamistavasta. Kanerva myös sanoi, että hänen

¹⁹⁹ Kokoomus, Kekkonen ja NKP:n luottamus. Kansallisen Kokoomuksen toiminta hallitusaseman saavuttamiseksi 1969-1981. Suomen ja Pohjoismaisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2006.

²⁰⁰ Nummivuori 2009, 286.

tekemänsä pro gradu -tutkielma oli nimenomaan Tuure Junnilan idänpolitiikasta ja hän sai Junnilan henkilökohtaisesta arkistosta materiaalia tutkimuksen tekoon²⁰¹.

2020-luvulla annetut kehut Junnilalle ovat ristiriitaisia, koska aikaisempi käytös on räikeästi ristiriidassa sen kanssa, miten asia näyttäytyi julkisuudessa 1970-luvulla. Kanerva oli aikanaan sanonut ääneen, että Harri Holkerin pitäisi näyttää ovea Junnilalle, Mäki-Hakolalle ja Rainiolle. Vastaavasti Junnila oli vastannut sarkastisesti ”Kanerva paran olevan pikku piski”.²⁰² Vaikka voidaan olettaa näiden puheiden olleen mahdollisesti poliittista teatteria, niin toisen erottaminen kokoomuksesta on jo vaatimuksena todella raju, eikä sellaisia ajatuksia esitetä suomalaisessa politiikassa kovinkaan usein. Toisaalta Kanervan näkemys ”asiat riitelevät, eivät ihmiset” -tyylisestä suhteesta Junnilaan voi olla myös yhtä pätevä. On toki mahdollista, että Kanervan toiminta ja oikeistosiiven arvostelu oli osa Kanervan tyyliä vaalikaudella 1975-1979, jolloin molemmat olivat kansanedustajina. Junnila ei ollut eduskunnassa vuosina 1979-1983, joten tarvetta julkiselle arvostelulle ei ole ollut. Tosin Junnilan puuttuessa Kanerva kohdisti kritiikkinsä Junnilan hengenheimolaisiin kuten Mäki-Hakolaan vuoden 1981 Rauhanpuolustajien määrärahaeskustelun yhteydessä. Vaalikautena 1983-1987 Junnila oli jälleen kansanedustajana ja silloin sisäpoliittinen tilanne oli merkittävästi muuttunut ja Kekkonenkaan ei ollut enää presidenttinä. Kanervalla ei ole ollut todennäköisesti tarvetta arvostella Junnilaa, koska kokoomusta vastaan käytetyn ulkopoliittisen lyömäaseen merkitys oli laimentunut.

Kanerva kehui puoluevaltuustossa presidentti Kekkonen. Hän korosti presidentin aloitteita Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä, Euroopan aseistariisunnasta, ja rajarauha-aloitteesta mainioina avauksina. Hän määritteli Kekkonen aikaisemman poliittisen toiminnan 1950-luvulla merkitykselliseksi Suomen ulkopoliittisen linjan kehitykselle kytkemällä Pohjoismaiden Neuvoston ja YK-jäsenyyden Kekkonen saavutuksiksi. Kanerva siis jo uransa alkuvaiheessa kehui

²⁰¹ Ilkka Kanervan haastattelu, 31.1.2022. & Tuure Junnilan idänpolitiikka. Valtio-opin pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1980.

²⁰² Kokoomuksen oikeistosiiven häiriköt, Kekkonen ja vuoden 1979 poikkeuslaki. Tutkimus Pentti Mäki-Hakolan ja Tuure Junnilan suhtautumisesta Kekkonen uudelleenvalitsemisen turvaavaan lakiin ja muihin Kekkonen valtakauden toimiin. Valtio-opin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2014.

tarkoituksenhakuisesti Kekkonen aikaisempia saavutuksia. Mikä on ollut motiivi Kanervan myöhemmille tulkintoille? Mitä ilmeisimmin Kanerva koki Kekkonen kehumisen ja tulkintojen esittämisen keinoksi vahvistaa omaa poliittista asemaa. Samalla hän lienee viestinyt kokoomuslaisille, miten hän ulkopoliittisesti kelvollinen kansanedustaja ja Kekkonen suosiossa.

Kanerva korosti haastattelussa tarkoituksenhakuisesti ”Noottia Kansalliselle Kokoomukselle” tärkeimmäksi asiakirjaksi, jonka hän oli itse laatinut.²⁰³ Nootin teemoissa korostui vahva uudistushaluisuus ja tavoite muuttaa Kokoomus konservatiivisesta puolueesta maltilliseksi keskustaoikeistolaiseksi puolueeksi. Kanerva koki nämä itselleen läheisinä tavoitteina, mutta hän ei ollut niiden alkuperäinen ideoitsija. Todellisia muutoksen aloittajia olivat jo 1960-luvun loppuvaiheen remonttimiehet, joiden henkisenä johtajana oli Vikatmaa. Hän oli uudistamassa puoluetta jo ennen Kanervaa. Blom kuvaili ennen varsinaisen haastattelun alkamista Vikatmaata sisällöksi (poliittiset tavoitteet) ja Kanervaa ulkokuoreksi (toteuttaja).²⁰⁴

Kanervan tarkoituksenhakuista puhetta menneistä tapahtumista vahvistaa Vikatmaata koskenut Vikatmaa-seminaari lokakuussa 2021. Kanerva esitteli käsitystään menneistä tapahtumista yhtenä puhujana. Hän korosti omassa esityksessään, miten tavoitteena oli hallituspaitsion murtaminen. Kanerva totesi Vikatmaan ansioksi kyvyn nähdä isompi kuva poliittisessa toiminnassa. Tällöin kokoomuksen oli mahdollista puolueena muovata itseään ajan hengen ja tavoitteiden mukaiseksi. Piti osata ”valtopoliittisen pelin luonne” päästäkseen hallitusvastuuseen.

Kanervan tulkitsi tarkoitushakuisesti vuoden 1973 poikkeuslain säätöprosessia, jolla presidentin virkakautta jatkettiin ilman valitsijamiesvaaleja neljä vuotta. Hän kuvaili tapahtumia nykyhetkestä ja tarkoituksenhakuisesti. Kanerva ei nähnyt Kekkonen uudelleenvalintaprosessissa ja EEC-kytkyssä moraalisia ongelmia, vaikka tätä toimenpidettä on jälkikäteen kritisoitu epädemokraattiseksi. Kanerva totesi EEC-sopimuksen aikaansaannin välttämättömäksi Suomelle, eikä hän pohtinut jälkikäteisesti prosessin moraalista kestävyyttä. Poikkeuslakimenettelyn ja Kekkonen kritiikille

²⁰³ Nootti Kansalliselle Kokoomukselle, 1.6.1974, PTA.

²⁰⁴ Ilkka Kanervan haastattelu 31.1.2022 & Anders Blomin haastattelu 30.11.2021.

syntyneen Perustuslaillisen puolueen hän ohitti esityksessään ja keskittyi esittämään omaa tulkintaansa.²⁰⁵

Kanervan esityksen perusteella on kysyttävä: jättikö Kanerva tarkoituksella menneiden tapahtumien ikäviksi tulkittavat käännteet kertomatta seminaariyleisölle? Hän tuli puheenvuorollaan vahvistaneeksi sitä käsitystä, että Vikatmaan ja hänen toteuttama politiikka oli ainoa vaihtoehto kokoomukselle. Kanervan käsityksen mukaan heidän toimintansa uudisti kokoomusta ja myöhemmin myös suomalaista politiikkaa.

Kanerva tulkitsi menneitä tapahtumia tarkoituksenhakuisesti niin 1980-luvulla kuin nykyhetkessä. Merkittävin ristiriita nykyhetken verrattuna lienee se, ketä Kanerva tosiasiallisesti tuki talven 1982 ennenaikaisissa presidentinvaaleissa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että Kanerva kannatti Karjalaista ja tutkimushaastattelussa mainittu Holkeri ei ollut hänen alkuperäinen ehdokkaansa. Tällaista asiaa ei ole mahdollista muistaa väärin. Kanervan tuki Karjalaiselle oli silloin ajateltuna realistista. Nykyhetkessä Karjalaisen kannatus taas saatetaan tulkita opportunistiksi. Kanerva siis tarkoituksenhakuisilla motiiveilla korosti menneisyyden tapahtumista niitä, jotka olivat hänelle suotuisia. Tieto Karjalaisen tukemisesta saattaisi särkeä kuvaa Kanervasta johdonmukaisena poliitikkona. Siksi Kanerva teki Torstin kuvauksen mukaan tietoisista ja tiedostamatonta tulkintaa menneistä tapahtumista, joihin hän oli osallisena.

5.3. Kanervan poliittinen tyyli

Kanerva esiintyi kokoomuslaisena ulkopolitiikan asiantuntijana. Hän korosti osaamistaitoaan ulkopolitiikan kysymyksissä niin kokoomuslaiselle kuin puolueyhteisön ulkopuoliselle yleisölle. Hän oli kokonaan 1970-luvun ja osan 1980-luvun alusta ankara retoriikassaan. Kokoomuksen tuki Paasikiven-Kekkosen-linjalle oli hänestä niin tärkeä, että hän oli valmis julkisesti hyökkäämään niitä

²⁰⁵ Juha Vikatmaa -seminaari, 2021, 38:30-1:34:20. Turun yliopisto, Eduskuntatutkimuksen keskus. <<https://www.utu.fi/fi/ajankohtaista/tapahtumat/juha-vikatmaa-seminaari>> [Katsottu 5.10.2022]

kokoomuslaisia vastaan, jotka esittivät julkisesti kritiikkiä Suomen ulkopoliitikasta tai heidän puheensa oli tulkittavissa sellaiseksi. Kanerva ei ollut jäsen eduskuntaryhmän puheenjohtajistossa tutkimuksen aikarajauksessa, mutta puheenvuorojen sävyn perusteella hän käyttäytyi eduskuntaryhmän epävirallisena ”haamupiiskurina”, joka valvoi virallista linjaa. Kanervan oli ainoa kokoomuslainen, joka arvosteli julkisesti eduskuntaryhmänsä muita jäseniä ulkopoliittisista syistä.

Kanerva oli ainoa kokoomuslainen poliitikko, joka ylipäätään puhui jatkuvasti ulkopoliitikasta puoluevaltuuston kokouksissa ja toisti liturgisesti kokoomuksen tukea Suomen viralliselle ulkopoliitikalle. Kukaan muu ei käyttänyt yhtä paljon puheenvuoroja ulkopoliitikasta puoluevaltuustossa. Suominenkin käsitteli ulkopoliitikkaa vain pitämässään poliittisissa tilannekatsauksissa, joissa se oli osa myös muuta tilannekatsauksen käsittelyä. Suominen ei kuitenkaan pitänyt ylimääräisiä puheenvuoroja ulkopoliitikasta, vaan keskittyi itselleen tärkeisiin sisäpolitiikan kysymyksiin. Tutkimus osoitti ainakin sen, että Kanerva yritti retorisesti ja ulkopoliitikasta puhumalla luoda kuvaa itsestään kokoomuksen ulkopoliittisena asiantuntijana.

Kanerva myös onnistui julkisuuskuvansa rakentamisessa. Hän kommentoi ulkopoliitikkaa vuosien 1987-1995 Nykypäivissä, vaikka hän ei ollut edes ulkoministeri. Holkerin hallituksessa hän johti kansliaministerin tehtävässä valtioneuvoston kanslian isoa kuvaa, ei niinkään yksityiskohtia. Ahon hallituksessa hän oli työministeri, eikä siihen tehtävään sisältynyt ulkopoliitiikan käsittelyä. Kanervan maine ulkopoliitikkaan keskittyneenä poliitikkona on siten henkilökohtaisen kiinnostuksen ja tavoitteellisen julkisuuskuvan rakentamisen tulosta. Kanervan poliittista suosiota ei voi kuitenkaan selittää pelkällä ulkopoliittisella osaamisella, vaan hyvin rakennetulla julkisuuskuvalla. Kanerva osasi yhteistyön lehdistön kanssa ja oli siten säännöllisesti esillä lehtien palstoilla.

5.4. Jatkotutkimus aiheesta

Tässä tutkimuksessa selvitettiin tietty vaihe Kanervan poliittisessa urassa. Metodisesti saavutettiin osa- ja viipale-elämäkerrallinen osuus vuosista 1979-1995, joiden keskeisimpinä tutkimuskohteina olivat pelkästään Kanervan ulkopoliittinen toiminta. Kanerva oli menehtyessään huhtikuussa 2022

Suomen pitkäaikaisin kansanedustaja, jonka tehtävä kansanedustajana alkoi jo syksyllä 1975. Kanervan tutkiminen kerää varmasti huomiota, koska Eveliina Talvitien muistelmateos Kanervasta on vuodelta 2006 ja se on viimeisin koonnos Kanervan elämästä. Talvitien teos ei täytä akateemisen tutkimuksen kriteereitä, vaan se on kokoelma Kanervan elämän aikana sattuneista tapahtumista. Kanervan pitkää uraa käsittävä, väitöskirjatasoinen tutkimus odottaa tekijäänsä. Pelkän ulkopoliittisen toiminnan lisäksi olisi tarvetta tutkia myös Kanervan muuta poliittista toimintaa, jota hänellä myös oli – kuten liikenne- ja työpolitiikan osa-alueet. Lisäksi Kanervan haastatteluissa ei noussut varmuudella ilmi, mitä hän olisi tehnyt eduskunnasta pudotessaan. Hänelle poliitikon ura oli kutsumusammatti²⁰⁶.

Lisäksi tätä tutkimusta varten kerätty aineisto ei ollut laajuudeltaan kaikkea aineistoa lävistävä. Tutkimuksen pro gradu -tason takia oli välttämätöntä rajata tutkimusaineisto käsittämään vain kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirjoja, koska muuten työ olisi laajentunut liikaa ja kasvattanut tutkimuksen sivumäärää kohtuuttomasti. Tutkimuksen löydökset kuvaavat Kanervan toimintaa kokoomuksen puolueyhteisössä, mutta eivät esimerkiksi eduskuntaryhmän sisällä. Mikäli Kanervaa tutkitaan uudestaan pro gradu -tasoisissa tutkimuksissa, niin Kanervan ulkopoliittista toimintaa on mahdollista tarkentaa kokoomuksen eduskuntaryhmän ja eduskunnan täysistuntojen keskustelupöytäkirjoilla. Nämä pöytäkirjat tutkimalla Kanervan tutkimus laajenee ja muuttuu kattavammaksi. Lisäksi Kanervan toiminta valiokunnissa ja myöhemmin puolustusvaliokunnan puheenjohtajana laajentaisivat käsitystä, millä tavoin Kanerva edisti Suomen ulkopoliittikkaa puheenjohtajan roolissa. Näitä valiokuntien ja eduskuntaryhmän aineistoja olisi mahdollista täydentää myös hänen kanssaan toimineiden kansanedustajien haastatteluilla puolueista riippumatta.

Haastateltavien joukko on laajennettavissa myös koskettamaan muita henkilöitä, jotka tunsivat Kanervan henkilökohtaisella tasolla hyvin. Esimerkiksi kokoomuksen puheenjohtajana toimineen Pertti Salolaisen näkemyksillä on mahdollista kartoittaa Kanervan toimintaa hallituskaudella 1991-1995 ja Jarmo Virmavirralla on Turun Sanomien entisenä päätoimittajana näkemyksiä Kanervasta

²⁰⁶ *Nyky päivä*, 1.12.1988, ”Kanerva turkukortista luopumisen jälkeen: ”Elämässä jaetaan uusia kortteja koko ajan”.

niin eduskunta- kuin kuntapoliittiselta tasolta eri vuosikymmeninä. Kanerva oli yhteiskunnallisesti niin tunnettu, ettei haastateltavista ole pulaa, koski asia mitä tahansa näkökulmaa suhteessa Kanervaan. Eduskunnan arkiston haastattelut Kanervasta tulevat todennäköisesti lähitulevaisuudessa tutkimuskäyttöön, joten muilla tutkijoilla on mahdollista täydentää Kanervan puuttuvilla haastatteluilla tämänhetkisiä tutkimustuloksia.

Kanerva saavutti pitkällä poliittisella uralla sen tavoitteen, jonka hän asetti itselleen jo nuorempana kansanedustajana. Hän totesi haastattelussa tavoitelleensa nuorena kansanedustajana ”ministeriyttä yleensä”. Ulkoministerin tehtävää hän kuitenkin tavoitteli eniten. Kanervan muistelun totuudenmukaisuuden vahvistaa Anders Blomin muistelu kevään 2007 hallitusneuvotteluista. Blom oli ollut hallitusneuvotteluissa paikalla asiantuntijaroolissa. Blom kuvaili istuneensa neuvottelujen viimeisenä päivänä Kanervan kanssa Suomen Pankin puistossa. Kanerva totesi Blomille Vanhasen II hallituksessa toteutuvan ulkoministerin tehtävän olleen hänen poliittisen uransa täyttymys.²⁰⁷

Suomen ulkopoliittinen peruslinja muuttui merkittävästi kevättalvella 2022, jolloin Venäjä hyökkäsi Ukrainaan. Kanerva ehti nähdä häivähdyksen Suomen ulkopolitiikan viimeisimmästä muutoksesta ennen kuolemaansa. Jatkotutkimuksessa olisi siten mahdollista myös selvittää, miten Kanerva mahdollisesti muutti kantojaan suhteessa sotilasliitto Natoon ja Euroopan turvallisuusympäristön muutokseen vuosien 1995-2022 ajanjaksolla. Ukrainan sota aloitti Suomen sisäpoliittisessa keskustelussa uuden vaiheen: osa pitkäaikaisista poliitikoista on selittänyt vanhoja ulkopoliittisia kantojaan uudestaan. Ajanjaksoja 1970-1980-luvuilla on arvosteltu epädemokraattisiksi ja vanhojen poliitikkojen toimintaa on arvosteltu, jopa tuomittu nykyhetkestä käsin, osin jopa tietoisesti. On hyvin todennäköistä, että Kanervan elämää koskevan yleiskuvauksellisen väitöstyön yhteydessä esille nousee kriittisiä kantoja, joissa hänen aiemmat toimintatavat tuomitaan osana muiden sitä aikaa eläneiden kanssa. Toisaalta samassa yhteydessä syntyy myös tutkimuskirjallisuutta, joka osoittanee aikakauden olleen erityinen ja siten Kanervan toiminnan olleen täysin normaalia tai suhteutettavissa aikakauden realiteetteihin.

²⁰⁷ Anders Blomin haastattelu 30.11.2021 & Ilkka Kanervan haastattelu 31.1.2022.

Kanerva eli koko aikuiselämänsä yhteiskunnallisen vaikuttamisen keskellä. Hänellä oli monia kiinnostuksen kohteita, mutta ulkopoliittikka oli hänelle yhteiskunnallisesti kiinnostavin aihe aina teini-ikästä hänen kuolemaansa saakka. Ulkopoliittisen kiinnostuksen jälkeen tulivat urheilu ja muu yleinen toiminta järjestöissä. Kanervan pitkä kausi politiikassa päättyi niillä asioilla kuin se oli alkanut 1970-luvun alussa: ulkopoliittisilla teemoilla. Vasta tehtävässä aloittaneena kokoomusnuorten puheenjohtajana hän edellytti tammikuussa 1972 kokoomusta suhtautumaan kielteisesti kokoomuksen oikeistolaisiin kansanedustajiin, jotka eivät olleet virallisen ulkopoliitiikan kannalla. Kanervan viimeiseksi jäänyt puhe eduskunnassa oli myös ulkopoliittikkaa: Kanerva totesi Brexitin johtaneen siihen, ettei Iso-Britannia ollut enää mukana Euroopan puolustusulottuvuutta kehittämissä hankkeissa. Toisaalta Iso-Britannia oli Kanervan mielestä Euroopan vahvin sotilaspoliittinen toimija ja Suomelle tärkeä kahdenkeskinen kumppani puolustusasioissa.²⁰⁸

6. Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Porvarillisen työn arkisto (PTA), Espoo

Kansallisen Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirjat

Kansallisen Kokoomuksen toimintakertomukset

Eduskunnan arkisto, Helsinki

Eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat

Eduskunnan kansanedustajien tietokanta

²⁰⁸ PTK 146/2021 vp, I. Kanerva, 7.12.2021

<https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Puheenvuoro/2021/Sivut/PUH_146+2021+4+47+47.aspx> [Luettu 10.10.2022].

Haastattelut ja kirjalliset tiedonannot (haastattelut tekijän hallussa)

Blom, Anders (30.11.2021)

Hämäläinen, Unto (10.4.2021)

Kanerva, Ilkka (1.6.2020 ja 31.1.2022)

Sasi, Kimmo (9.11.2019)

Suominen, Ilkka (7.1.2022)

Väyrynen, Paavo (16.4.2021)

Zyskowicz, Ben (4.11.2019)

Tutkimuskirjallisuus

Blomberg, Jaakko. *Vakauden kaipuu. Kylmän sodan loppu ja Suomi.* WSOY, 2011.

Hokkanen, Lauri. *Kenen joukoissa seisoin. Taistolaiset ja valtioterrorin perintö.* Docendo, 2021.

Isohookana-Asunmaa, Tytti. *Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963-1981. Maalaisliitto-Keskustan historia 5.* WSOY, 2006.

Jakobson, Max. *Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II.* Otava, 2001.

Keski-Rauska, Riku. *Sinä osaat, sinä pystyt. Ilkka Suomisen elämä.* Docendo, 2020.

Korhonen, Jarmo. *Valtataistelu. Mauno Koivisto murskaa Suomen porvarit.* Tammi, 2015.

Kostiainen, Jaakko. "Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista". *Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*, toim. Rami Kurth, Timo Soikkanen. Turun yliopisto, poliittisen historian laitos 2006, 28-44.

Nevakivi, Jukka. "Jatkosodasta nykypäivään 1944-2009". *Suomen poliittinen historia 1809-2009.* toim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi. WSOY, 2009. 288-292.

Nummivuori, Petri. *Oikeistolainen. Tuure Junnilan elämäkerta.* Ajatus Kirjat, 2009.

Pernaa, Ville. *Pimeä vuosikymmen. Suomi 1968-1981.* Siltala, 2021.

Puntila, Lauri. "Elämäkerta historiallisena tutkimuksena". *Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*, toim. Rami Kurth, Timo Soikkanen. Turun yliopisto, poliittisen historian laitos 2006, 12-23.

Purhonen, Semi. "Suuret ikäluokat sukupolvena?". *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. toim. Semi Purhonen, Tommi Hoikkala ja J.P. Roos. Gaudeamus Helsinki University Press, 2008. 17-19.

Railo, Erkka. "Pienen valtion kansallinen selviytymisstrategia". *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. toim. Erkka Railo, Ville Laamanen. Edita, 2010. 407-430.

Rentola, Kimmo. "Suomi kylmässä sodassa". *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. toim. Erkka Railo, Ville Laamanen. Edita, 2010. 285-317.

Rusi, Alpo. *Vasemmalta ohi. Kamppailu Suomen ulkopoliittisesta johtajuudesta rautaesiripun varjossa 1945-1990*. Gummerus, 2007.

Saari, Heikki. *Kotiryssät. Suomalaista suhdetoimintaa neuvostoaikaan*. Minerva, 2014.

Sander, Gordon. *Kansallinen Kekkonen. Suuri suunnitelma*. Suomeksi kääntäneet Heidi Tihveräinen ja Lauri Sallamo. WSOY, 2021.

Seppinen, Jukka. *Neuvostotiedustelu Suomessa 1917-1991. Strategia ja toiminta*. Ajatus Kirjat, 2006.

Seppinen, Jukka. *Kalevi Sorsa. SDP:n vallan vakauttaja*. Edita, 2008.

Suomi, Juhani. *Suomi, Neuvostoliitto ja YVA-sopimus*. Tammi, 2016.

Talvitie, Eveliina. *Moniottelija Ilkka Kanerva*. WSOY, 2006.

Urho Kekkosen päiväkirjat 2. 1963-68. toim. Juhani Suomi. Otava, 2002.

Urho Kekkosen päiväkirjat 3. 1969-74. toim. Juhani Suomi. Otava, 2003

Urho Kekkosen päiväkirjat 4. 1975-81. toim. Juhani Suomi. Otava, 2004.

Vares, Vesa. *Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928.1996*. WSOY, 1999.

Vares, Vesa. *Korpivaellukselta vallan kahvaan: Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1966-1987.* Docendo, 2017.

Visuri, Pekka. *Suomi kylmässä sodassa.* Otava, 2006.

Visuri, Pekka. *Maailman muutos ja Suomi.* WSOY pro, 2011.

Väyrynen, Paavo. *On totuuden aika I. Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkosen Suomesta.* WSOY, 1993.

Zyskowicz, Ben. *Eduskunnasta menin Baakariin. Nuoren kansanedustajan päiväkirja 1981-1982.* Edita, 2005.

Tutkimusartikkelit

Torsti, Pilvi. *"Historiapoliitikkaa tutkimaan: historian poliittisen käytön typologian kehittelyä".* Avauksia ja keskustelua. Kasvatus & Aika 2 (2) 2008, 61-71

Opinnäytetyöt

Mäki-Hakola, Maria. *Kokoomuksen oikeistosiiven häiriköt, Kekkonen ja vuoden 1979 poikkeuslaki. Tutkimus Pentti Mäki-Hakolan ja Tuure Junnilan suhtautumisesta Kekkosen uudelleenvalitsemisen turvaavaan lakiin ja muihin Kekkosen valtakauden toimiin.* Valtio-opin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, 2014.

Tuomisalo, Tomi. *Kokoomus, Kekkonen ja NKP:n luottamus. Kansallisen Kokoomuksen toiminta hallitusaseman saavuttamiseksi 1969-1981.* Suomen ja Pohjoismaisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 2006.

Kanerva, Ilkka. *Tuure Junnilan idänpoliitikka.* Valtio-opin pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1980.

Lehdistöaineisto

Nykypäivä 1987-1994

Suomen Kuvalehti 1979